

Α.Τ.Ε.Ι ΗΠΕΙΡΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΛΑΪΚΗΣ & ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΟ ΜΟΥΣΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ ΜΕΣΑ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ «ΑΜΑΛΘΕΙΑ»

ΤΟΝ 19^Ο ΚΑΙ 20^Ο ΑΙΩΝΑ:

Η ΟΠΕΡΑ, Η ΟΠΕΡΕΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΚΩΜΕΙΔΥΛΛΙΟ

ΙΩΣΗΦΙΝΑ ΕΛΕΝΗ

ΑΡΜΕΝΗ

ΑΦΜ: 1235

Υπό την εποπτεία του

κ. Σκουλίδα Ηλία

Άρτα Μάιος 2017

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΟ ΜΟΥΣΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ ΜΕΣΑ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ «ΑΜΑΛΘΕΙΑ»
ΤΟΝ 19^ο ΚΑΙ 20^ο ΑΙΩΝΑ:
Η ΟΠΕΡΑ, Η ΟΠΕΡΕΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΚΩΜΕΙΔΥΛΛΙΟ

ΙΩΣΗΦΙΝΑ ΕΛΕΝΗ

ΑΡΜΕΝΗ

ΑΦΜ: 1235

Υπό την εποπτεία του
κ. Σκουλίδα Ηλία

Άρτα Μάιος, 2017

THE MUSIC THEATER IN SMYRNA
THROUGH «AMALTHIA» NEWSPAPER
IN 19TH AND 20TH CENTURY:
OPERA, OPERETTA AND VAUDEVILLE

© Επίθετο, Όνομα, έτος.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Δήλωση μη λογοκλοπής

Δηλώνω υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Ν. 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι εξ ολοκλήρου αποτέλεσμα δικής μου ερευνητικής εργασίας, δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους, μορφής και προέλευσης) για τη συγγραφή της περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία.

Αρμένη Ιωσηφίνα Ελένη

Υπογραφή

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Μέσα σε αυτή τη παράγραφο θέλω να ευχαριστήσω όσους με βοήθησαν και με στήριξαν κατά την εκπόνηση της πτυχιακής μου. Καταρχάς, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επόπτη μου Ηλία Σκουλίδα που δέχτηκε να αναλάβει την εποπτεία και για όλη την κατανόηση που έδειξε από την αρχή μέχρι το τέλος της εργασίας. Σε αυτό το σημείο νιώθω επίσης την ανάγκη να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για την ψυχολογική και οικονομική στήριξη που μου παρέχουν όλα αυτά τα χρόνια των σπουδών μου. Ακόμα, θέλω να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στη συμφοιτήτρια μου Ειρήνη Μεταλίδου για την αδιάκοπη συμπαράσταση της καθώς και για τις υπαλλήλους στη Βιβλιοθήκη του Ιονίου Πανεπιστημίου αλλά και στη Βιβλιοθήκη ΤΕΙ Ηπείρου για την εξυπηρέτηση τους. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω βαθύτατα δύο καθηγητές μου που χωρίς τη βοήθειά τους αυτή η πτυχιακή δεν θα υπήρχε. Πρώτα θέλω να ευχαριστήσω τον Νίκο Ανδρίκο για την αμέριστη στήριξή του στην εύρεση πηγών και βιβλιογραφιών. Τελευταίο, θέλω να ευχαριστήσω τον Χαρίδημο Σαρρή γιατί υπήρξε πάντα δίπλα μου καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου και γιατί με βοήθησε να κατανοήσω την μεθοδολογία της έρευνας και να την χρησιμοποιήσω σαν εργαλείο για την ολοκλήρωση της πτυχιακής μου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Σμύρνη, γνωστή μέσα από την ιστορία σαν μία ξεχωριστή, εμπορική πόλη λιμάνι, μετά των μεγάλων εδαφικών και οικονομικών ανακατατάξεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, βίωσε μια σπουδαία οικονομική ανάπτυξη που έφτασε στο απόγειο της τον 19^ο μέχρι τον πρώιμο 20^ο αιώνα. Αυτή η οικονομική ευμάρεια είχε σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία μίας ευκατάστατης κοινωνίας, επιρρεπή στις διασκεδάσεις και με έντονες κοινωνικές εκδηλώσεις, μέσα στις οποίες ήταν και το θέατρο. Εκτός από τους τοπικούς ερασιτεχνικούς θιάσους, που υπήρχαν στην κοσμική πόλη της Σμύρνης, τον 19^ο αιώνα κάνουν την εμφάνιση τους καινούργιοι θίασοι, τόσο από τον ελλαδικό χώρο όσο και από την Ευρώπη, που με τη σειρά τους προάγουν νέα ευρωπαϊκά θεατρικά είδη για την πόλη της Σμύρνης, τα οποία ήταν η όπερα, η οπερέτα και το κωμειδύλλιο. Αυτά τα καινούργια θεατρικά είδη, και κατ'επέκταση και οι μελοδραματικοί θίασοι που τα παρουσίαζαν, απέκτησαν μια ιδιαίτερη θέση στη κοινωνία της Σμύρνης καθώς υπήρξαν φορείς ενός ευρωπαϊκού πολιτισμού που ήταν επιθυμητός και συμβάδιζε με την όλη ανάπτυξη της περιοχής. Οι μελοδραματικοί θίασοι και τα έργα τους είχαν μια συνεχόμενη και λαμπρή πορεία μέχρι την καταστροφή της πόλης, το 1922.

Λέξεις-κλειδιά

Όπερα, οπερέτα, κωμειδύλλιο, μελοδραματικοί θίασοι, Σμύρνη

ABSTRACT

Smyrna, known from history as a special, commercial port city, after the great territorial and economic upheavals of the Ottoman Empire, experienced great economic growth that reached its peak in the 19th to the early 20th century. This economic prosperity resulted in the creation of a wealthy society, with an inclination toward entertainments and spectacular social events, including the theater. In addition to the local amateur theaters, that existed in the secular city of Smyrna, in the 19th, new melodramatic troupes they were performances from both Greece and Europe, which in turn promoted new European theatrical varieties such as opera, operetta and the vaudeville. These new theatrical genres, and by extension also the melodramatic companies that presented them, gained a special place in the society of Smyrna as they were institutions of a European culture that was desirable and compatible with the whole development of the region. The melodramatic troupes and their work had a continuous and brilliant course until the city was destroyed in 1922.

Keywords:

Opera, operetta, vaudeville, melodramatic troupe, Smyrna

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	7
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	8
ABSTRACT.....	9
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	10
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	11
ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ.....	12
1.Η Σμύρνη τον 19 ^ο αιώνα μέχρι το 1922.....	13
1.2.Γεωγραφική περιγραφή.....	13
1.3.Η πολιτική κατάσταση στη Σμύρνη τον 19 ^ο μέχρι το 1922.....	13
1.4.Πληθυσμός.....	21
1.5.Οικονομία.....	21
1.5.1.Σιδηροδρομικό δίκτυο.....	22
1.5.2.Οδικό δίκτυο.....	23
1.5.3.Ατμοπλοϊκές γραμμές.....	23
1.5.4.Αγροτική οικονομία: γεωργία και κτηνοτροφία.....	24
1.5.5.Βιομηχανία.....	25
2.Η εφημερίδα «Αμάλθεια».....	27
2.1.Τυπογραφεία: Εφημερίδες.....	28
3.Η πόλη της Σμύρνης: Συνοικίες και δρόμοι	30
4.Η μουσική.....	35
5.Το θέατρο στη Σμύρνη	38
5.1.Τα μουσικά θεατρικά είδη και οι λυρικοί μελοδραματικοί θίασοι.....	39
6.Ανάλυση αποδελτίωσης.....	47
6.1.Οι μουσικοθεατρικές πληροφορίες μέσα από την αποδελτίωση της «Αμάλθεια»: συνθέτες και έργα.....	47
6.1.Τα θέατρα.....	66
6.2.Οι ηθοποιοί.....	68
7.Συμπέρασμα.....	71
Βιβλιογραφία.....	74
Παράρτημα.....	79

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1.4. Ο πληθυσμός της Σμύρνης από το 1812 μέχρι το 1920

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΣΔΟ.....Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας

ΤΕΙ-Η.....Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Ηπείρου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι μέσα από την αποδελτίωση της εφημερίδας «Αμάλθεια», από το έτος 1852-1922, και από βιβλιογραφικές πηγές και να γίνει παρουσίαση και ανάλυση σε τρία μουσικά θεατρικά είδη που έχουν γεννηθεί στην Ευρώπη, την όπερα, την οπερέτα και το κωμειδύλλιο, και που εμφανίζονται στην πόλη της Σμύρνης, εξαιτίας της πολιτισμικής έκρηξης που ξεκίνησε στην περιοχή από τον 19^ο αιώνα, φτάνοντας στο απόγειο της τον 20^ο αιώνα μέχρι και την καταστροφή της πόλης το 1922.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η γεωγραφική περιγραφή της Σμύρνης και στη συνέχεια γίνεται αναφορά στα ιστορικά γεγονότα του 19^{ου} μέχρι το 1922. Αυτό το κεφάλαιο θα λειτουργήσει σαν ένας μικρός πρόλογος γιατί θεωρείτε αναγκαία η ιστορική κατανόηση για μία περιοχή σαν τη Σμύρνη, με έντονη πολιτική ιστορία και κοινωνικά ζητήματα. Πιο πολύ θα επιμείνουμε στην περίοδο των μεταρρυθμίσεων Τανζιμάτων που έπαιξαν σημαντικό ρόλο για τον εκσυγχρονισμό της περιοχής, καθώς και στις δύο τελευταίες δεκαετίες που διαδραματίστηκαν σημαντικά ιστορικά γεγονότα, μαζί και η καταστροφή της πόλης. Στη συνέχεια, αναφέρεται ο πληθυσμός της Σμύρνης και η εξέλιξή του από το 1812 μέχρι το έτος 1920. Στο τέλος του κεφαλαίου, γίνεται μια προσέγγιση για την κατάσταση της οικονομίας της περιοχής, κάνοντας αναφορές σε δίκτυα που αφορούν την εμπορική ναυτιλία, τα οδικά δίκτυα, την αγροτική οικονομία και τη βιοτεχνία.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, δίνονται πληροφορίες για την εφημερίδα «Αμάλθεια», για τα τεύχη που χρησιμοποιήθηκαν καθώς και για τα προβλήματα που εμφανίστηκαν κατά τη πορεία της αποδελτίωσης. Στο τέλος του κεφαλαίου γίνεται αναφορά για τη τυπογραφία της Σμύρνης, για τις εφημερίδες και τους εκδότες τους καθώς και για τα τυπογραφεία που εκδίδονταν.

Το τρίτο κεφάλαιο περιγράφει την πόλη της Σμύρνης, τις πολυεθνικές συνοικίες και τους περίφημους δρόμους της.

Το τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζει τη μουσική δραστηριότητα που αναπτύσσεται στην περιοχή της Σμύρνης, τα ορχηστρικά σύνολα και τη θρησκευτική μουσική.

Το πέμπτο κεφάλαιο δίνει μια ιστορική αναφορά για το θέατρο στη Σμύρνη ενώ στη συνέχεια, περιγράφει την όπερα, την οπερέτα και το κωμειδύλλιο, τα τρία θεατρικά είδη που μελετήθηκαν στη παρούσα έρευνα καθώς και τους λυρικούς μελοδραματικούς θιάσους που τα παρουσίαζαν.

Στο έκτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά και ανάλυση στους συνθέτες και στα έργα που βρέθηκαν σύμφωνα με την αποδελτίωση, για τα θέατρα που φιλοξένησαν τους μελοδραματικούς θιάσους, στους ηθοποιούς που συμμετείχαν στις παραστάσεις των θιάσων και στο τελευταίο κεφάλαιο, βρίσκονται τα συμπεράσματα της έρευνάς.

Κεφάλαιο 1

Η Σμύρνη τον 19ο αιώνα μέχρι το 1922

Γεωγραφική περιγραφή

Η περιοχή της Σμύρνης, η σημερινή Ίζμιρ (στα τουρκικά Izmir) βρίσκεται στη δυτική Μικρά Ασία και αποτελεί την τρίτη μεγαλύτερη πόλη της Τουρκίας, μετά την πρωτεύουσα της χώρας, την Άγκυρα και την πολιτιστική πόλη της Κωνσταντινούπολης. Βρίσκεται στο δυτικό μέτωπο της Μικρασιατικής Χερσονήσου, αγγίζοντας τα παράλια του Αιγαίου που εκτείνονται από το Αϊβαλή ως το Φετιγιέ (ελληνική ονομασία Μάκρη), τα οποία κλιματολογικά ανήκουν στη μεσογειακή ζώνη¹. Η περιοχή κρύβει μια γόνιμη ενδοχώρα, με μεγάλες πεδιάδες και πυκνά δάση (που καλύπτουν το 48% της επιφάνειας της Σμύρνης) πλούσια σε βλάστηση που στηρίζουν υλικά την περιοχή² και βρέχεται από τους ποταμούς Αγιαζμέντ (Αγιασμάτη), Μπακίρ, Έρμο, Κιουτσούκ Μεντερές τσάι ή Μικρό Μαϊάνδρο (στην αρχαιότητα Κάυστρο) και τον Μαϊάνδρο³.

Η πολιτική κατάσταση τον 19^ο και 20^ο αιώνα

Η τέλεση μιας ανάδρομης πορείας στον χρόνο μπορεί να μας εμφανίσει πληθώρα γεγονότων, τα οποία εξηγούν την επερχόμενη άνθιση των τεχνών στα μικρασιατικά παράλια. Μια τέτοια αναδρομή θα προσπαθήσουμε να επιτελέσουμε με σκοπό την διερεύνηση του πολιτισμικού φαινομένου της Σμύρνης, η οποία μάλιστα υπήρξε κοιτίδα πολλών καινοτομιών και καλλιτεχνικών εκφράσεων. Στην περιοχή της Σμύρνης υπήρχε μια πολυπληθυσμιακή κοινότητα αποτελούμενη σε μεγάλο ποσοστό από Έλληνες, εν συνεχεία από Τούρκους και Αρμένιους, καθώς επίσης στις συνοικίες της συνωστίζονταν πολύ συχνά Εβραίοι, Γάλλοι και άλλοι. Είναι εύλογο

¹ H. Georgelin, *Σμύρνη: Από τον κοσμοπολιτισμό έως τους Εθνικισμούς*, Αθήνα, Κέδρος, 2007, σ.25

² C. Scherzer, *Σμύρνη: Γεωγραφική, Οικονομική και Πολιτιστική Θεώρηση*, τόμος 1, Αθήνα, Ιστορίτης, 1995, σ.63-65

³ C. Scherzer, ό.π, τόμος 1, σ.55-60

λοιπόν να ειπωθεί πως μια περιοχή με ένα τέτοιο πολυπολιτισμικό φάσμα θα κατάφερνε να γεννήσει διάχυτες καινοτομίες. Η οργάνωση όμως μίας τέτοιου είδους διαφοροποιημένης κοινότητας έπρεπε να βασίζεται στην πειθαρχία της κοινωνίας. Η κοινωνία αυτή εντασσόταν στο ευρύτερο πλαίσιο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η οποία υπήρξε μια από τις μακροβιότερες αυτοκρατορίες της ιστορίας.

Κατά την αυγή του 19ου αιώνα παρατηρούνται μεγάλες εξωτερικές, καθώς και εσωτερικές εντάσεις, οι οποίες υπήρξαν απότοκα, των όλο και περισσότερο αναδυόμενων επαναστατικών κινημάτων στα πλαίσια της αυτοκρατορίας. Ο συνεχής αγώνας για επιβίωση κλόνισε τις βάσεις πάνω στις οποίες είχε στερεωθεί το Οθωμανικό κράτος. Ο βαθύτερος έλεγχος της κοινωνίας, η αύξηση της φορολογίας, καθώς επίσης και η ιδέα δημιουργίας εθνικών κρατών που έχουν καταφέρει να αποτάξουν τον τουρκικό ζυγό, υπήρξαν οι κυρίαρχες ιδέες στην δημιουργία επαναστατικών κινημάτων. Επίσης ο εκμηδενισμός ομάδων μεσολάβησης όπως υπήρξαν οι συντεχνίες, επέφερε μεγάλη δυσφορία στις υποτελείς ομάδες του μουσουλμανικού κράτους, όπως υπήρξαν οι μη μουσουλμάνοι.⁴ Το οθωμανικό κράτος φαίνεται να υποσκάπτει την νομική δικαιοσύνη των μη μουσουλμάνων, το οποίο γέννησε εξεγέρσεις όπως το ελληνικό επαναστατικό κίνημα του 1821. Τέτοιου είδους επαναστάσεις υποστηρίζονταν σθεναρά από τις Μεγάλες Δυνάμεις, παρότι πολλά ευρωπαϊκά κράτη δίσταζαν να ενισχύσουν επαναστάσεις, με τον φόβο πως η ανατροπή του Οθωμανικού κράτους θα κλόνιζε το status quo.

Ο όλο και συνεχόμενος κατακερματισμός της οθωμανικής αυτοκρατορίας διάβρωσε την γενική ισορροπία, ενώ ο γενικός όρος που περιέγραφε την επικρατούσα σύγχυση της αυτοκρατορίας ονομάστηκε Ανατολικό Ζήτημα. Εκείνη την εποχή, η λειτουργία του κράτους είχε εξασθενήσει και τα εσωτερικά προβλήματα, όπως η γραφειοκρατία, αδυνατούν να αναπαράγουν το αυτοκρατορικό σύστημα. Μετά την απώλεια εδαφών της Αυτοκρατορίας εκδηλώθηκε ένα αίσθημα παρακμής. Για την επίλυση αυτών των εσωτερικών προβλημάτων, προκλήθηκαν μία σειρά από μεταρρυθμίσεις που είχαν σκοπό γενικές αλλαγές στο τομέα διοίκησης της αυτοκρατορίας. Αυτή η καινούργια περίοδος αναδιοργανώσεων ονομάστηκε Τανζιμάτ, και τοποθετείται χρονικά από το 1826, έτος κατάργησης των Γενίτσαρων, μέχρι το 1856, έτος που θεσπίστηκε το διάταγμα khatt-i humayun. Μετά τη μάχη του Ναβαρίνου (1822), τη Συνθήκη της Αδριανούπολης (1829), την ανεξαρτησία της

⁴ D. Quataert, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία: Οι Τελευταίοι αιώνες, 1700-1922*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2006, σ.95-128

Ελλάδος (1830), την αυτονομία της Σερβίας, τη κατάκτηση της Αλγερίας από Γάλλους και τη συντριβή του οθωμανικού στρατού από τον Μοχάμαντ Άλη της Αιγύπτου αποδεικνύεται η αδυναμία του οθωμανικού κράτους και ο Μαχμούτ Β' αναγκάστηκε να προβεί σε μεγάλες αλλαγές. Σε στρατιωτικό επίπεδο κάλεσε ομάδα Πρώτων αξιωματικών για την αναδιοργάνωση του στρατού και Βρετανούς για το ναυτικό. Επιπλέον, προτείνει και την εκπαίδευση νεαρών Οθωμανών σε ευρωπαϊκές στρατιωτικές σχολές. Σε πολιτικό επίπεδο, για τον εξευρωπαϊσμό της κυβέρνησης του δημιουργεί το 1836 ένα Υπουργείο Εσωτερικών, ένα Υπουργείο Εξωτερικών και το 1838 δημιουργεί το Υπουργείο Εμπορίου και Δημοσίων έργων. Επίσης, πολύ σημαντική αλλαγή ήταν η καθιέρωση του ευρωπαϊκού ντυσίματος και του φεσιού. Το 1832 κάνει την εμφάνιση της στη Κωνσταντινούπολη η πρώτη εφημερίδα και το 1834 δημιουργείται το Ταχυδρομείο για τις ανάγκες όλων των υπηκόων της αυτοκρατορίας. Στη συνέχεια, ο Μαχμούτ ασχολήθηκε με τους υπαλλήλους, τους οποίους ήθελε να τους τοποθετήσει στη κεντρική εξουσία και η μισθοδοσία τους να εξαρτάται από το θησαυροφυλάκιο. Επίσης, θα έπρεπε να στελεχωθεί ο κρατικός μηχανισμός με εκπαιδευμένους υπαλλήλους, έτσι προκύπτει η ανάγκη δημιουργίας μιας μέσης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αλλά δεν υπήρχαν τα απαραίτητα κονδύλια. Το επόμενο πρόβλημα που έπρεπε να επιλυθεί ήταν αυτό των σχέσεων με τις ξένες κυβερνήσεις. Το 1834 δέχεται τελικά ο Σουλτάνος να στείλει μόνιμους πρεσβευτές στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, οι οποίοι επηρεασμένοι και μνημένοι στον ευρωπαϊκό πολιτισμό θα παίξουν στη συνέχεια ένα καθοριστικό ρόλο στις μεταρρυθμίσεις Τανζιμάτ. Ακόμα, δημιουργήθηκε ένα γραφείο μεταφράσεων επειδή τέθηκε θέμα γλωσσών με τις ξένες κυβερνήσεις και υιοθετήθηκε η γαλλική ως διπλωματική γλώσσα.⁵

Ο Αμπτούλ Μετζίντ λίγο μετά την ανάρρηση του στο θρόνο και υπό την πίεση των ξένων δυνάμεων θα εκδώσει στις 3 Νοεμβρίου 1839 το Hatt-i Cherif του Γκιουλχανέ. Σύμφωνα με αυτό το διάταγμα καταργούνται οι διακρίσεις εις βάρος των χριστιανών και παρέχονται εγγυήσεις για την ασφάλεια της ζωής τους και της περιουσίας τους. Όλοι θα πρέπει να πληρώνουν φόρο στο κράτος ανάλογα με τα περιουσιακά τους στοιχεία και έδινε στους χριστιανούς το δικαίωμα συμμετοχής στη διοίκηση και τον στρατό. Το 1840 δημοσιεύτηκε ο «Αστικός Κώδικας» ο οποίος συντάχθηκε σύμφωνα με τα πρότυπα του Ναπολεόντειου Κώδικα. Ο σουλτάνος έχει

⁵ G. Castellan, *Ιστορία των Βαλκανίων (14^{ος}-20^{ος} αιώνας)*, Αθήνα, Γκοβοστής, 1991, σ. 374-378

την αρμοδιότητα να εκδίδει και να εκτελεί τους νόμους, με βοηθούς τον μεγάλο βεζίρη και τον σείχη του Ισλάμ οι οποίοι είχαν ίδιο βαθμό ιεραρχικά αλλά διαφορετικές αρμοδιότητες.

Ένα ιδιαίτερο συμβούλιο με πρόεδρο το μεγάλο βεζίρη και μέλη του οι αρχηγοί των διαφόρων διοικήσεων (στρατού, ναυτικού, οικονομίας και εξωτερικών υποθέσεων) στους οποίους αποδόθηκε ο τίτλος του υπουργού. Επίσης, προστέθηκαν στα μέλη ο πρόεδρος του Συμβουλίου του Κράτους (1840) και ο υπουργός της αστυνομίας 1846.

Η αυτοκρατορία διαιρέθηκε σε 36 εγιαλέτ (επαρχίες) μεταξύ των οποίων τα 15 βρίσκονταν στην Ευρώπη. Ο μη μουσουλμανικός πληθυσμός χωρίζεται σε 5 κοινότητες (milletti khamse) στην ελληνική κοινότητα (Rum Millet), την αρμένικη, την ισραηλίτικη και την καθολική. Η κάθε κοινότητα είχε αρχηγό της ένα πατριάρχη. Επιπλέον, το 1840 χριστιανοί συμμετείχαν στο «συμβούλιο προκρίτων», ένα σύστημα τοπικής κυβέρνησης που συγκροτήθηκε από τον Ρεσίντ Πασά.

Ο νέος νόμος στρατολόγησης που εκδόθηκε το 1843 από τον βεζίρη Ριζά Μπέη, έχει βάση την ισότητα των υπηκόων και το πρόγραμμα στρατολόγησης εμπεριέχει κλήρωση, πενταετή ενεργό θητεία, μετά επταετή εφεδρεία με περιόδους μετεκπαίδευσης ένα μήνα το χρόνο. Ενώ το 1845 ο Ρεσίντ Πασά ανακοινώνει το νέο μεταρρυθμιστικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα, με επιρροές και στοιχεία από το γαλλικό πρόγραμμα το οποίο προέβλεπε μια δωρεάν και υποχρεωτική στοιχειώδη εκπαίδευση, δευτεροβάθμια εκπαίδευση με 6 λύκεια και μία ανώτερη εκπαίδευση με σύγχρονες ανώτερες σχολές (ιατρική, στρατιωτική, ναυτική, και γεωπονική σχολή.) Το νέο εκπαιδευτικό πρόγραμμα αφορούσε μόνο τους μουσουλμάνους και προχωρούσε πολύ αργά λόγω έλλειψης χρημάτων ενώ οι χριστιανοί θα συνεχίσουν να στέλνουν τα παιδιά τους στα λιγοστά σχολεία των κληρικών.

Στο τομέα της δικαιοσύνης (1847) αφαιρούνται κάποιες αρμοδιότητες από τα θρησκευτικά δικαστήρια και μεταβιβάζονται στα αστικά και κανονικά δικαστήρια.⁶ Σύμφωνα με τις παραπάνω μεταρρυθμίσεις τέθηκαν οι βάσεις για τον εκσυγχρονισμό του οθωμανικού κράτους, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, αλλά χρειάστηκε η παρέμβαση των δυνάμεων όπου με τη συνθήκη των Παρισίων (1856) εκδόθηκε το

⁶ G. Castellan, ό.π, σ.378-379

νέο Hatti-i Humayun, το οποίο θα εξασφάλιζε την υλοποίηση όλων αυτών των μεταρρυθμίσεων.⁷

Παρά τις αλλαγές και πρόοδο που υπήρξε στο εσωτερικό της χώρας, ο ρωσοτουρκικός πόλεμος μεταξύ του 1877 και 1878 επέφερε μία περαιτέρω αποδυνάμωση του κράτους. Το εναρκτήριο λάκτισμα του πολέμου έδωσε η εξέγερση της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης, ενώ η πλήρης απεξάρτηση της Ρουμανίας, Σερβίας και Μαυροβουνίου υποδήλωναν την πλήρη ήττα των Οθωμανικών δυνάμεων. Μετά τη συνθήκη του Βερολίνου (1878), η περιοχή της Μακεδονίας τέθηκε υπό διεθνή επιτροπεία και Γάλλοι, Ρώσοι, Αυστριακοί στρατιωτικοί, ανέλαβαν καθήκοντα παράλληλης διοίκησης με τους Οθωμανούς. Για την χρηματοδότηση του οθωμανικού στρατού για τον χειρισμό του Μακεδονικού Ζητήματος, ζητείται από τον βαλί Καμίλ, να εισπράξει φόρους από καταστήματα ορισμένων Ελλήνων επιχειρηματιών μέσω της αστυνομίας, γεγονός που προκάλεσε έντονη αντίδραση των Ελλήνων και του Έλληνα πρόξενου Σταμάτη Αντωνόπουλου. Η σύγκρουση συνεχίστηκε και μετά την επέμβαση του Βρετανού πρόξενου το θέμα δεν πήρε άλλη έκταση καθώς και οι δύο πλευρές υποχώρησαν.⁸

Παρά την αποδυνάμωση του οθωμανικού κράτους σημειώνεται μια ανάδειξη του εθνικού φρονήματος των Τούρκων, ως αντιστάθμιση της παρακμής της αυτοκρατορίας. Η εθνική συνείδηση εκφράστηκε μέσω του κινήματος των Νεότουρκων κατά το έτος 1908.⁹ Στα πλαίσια του κινήματος αυτού έγινε προσπάθεια εγκαθίδρυσης κοινοβουλευτικού συστήματος. Παρόλα αυτά ο κοινοβουλευτισμός δεν επέφερε κάποια επιτυχία στην όλο και συρρικνωμένη οθωμανική επικράτεια. Καταδίκη για το Οθωμανικό κράτος υπήρξαν οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, καθώς επίσης και η εμπλοκή των Οθωμανών στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, κάτι που υπέσκαψε ακόμα περισσότερο τον ρόλο της αυτοκρατορίας μέσω της επερχόμενης ήττας των Κεντρικών Δυνάμεων.

Στη συνέχεια, ακολούθησαν έντονες προστριβές των Ελλήνων της Σμύρνης και του οθωμανικού κράτους. Ένα ακόμα γεγονός που προκάλεσε δυσαρέσκεια στην ελληνική κοινωνία της Σμύρνης ήταν η εκλογή του Παύλου Καρολίδη ως Βουλευτής του κόμματος Νεότουρκων “Ένωση και Πρόοδος”. Το γεγονός θεωρήθηκε εθνική

⁷ ό.π, σ.380

⁸ V. Kechriotis, Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, *Experience and performance in a shifting political landscape: The Greek-Orthodox community of Izmir/Smyrna at the turn of the 20th century*, 2011, σ.67-70

⁹ D.Quataert, ό.π, σ.95-128

προδοσία από τον ελληνικό Τύπο με τις φήμες της εποχής, να αναφέρουν ακόμη πως είχε ασπαστεί το Ισλάμ.¹⁰ Όταν επανήλθε το κρητικό ζήτημα μετά την μονομερή διακήρυξη της ένωσης του 1908, το Κομιτάτο Ένωση-Πρόοδος οργανώνει μποϊκοτάζ και μουσουλμάνοι στρέφονται εναντίον των Ελλήνων με έντονες διαδηλώσεις στις αυλές των τζαμιών. Το μποϊκοτάζ εξαπλώνεται και σε άλλες πόλεις στο εσωτερικό της χώρας¹¹, ενώ μετά τους Βαλκανικούς πολέμους, το μποϊκοτάζ έγινε πιο έντονο και τα συνθήματα μέσα από τα σύγχρονα δίκτυα επικοινωνίας, στόχευαν και αυτά την οικονομική εξόντωση των ελληνορθόδοξων.¹²

Ο Αλυτρωτισμός υπήρξε μια έννοια που βασάνιζε την αναδυόμενη ελληνική εθνική συνείδηση ήδη από την ελληνική επανάσταση. Η απελευθέρωση των αλυτρώτων ελληνικών επαρχιών της Εγγύς Ανατολής τέθηκε πρώτη φορά ως ιδεολογικός πυρήνας της Μεγάλης Ιδέας, της οποίας εκφραστής υπήρξε ο Ιωάννης Κωλέττης. Μεγάλοι ελληνικοί πληθυσμοί συγκεντρώνονταν στην Κωνσταντινούπολη, τη θάλασσα του Μαρμαρά, την Καππαδοκία και φυσικά την Σμύρνη που υπήρξε λίκνο πολιτισμού και κέντρο μεγάλης εμπορικής δραστηριότητας. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος ως υπέρμαχος της Μεγάλης Ιδέας, θέλησε να επικεντρωθεί στη Σμύρνη, την οποία θεωρούσε επίκεντρο του ελληνικού ιδεολογήματος. Με την απόβαση ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη το 1919 σημειώθηκε αιματηρή σύρραξη μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων, το οποίο είχε ως απότοκο την ανάδυση του τουρκικού εθνικιστικού μένους με κυρίαρχη μορφή τον Μουσταφά Κεμάλ.¹³

Ο άνδρας αυτός υπήρξε σταθμός για την πολιτική της Τουρκίας, αφού κατά την παρακμάζουσα οθωμανική περίοδο πέτυχε την ενίσχυση του εθνικού τουρκικού φρονήματος. Καινοτομίες που σημείωσε, συμπεριλαμβάνουν την κατάργηση του ιερού νόμου και του Ισλάμ, ενώ περιόρισε έντονα την θρησκευτική εκπαίδευση, καθώς επιθυμούσε το κράτος του να είναι αμιγώς κοσμικό.¹⁴

Με την απόβαση των Ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη ο Κεμάλ έκρινε πως απειλείται η τουρκική ηγεσία. Η συνθήκη των Σεβρών δεν είχε ποτέ ολοκληρωτικά επικυρωθεί από την Τουρκία, έτσι θεώρησε επιτακτικό ο Κεμάλ να πραγματοποιήσει την δική του απόβαση στην Σμύρνη ως αντίποινα προς τους

¹⁰ V. Kechriotis, ό.π, σ.77-79

¹¹ H. Georgelin, ό.π, σ. 265-270

¹² ό.π, σ. 275-277

¹³ R. Clogg, *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, Αθήνα, Κάτοπτρο, 2003 σ.67-125

¹⁴ B. Lewis, *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας*, τόμος 2, Παπαζήση, Αθήνα, 2002, σ.155-156

Έλληνες. Το 1922 σφραγίστηκε με μια υπέρογκη σφαγή Ελλήνων και Αρμενίων καθώς και άλωση της πόλης από Τούρκους εθνικιστές, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα την κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας.¹⁵ Έτσι η Σμύρνη ωσάν μια άλλη Τροία έμελλε να συναντήσει την αναπόδραστη μοίρα της. Η καταστροφή της όμως δεν επέδρασε στο να υποσκάπτει το ελληνικό και εν γένει πολυπολιτισμικό ιδεώδες της πόλης αυτής, αφού ακόμη και ύστερα από την εκκένωσή της δεν έπαψε να είναι ο πυρήνας χαμένων αξιών.

Πληθυσμός

Η περιοχή της Σμύρνης από αρχαιοτάτων χρόνων υπήρξε σταυροδρόμι πολιτισμών και σημείο συνάντησης μεταναστευτικών φύλων δημιουργώντας έναν εποικισμό συνεχώς μεταβαλλόμενο¹⁶. Όλα αυτά τα έθνη, ερχόμενα από την Εγγύς Ανατολή, από τα Βαλκάνια και την Ευρώπη, ενσωματώθηκαν και εν πολλοίς αφομοιώθηκαν στις τοπικές κοινωνίες, μια εξέλιξη καθόλου απίθανη, γιατί οικονομικά και άλλα συμφέροντα βρίσκονταν εκεί και ήταν κοινά για όλους. Παρά το κυρίαρχο πληθυσμιακά μουσουλμανικό στοιχείο, τις καταστροφές και τις πολεμικές συγκρούσεις του παρελθόντος, που είχαν ως αποτέλεσμα τον αποδεκατισμό του πληθυσμού της περιοχής, παρατηρείται, από τα μέσα του 16ου αιώνα, όχι μόνο διατήρηση του ελληνικού στοιχείου αλλά και ενίσχυση της πληθυσμιακής σύνθεσης της περιοχής με την εμφάνιση καινούργιων εποίκων, στην αρχή Γάλλων και στη συνέχεια Άγγλων, Ολλανδών και άλλων.¹⁷ Επομένως, γίνεται αντιληπτό ότι η διασταύρωση ξένων πληθυσμών στην πρωτεύουσα της Ιωνίας ξεκινάει πολύ πριν αποκτήσει την φήμη μιας εξευρωπαϊσμένης πόλης. Ο πίνακας που υπάρχει στο βιβλίο του Χρήστου Σολομωνίδη, *Το Θέατρο στη Σμύρνη*, που αποτελείται από καταγραφές 47 περιηγητών, από το 1630 μέχρι το 1872 μας δείχνει όχι μόνο τον πληθυσμό της περιοχής αλλά και την εθνικότητα των κατοίκων. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι οι αριθμοί είναι ενδεικτικοί γιατί δεν έχουμε τα ακριβή δημογραφικά στοιχεία και ότι ο πίνακας βρίσκεται δημοσιευμένος και στην εφημερίδα Αμάλθεια, φύλλο 8 Απριλίου 1860, τεύχος που δυστυχώς δεν συμπεριλαμβάνεται στην αποδελτίωση γιατί δεν βρέθηκε. Η πρώτη καταγραφή

¹⁵ R. Clogg, ό.π, σ.67-125

¹⁶ H. Georgelin, ό.π, σ.28

¹⁷ Χ. Σολομωνίδη, *Το Θέατρο στη Σμύρνη*, Αθήνα, 1954, σ.9-15

πληθυσμού της Σμύρνης τον 19^ο αιώνα φαίνεται να γίνεται από τον περιηγητή Tancoigne, ο οποίος καταγράφει ότι το 1819 το σύνολο των κατοίκων φτάνει στους 106.000 εκ των οποίων οι Τούρκοι έφταναν στους 60.000, οι Έλληνες στους 25.000, οι Αρμένιοι στους 10.000, οι Ιουδαίοι στους 5.000 και Ευρωπαίοι στους 6.000.

Ετος	Περιηγητής	Τούρκοι	Έλληνες	Αρμένιοι	Ιουδαίοι	Ευρώπη.	Σύνολο
1812	Tancoigne	60.000	25.000	10.000	5.000	6.000	106.000
1820	Turner	50.000	30.000	8.000	8.000	4.000	100.000
1826	Hartlex	45.000	15.000	8.000	8.000	1000	77.000
1834	Aucher-Eloy	80.000	26.000	12.000	10.000	12.000	150.000
1836	Texier	75.000	40.000	10.000	15.000	10.000	150.000
1837	Journaide Smyrne	58.000	48.000	6000	8000	10.000	130.000
1840	Bargili	45.000	55.000	5.000	13.000	12.000	130.000
1840	Baratta	80.000	34.000	7.000	10.000	4.000	135.000
1844	Ross	40.000	65.000	10.000	10.000	25.000	150.000
1857	Schenherd	85.000	60.000	10.000	20.000	5000	180.000
1861	«L' impartial»	42.000	46.500	7.000	14.000	14.287	123.787
1868	Slaars	40.000	75.000	12.000	40.000	20.000	187.000
1872	Scherzer	45.000	75.000	6.000	15.000	14.000	155.000
1889	Απογραφή ¹⁸	30.036	32.325	6.056	14.815	35.191	118.423
1891	Απογραφή ¹⁹	52.000	107.000	12.000	23.000	12.700	276.000
1906	Paillares	91.885	135.000	8.500	25.500	14.025	275.000
1920	Endres	80.000	165.000	40.000	55.000	30.000	365.000

¹⁸ Πολλοί Έλληνες απέφυγαν την απογραφή γιατί δεν ήθελαν να φαίνονται εγγεγραμμένοι στα βιβλία του συστήματος, βλ. Χ. Σολομωνίδη, *Το θέατρο της Σμύρνης*, σ.18

¹⁹ Από το Αγγλικό Προξενείο της Σμύρνης, βλ. Χ. Σολομωνίδη, *Το θέατρο της Σμύρνης*, σ.18

Σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα οι μεγάλες αυξομειώσεις που υπέστη ο πληθυσμός σε σύντομα χρονικά διαστήματα οφείλονται σε παράγοντες όπως οι σεισμοί, πυρκαγιές, σφαγές όπως αυτή στην επανάσταση του 1821, από επιδημίες, όπως πανώλη και χολέρα²⁰ και φυσικά από ιστορικά γεγονότα που οδήγησαν σε μαζικές μετακινήσεις πληθυσμού²¹.

Οικονομία

Το δίκτυο οικονομίας στο σημαντικό λιμάνι της Σμύρνης επηρέασαν και διαμόρφωσαν ιστορικές και κοινωνικές εξελίξεις που συνέβησαν όχι μόνο στην ευρύτερη περιοχή αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο. Η συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή, που υπογράφηκε στα βουλγαρικά εδάφη το 1774²², με ευνοϊκούς όρους για τη ναυτιλία και το εμπόριο, μαζί με τις σημαντικές μεταρρυθμίσεις του 19^{ου} αιώνα στην αυτοκρατορία, και η κατάρρευση του γαλλικού μονοπωλίου στην ανατολική Μεσόγειο μαζί με την επικράτηση του Βρετανικού κεφαλαίου στην ευρύτερη περιοχή²³ συνέβαλαν στην ραγδαία ανάπτυξη της οικονομίας της περιοχής. Οι συμφωνίες ελεύθερου εμπορίου που υπογράφηκαν κατά το διάστημα 1838-1841, σημαντικότερη από αυτές εκείνη του Balta Limani η οποία υπογράφηκε μεταξύ Αγγλίας και Τουρκίας το 1838²⁴, οι επενδύσεις ξένων κεφαλαίων, όπως Dussaud de Marseille²⁵ και τα μικρά εταιρικά σχήματα, όπως οι commandite²⁶, που έκαναν πιο εύκολες τις εμπορικές συναλλαγές έδωσαν κίνητρο για την ανάπτυξη έργων υποδομής στη πόλη. Την εξέλιξη της αστικής τάξης στην περιοχή, επηρέασε και η δημογραφική ανάπτυξη λόγω της μαζικής μετανάστευσης πληθυσμών από τον Ελλαδικό χώρο και συγκεκριμένα, από την Πελοπόννησο, την Κρήτη, τα νησιά του

²⁰ Χ. Σολομωνίδη, ό.π, σ.19-21

²¹ Σ. Αναγνωστοπούλου, *Μ. Ασία 19ος αι.- 1919: Οι ελληνορθόδοξες Κοινότητες: από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος*, Αθήνα, Πεδίο, 2013, σ.110

²² Σ. Σφέτας, *Εισαγωγή στη Βαλκανική Ιστορία: Από την Οθωμανική κατάκτηση των Βαλκανίων μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1354- 1918)*, τόμος 1, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 2009, σ.95-97

²³ E. Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2004 σ.94-97

²⁴ Ν. Ανδρίκος, *Η Εκκλησιαστική μουσική της Σμύρνης(1800-1922)*, Θεσσαλονίκη, Μέθεξις, 2012, σ.3

²⁵ Ασχολήθηκε με την κατασκευή αποβαθρών στο λιμάνι βλ. C. Scherzer ,ό.π, τόμος 1, σ.191

²⁶ Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο Υμηττού20-23 Σεπτεμβρίου 2012, *Σμύρνη: η ανάπτυξη μιας μητρόπολης της Ανατολικής Μεσογείου (17^{ος} αι.-1922)*, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 2016, σ.106

Αιγαίου και του Ιονίου²⁷, ένα φαινόμενο που θα πάρει μεγαλύτερες διαστάσεις κατά τη διάρκεια των εσωτερικών μεταρρυθμίσεων του 19^{ου} με τα αυτοκρατορικά διατάγματα του Hatt-I Serif του Gulhane to 1839 και Hatt-i Humayun 1856²⁸, προσφέροντας στον χριστιανικό πληθυσμό ίσα δικαιώματα με τους μουσουλμάνους υπηκόους της χώρας. Ακόμα, η οικονομία ενισχύθηκε και με την ανάπτυξη του Τραπεζικού κεφαλαίου.²⁹

Σιδηροδρομικά δίκτυα

Η εξέλιξη του σιδηροδρομικού δικτύου, η οποία ευνοήθηκε από τη μορφολογία του εδάφους (οι σιδηροδρομικές γραμμές ακολουθούν τη φυσική πορεία των πεδιάδων των τεσσάρων ποταμών) άρχισε πριν την κατασκευή ή επίστρωση δρόμων της περιοχής. Ξεκίνησε με πρώτη επένδυση τη σιδηροδρομική γραμμή Σμύρνη³⁰-Αϊδινίου (Aydin) το 1856 με κεφάλαια από τη αγγλική εταιρία με την επωνυμία Οθωμανική Εταιρία Σιδηροδρόμων Σμύρνης-Αϊδινίου (Ottoman Smyrna and Aidin Railway Company)³¹ η οποία διασχίζει τη κοιλάδα του Κάιστρου και κοντά στην Έφεσο περνάει από τον Μαϊάνδρο και φτάνει μέχρι το Αϊδίνιο με διακλαδώσεις από Παράδεισο σε Μπουτζά και από Κασμίρ σε Σεβδίκιοϊ. Το 1879 η γραμμή επεκτάθηκε ως το Σεράικιοϊ και διακλαδώθηκε από Τουρμπαλί μέχρι Θείρα με τελευταία επέκταση μέχρι το Δινέρ (Κελαινές) το 1888.³² Μια δεκαετία σχεδόν αργότερα, το 1866 λειτουργεί η σιδηροδρομική γραμμή Σμύρνης-Κασάμπα (Kasaba) με αγγλικά κεφάλαια, κατασκευασμένη από τον Γερμανό μηχανικό Möllhausen³³. Η κερδοφόρα σιδηροδρομική γραμμή που αποτελείται από 8 ατμομηχανές και 237 βαγόνια, διασχίζει τη κοιλάδα του Έρμου, περνώντας από τη Μαινεμένη και τη Μαγνησία και καταλήγει στη Κασαμπά. Επεκτάθηκε το 1887 δημιουργώντας τη γραμμή Μαγνησία-Σόμα και Φιλαδέλφεια-Ουσάκ. Ύστερα, το 1885 ολοκληρώνεται αποπερατώνεται η σιδηροδρομική σύνδεση Βαγδάτη-Σμύρνη από γερμανικά κεφάλαια συνδέοντας τη Σμύρνη με την υπόλοιπη ενδοχώρα και τη Μέση Ανατολή.

²⁷ Ρ. Αργυροπούλου, *Σμύρνη η Μητρόπολη του Μκρασιατικού Ελληνισμού, Η Ελληνική κοινότητα της Σμύρνης την Εποχή του Διαφωτισμού*, Αθήνα, Έφεσος, σ.23

²⁸ Σ. Αναγνωστοπούλου, σ.110

²⁹ Επιστημονικό Συμπόσιο, *Ο Εξω-Ελληνισμός Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη 1800-1922*, Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, σ.60

³⁰ Από την πόλη της Σμύρνης

³¹ Η κατασκευή του σιδηροδρομικού δικτύου διήρκεσε 50 χρόνια (23 Σεπτεμβρίου 1856-1866) βλ. C. Scherzer, ό.π, σ.322

³² C. Scherzer, ό.π, σ.322

³³ ό.π, σ.166

Εκτός από τις σιδηροδρομικές γραμμές που αποσκοπούν σε μακρινές αποστάσεις το 1870 ιδρύεται η Εταιρία Τραμ της Σμύρνης με γαλλικά κεφάλαια και δημιουργεί το πρώτο ιππήλατο τραμ που συντέλεσε στην πολεοδόμηση της πόλης³⁴. Η γραμμή του τραμ που λειτουργούσε μεταξύ πλατείας Διοικητηρίου και Πούντας βοήθησε επίσης στη νυχτερινή μεταφορά εμπορευμάτων μεταξύ λιμανιού και Πούντας. Το 1903 προεκτείνεται μέχρι το Χαλκαπινάρ (Halkapınar), δημιουργώντας εκεί ένα καινούργιο βιομηχανικό δίκτυο. Αργότερα, μετά από σχέδιο του Μιντάτ Πασά δημιουργείται μια καινούργια γραμμή από το Διοικητήριο μέχρι το Γκιόζ Τεπέ ενώ το 1905 μια τρίτη γραμμή στο Κορδελιό ενισχύει το δίκτυο μεταφορών.

Οδικό δίκτυο

Η ομαλή μορφολογία του εδάφους δημιούργησε μια ευνοημένη γεωγραφικά παραλιακή περιοχή και συντέλεσε και στην εξέλιξη του οδικού δικτύου. Όσον αφορά τη χερσαία οδική μεταφορά, το 1879 προβλέπεται σχέδιο για αναβάθμιση του οδικού δικτύου με αποτέλεσμα την ανάπτυξη της οδικής επικοινωνίας της ευρύτερης περιοχής της χώρας.³⁵ Οι κυριότεροι δρόμοι στο εσωτερικό της περιοχής επικοινωνούν με τις αγορές όπου γίνεται διακίνηση προϊόντων. Το οδικό δίκτυο αποτελείται από πέντε βασικούς δρόμους με τον πρώτο να πηγαίνει από Σμύρνη στη Μαγνησία, στο Ακ Χισάρ και στο Κιρκαγάτς. Ο δεύτερος δρόμος κατευθύνεται δυτικά με αφετηρία τον Κασάμπα προς το Αλασεχίρ (Φιλαδέλφεια), την Κούλα, το Ουσάκ, το Αφιον Καραχισάρ (περιοχή Προύσας), βορειοδυτικά του Ικονίου στο Ακ Σεχίρ, το Ικόνιο, το Ακ Σεραί μέχρι τη Καισάρεια. Από τη Σμύρνη μέχρι το Αϊδίνιο περνάει ο τρίτος δρόμος και συνεχίζει μέχρι το Ντενισλί με μια διακλάδωση προς το Καραντούχ- Μπαζάρ και με μια άλλη διακλάδωση προς το Μπουρντούρ και τη Σπάρτη. Ο άλλος δρόμος ξεκινάει από τη Σμύρνη και φτάνει μέχρι το μικρό χωριό Μπουνάρμπασι ενώ ο πιο πρόσφατος χρονολογικά δρόμος ξεκινάει από το Αϊβαλί και κατευθύνεται προς το Δικελί, τη Πέργαμο, το Σόμα και το Κιρκαγάτς.³⁶

Ακτοπλοϊκές γραμμές

Η οργάνωση των χερσαίων μεταφορών μέσω του σιδηροδρομικού και οδικού δικτύου και η αντικατάσταση των ιστιοπλόων με τα ατμόπλοια θα είναι η αφετηρία

³⁴ Μ. Σμυρνέλη, *Σμύρνη, η Ασημονημένη Πόλη, 1830-1930: Μνήμες ενός μεγάλου Μεσογειακού Λιμανιού*, Αθήνα, Μεταίχμιο σ.164

³⁵ Σ. Αναγνωστοπούλου, ό.π, σ.81

³⁶ C. Scherzer, ό.π, σ.156

μιας χρυσής εποχής για την οικονομία του εμπορίου. Η συνολική ακτοπλοϊκή κίνηση στη Σμύρνη αποτελείται από 710 πλοία και διακινεί έως 532.774 τόνους προσφέροντας τακτικές υπηρεσίες. Πρώτη χρονολογικά είναι η αυστρουγγρική εμπορική εταιρία Lloyd που λειτουργεί από το 1836 και θεωρείται η μεγαλύτερη και πιο σημαντική εμπορική εταιρία καθώς βρίσκεται σε επικοινωνία με 60 λιμάνια. Μεταφέρει εμπορεύματα, επιβάτες και ταχυδρομείο ανάμεσα στη Σμύρνη και τα σημαντικά λιμάνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τη Σμύρνη και τη Τεργέστη, την Συρία, την Αίγυπτο, τα λιμάνια Αιγαίου και της Αδριατικής και φτάνει μέχρι τα εμπορικά κέντρα της Μαύρης Θάλασσας.³⁷ Δεύτερη σημαντική εταιρία είναι η γαλλική εταιρία των Θαλάσσιων Μεταφορών (Messageries Maritimes). Λειτουργεί από το 1850 και εξυπηρετεί μια φορά τη βδομάδα τη γραμμή Σμύρνη-Μασσαλία, μέσω Παλέρμου και Σύρου, και μια φορά κάθε δεκαπέντε μέρες τη γραμμή Συρία-Αίγυπτο. Δεκαπενθήμερη τακτική σύνδεση, από το 1858, με τα λιμάνια της Ρωσίας στον Εύξεινο Πόντο και στην Αζοφική θάλασσα προσφέρει η σιδηροδρομική και εμπορική ατμοπλοϊκή εταιρία της Οδησσού ενώ το 1875 ιδρύεται η εταιρεία Π. Πανταλέοντα, με ελληνική σημαία και προσωπικό, που θα διασχίσει μια λαμπρή πορεία στο θαλάσσιο εμπόριο.³⁸ Η αιγυπτιακή ατμοπλοϊκή εταιρία Azizie από το 1860 εκτελεί μια φορά την εβδομάδα το δρομολόγιο Κωνσταντινούπολη-Αλεξάνδρεια περνώντας από Χίο, Ρόδο και Σύρο. Τέλος, η πιο πρόσφατη ατμοπλοϊκή εταιρία είναι η ιταλική Trinacria που εξυπηρετεί κάθε δεκαπέντε μέρες το δρομολόγιο Νεάπολη-Κωνσταντινούπολη.³⁹

Αγροτική οικονομία: γεωργία και κτηνοτροφία

Η πρωτογενής παραγωγή στη περιοχή της Σμύρνης στηρίζεται κυρίως από την γεωργία και την κτηνοτροφία με τον αγροτικό πληθυσμό να ανέρχεται τον 19^ο αιώνα στους 45.000 εκ των οποίων τα 2/3 είναι Τούρκοι και το 1/3 Έλληνες⁴⁰. Τα κυριότερα γεωργικά προϊόντα που παράγει η περιοχή είναι το σταφύλι, γνωστή για τη σταφίδα σουλτανίνα, σιτάρι, κριθάρι, φακές, κεχρί, σουσάμι, καλαμπόκι, μπιζέλια και λάχανο (ελαιοκράμβη, γαλλική ονομασία colza)⁴¹. Μεγάλη αύξηση παρουσιάζουν και τα ινώδη φυτά όπως μπαμπάκι, όπιο, ο καπνός καθώς και ελιά, η παραγωγή λαδιού και

³⁷ Ο.π, σ.179

³⁸ Επιστημονικό Συμπόσιο, *Ο Εξω-Ελληνισμός Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη 1800-1922*, σ.60

³⁹ C. Scherzer, ό.π, σ.170-171

⁴⁰ Ο.π, σ.69

⁴¹ Ο.π, σ.74

η αμπελουργία⁴². Μεγάλη είναι και η ποικιλία των λαχανικών που παράγονται στο έδαφος της Σμύρνης όπως κουνουπίδι, πατάτα, καρότο, παντζάρι, ντομάτα, μελιτζάνα, κρεμμύδι, σκόρδο, αγκινάρα, κουκιά και ρεβίθι ενώ σημαντική είναι και η ποσότητα των φρούτων της περιοχής όπως μήλα, αχλάδια, βερίκοκα, ροδάκινα, κεράσια, κίτρα, πορτοκαλιές, αμύγδαλα, ρόδια, καρύδια, φιστίκια, κάστανα, και σύκα, πολύ γνωστό προϊόν της περιοχής.⁴³ Όσον αφορά τον τομέα της κτηνοτροφίας αυτοί που εκτρέφουν ζώα είναι κυρίως νομάδες και βοσκοί. Στην επαρχία εκτρέφονται βόδια, βουβάλια, άλογα, καμήλες, γαϊδούρια, μουλάρια, πρόβατα και κατσίκες. Η κτηνοτροφία αποτελεί μια σημαντική πηγή αγροτικού εισοδήματος γιατί μπορεί να γίνει παράλληλα και με άλλες ασχολίες ενώ η απαλλαγή φόρου (εξαιρούνται τα πρόβατα και τα κατσίκια) δίνει ένα κίνητρο παραπάνω στους κτηνοτρόφους.⁴⁴

Βιομηχανικά προϊόντα

Η βιομηχανία πρόκειται για μια σημαντική πτυχή της οικονομίας της χώρας και σημειώνεται άνοδος με τη δημιουργία “Επιτροπής Βιομηχανικής Βελτίωσης” (Islah-I Sanayii Komisyonu) το 1860⁴⁵ τοποθετώντας στην κορυφή της πυραμίδας την ταπητουργία. Το πιο σημαντικό βιομηχανικό δίκτυο στη περιοχή η ταπητουργία απασχολεί όχι μόνο ειδικευμένους εργάτες σε εργοστάσια, πολλά από τα οποία πληρούν ευρωπαϊκές προδιαγραφές, αλλά χωρικούς και νομάδες. Η ετήσια αξία των χαλιών που γίνονται στη περιοχή φαίνεται να φτάνει στα 9000.000 φιορίνια ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό δεν μένει στο εσωτερικό της χώρας αλλά εξάγεται στην Αμερική, Αγγλία και Γαλλία.⁴⁶ Το μεγαλύτερο επενδυτικό κεφάλαιο (ευρωπαϊκό) στο τομέα της ταπητουργίας είναι η Oriental Carpet.⁴⁷ Επίσης, άλλοι σημαντικοί βιομηχανικοί τομείς της Σμύρνης είναι η υφαντουργία και νηματουργία. Προϊόντα μικρότερης αξίας που κατασκευάζονταν είναι τα μεταξωτά και ημίμεταξωτά υφάσματα, που το μεγαλύτερο ποσοστό μένει για εγχώρια κατανάλωση, και τα

⁴² Α. Θεμοπούλου, Σμύρνη η Μητρόπολη του Μκρασιατικού Ελληνισμού, Η Ελληνική κοινότητα της Σμύρνης την Εποχή του Διαφωτισμού, Αθήνα, Έφεσος, σ. 83-84

⁴³ C. Scherzer, ό.π, σ.78

⁴⁴ Ό.π, σ.73

⁴⁵ Α. Θεμοπούλου, ό.π, σ.94

⁴⁶ C. Scherzer, ό.π, σ.84

⁴⁷ Α. Θεμοπούλου, ό.π, σ.96

βαμβακερά υφάσματα, που εξάγονται κάθε χρόνο στη Τεργέστη⁴⁸. Επιπλέον, η βιομηχανία της περιοχής στηρίχτηκε από τα μηχανουργεία, παρασκευή τροφίμων όπως χαλβάς και πετιμέζι, την αποξήρανση σταφίδας και την σαπωνοποιεία⁴⁹ ενώ παράλληλα διέθετε 9 ατμόμυλους, 13 εργαστήρια παραγωγής αλευριού καθώς και οινοποιεία, οινοπνευματοποιία, ζυθοποιεία, παγοποιεία. Γνωστή ήταν επίσης για τη βιομηχανία βαμβακιού τα 7 εργοστάσια παραγωγής σιδήρου, τα ζαχαροπλαστεία, και την καπνοβιομηχανία⁵⁰

⁴⁸ C. Scherzer, ό.π, σ.78

⁴⁹ C. Scherzer, ό.π, σ.86-89

⁵⁰ Α. Θεμοπούλου, ό.π, σ.96-98

Κεφάλαιο 2

Η εφημερίδα Αμάλθεια

Η εφημερίδα Αμάλθεια, η πιο διαχρονική ελληνική εφημερίδα της Σμύρνης με πορεία 85 χρόνων, εκδόθηκε για πρώτη φορά στις 6 Ιουλίου του 1838 με ιδρυτή τον ελληνοσουηδό μαθηματικό Κωνσταντίνο Ρόδε.⁵¹ Ήταν από τις λίγες εφημερίδες με συνεχή εκδοτική πορεία με λιγότερες διακοπές (από 12 Φεβρ. – 16 Μαρτ. 1841, από 18 Φεβρ. – 20 Μαΐου 1844 και για μικρό διάστημα το 1864⁵²) και χωρίς κυρώσεις, παρά τον αυστηρό έλεγχο του Τύπου την μεταρρυθμιστική περίοδο των Τανζιμάτων,⁵³ αλλάζοντας πολλούς εκδότες, όπως ήταν φυσικό λόγω της μακροβιότητας της, μέχρι το 1922 όπου μεταφέρθηκε στη Αθήνα. Το 1840 την εφημερίδα την ανέλαβε ο Περάκης Βερνάρδος και ο Γεράσιμος Χ. Λαμπρύλλος ενώ την ίδια χρονιά ανέλαβε την σύνταξη της εφημερίδας ο Π. Βιτορίδης, για να περάσει το 1841 στα χέρια του Ιάκωβου Σαμιωτάκη και του αρθρογράφου Ιωάννη Ισηδωρίδη-Σκυλίτση. Από το 1842 μέχρι το 1881 την διεύθυνση της εφημερίδας την είχε αποκλειστικά ο Ιάκωβος Σαμιωτάκης. Από το 1882 μέχρι το 1922 διευθυντές ήταν ο δημογέροντας Σωκράτης Σολομωνίδης και ο Γεώργιος Υπερίδης.⁵⁴

Η υπηρεσία της πολυετής εφημερίδας υπήρξε ανεκτίμητη καθώς ενημέρωνε τους Έλληνες της Σμύρνης για τοπικά και διεθνή τρέχοντα ζητήματα. Εκτός από τη δημοσιογραφική κάλυψη των προσφυγικών θεμάτων, τόσο στο εμπόριο όσο και στη κοινωνική ζωή της πόλης, περιλάμβανε και λογοτεχνικές στήλες, στοχεύοντας στην εκπολιτιστική διείσδυση και πρόοδο του ελληνικού πνεύματος, μέσω του ψυχαγωγικού και εκπαιδευτικού περιεχομένου της. Η ελευθερία έκφρασης του ελληνικού Τύπου στην οθωμανοκρατούμενη Σμύρνη του 19^{ου} αποκτήθηκε, με κάποιους περιορισμούς, ύστερα από τη σειρά φιλελεύθερων αλλαγών των συνταγματικών μεταρρυθμίσεων την περίοδο εκείνη και το Διάταγμα της Εμπέδωσης των Μεταρρυθμίσεων, Χαττ-ι Χουμαγιούν, που έφερε ισοπολιτεία.⁵⁵ Η εφημερίδα

⁵¹ Κ. Μάγερ, *Ιστορία του Ελληνικού Τύπου*, τόμ.1, Αθήνα, Α. Δημόπουλος, 1957, σ.289

⁵² Συλλογικό έργο, λήμμα « Αμάλθεια», *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα* (Larousse Britannica), τόμ 7, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997, σ.245

⁵³ Α. Arslan, *Ο Ελληνικός Τύπος στο Οθωμανικό Κράτος*, Αθήνα, Επτάλοφος, 2004, σ.20-23

⁵⁴ Μάγερ, ό.π, σ.289

⁵⁵ Κ. Μυστακίδου, *Η Μεγάλη Ιδέα στον Τύπο του Γένους: Ο Τύπος στην Ελλάδα και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (1800- 1923)*, Αθήνα, Πατάκη, 2004, σ.86-87

«Αμάλθεια» το 1889 ήταν η πρώτη εφημερίδα που ξεκίνησε να μοιράζει τα τεύχη της στους δρόμους ενώ ένα χρόνο πριν, το 1888, ξεκίνησε να εκδίδει με πολυτελή βιβλιοδεσία ετήσια εικονογραφημένα και πολυσέλιδα ημερολόγια-οδηγούς της πόλης.⁵⁶ Ένα ακόμα χαρακτηριστικό της εφημερίδας ήταν η προσήλωση της στη καθαρεύουσα γλώσσα, η οποία πολλές φορές, ήρθε σε ρίζι με τις εφημερίδες που προήγαγαν τη δημοτική (εφημερίδα «Ημερησία»)⁵⁷

Η πορεία της στον εκδοτικό τομέα ήταν σπουδαία και επιτυχή καθώς το 1888 τύπωνε 2.500 φύλλα ενώ λίγο πριν κλείσει, το Σεπτέμβρη του 1922, ο αριθμός φύλλων κυκλοφορίας της ήταν 19.925.⁵⁸ Αρχικά, η εφημερίδα τυπωνόταν στο τυπογραφείο του Αντωνίου Πατρικίου αλλά από το 1839 απέκτησε το δικό της τυπογραφείο.⁵⁹

Από την πρώτη έκδοση του 1838 μέχρι το 1870 η σύνταξη της εφημερίδας ήταν εβδομαδιαία. Έκτοτε και μέχρι το 1881 δισεβδομαδιαία, ενώ από το 1881 μέχρι το 1922 κυκλοφορούσε καθημερινά και με μεγαλύτερα φυλλάδια.⁶⁰

Ύστερα από την οδυνηρή Μικρασιατική καταστροφή του 1922 ο Σ. Σολομωνίδης και ο Γ.Υπερίδης κατόρθωσαν να συνεχίσουν την έκδοση της Αμάλθειας στην Αθήνα, με τον τίτλο Αμάλθεια Σμύρνης, με πρώτη έκδοση στις 18 Δεκέμβρη του 1922 μέχρι τις 28 Οκτώβρη του 1923, όπου κυκλοφόρησε και το τελευταίο φύλλο της εφημερίδας.⁶¹

Τυπογραφεία: Εφημερίδες

Ένας ακόμα οικονομικός άξονας ήταν η τυπογραφία, η οποία ξεκίνησε στην περιοχή της Σμύρνης με την γαλλική εφημερίδα «Spectateur Oriental» με εκδότη τον Blaque.⁶² Το 1830 ο Αβράμιος Ομηρόλης διευθυντής της Ευαγγελικής Σχολής εκδίδει, μέχρι το 1837, από το μικρό εργαστήριο την εφημερίδα των αγγλοαμερικάνων ιεραποστόλων Βρουέρ και Λουίς «Ο Φίλος των Νέων»,⁶³. Μέχρι το 1840 λειτουργούσαν στη Σμύρνη 10 τυπογραφεία. Από την “Ελληνική Εμπορική Τυπογραφία” του Α. Δαμιανού εκδίδονται οι εφημερίδες «Αστήρ εν τη Ανατολή», «Φίλος των νέων» και «Μνημοσύνη». Από το ελληνικό τυπογραφείο “Ιωνική

⁵⁶ Γ. Γιαννακόπουλος, Σμύρνη η Μητρόπολη του Μικρασιατικού Ελληνισμού: Η Ελληνική Εκδοτική Δραστηριότητα στη Σμύρνη, Αθήνα, Έφεσος, σ. 173

⁵⁷ Ο.π., σ.175

⁵⁸ Arslan, ό.π, σ.56

⁵⁹ Γ. Γιαννακόπουλος, ό.π, σ.171

⁶⁰ Μάγερ, ό.π, τόμ. 1 σ.289

⁶¹ Ο.π, τόμ.1, σ.289

⁶² Γ. Γιαννακόπουλος, ό.π, σ. 164

⁶³ Μάγερ, ό.π, σ.19

τυπογραφεία” (1838) του Π. Κλάδου κυκλοφόρησαν οι εφημερίδες «Ιωνικός Παρατηρητής» και η «Εθνική». Ακόμα, ένα από τα πιο διάσημα τυπογραφεία, ήταν της «Αμάλθεια» (1839), από όπου και έβγαινε η ομώνυμη εφημερίδα. Από το τυπογραφείο του Ιωσήφ Μάγνητου, εκδίδεται η εφημερίδα «Ιωνική Μέλισσα» και το τυπογραφείο του Βενέδικτου Κωνσταντινίδης, εκτύπωνε σχολικά βιβλία. Σχολικά και εκκλησιαστικά βιβλία εκδίδονταν από τη “Τυπογραφεία του Γ. Γριφίττου” (1839) (που εξέδωσε και τον τρίτο τόμο του γνωστού περιοδικού Αποθήκη των Ωφελίμων Γνώσεων) και την “Η Αμερικάνικη τυπογραφεία του Αιδεσιμότατου Δανιήλ Τέμπλου” (1830) που ήταν τα αγγλικά τυπογραφεία της περιοχής, ενώ το “Τυπογραφείο των Παρισινών Αποκρύφων” (1845) του δημοσιογράφου Ιωάννη Σκυλίτση, που μετονομάστηκε τρία χρόνια αργότερα σε “Τυπογραφείο της Εφημερίδος της Σμύρνης”, και τα τυπογραφεία των αδερφών Δαβερώνη και των αδερφών Βιδορή ήταν τα γαλλικά τυπογραφεία της πόλης. Από το 1870 και μετά εμφανίζονται περισσότερα τυπογραφεία, κάποια από αυτά “Ο Τύπος του Μιχαήλ Νικολαΐδη, το αρμένικο τυπογραφείο του Κ. Τατικιάν, από το οποίο εκδόθηκαν πολλά ελληνικά βιβλία, το “ Διεθνές” και η “ Μέλισσα”.⁶⁴

Εκτός από την εφημερίδα «Αμάλθεια», που υπήρξε αναμφισβήτητα μία από τις πιο σημαντικές εφημερίδες για τον Τύπο της Σμύρνης, σημαντικό ρόλο στην ενημέρωση της πόλης είχαν οι εφημερίδες: η «Εφημερίς της Σμύρνης» (1849) του Ιάκωβου Ισιδωρίδη Σκυλίτση, που υπήρξε ένας σημαντικός ανταγωνιστής της «Αμάλθεια», η πολιτική εφημερίδα «Σμύρνη» (1870) του Γ.Καρύδη που μετονομάστηκε σε «Νέα Σμύρνη» (1876), η «Αρμονία» (1880) του Μιλτιάδη Σεϊζάνη, η οποία είχε πολλές κυρώσεις λόγω του καυστηριακού περιεχομένου της⁶⁵, η « Ημερησία» (1899)⁶⁶ η «Πρόοδος» (1871) των αδερφών Μηνά και Χρήστο Χαμουδόπουλο, η οποία διατηρούσε καλές σχέσεις με την εφημερίδα «Αμάλθεια»⁶⁷ και από το 1877 απέκτησε θεατρική στήλη. Τέλος, κάποιες μη ελληνόφωνες εφημερίδες είναι, η τουρκόφωνη «Πελσαρέτ ιλ Μασρίκ» (Ανατολικός Μηνύτωρ) (1845) του Ευαγγελινού Μισαηλίδη και την γαλλόφωνη «La Reform» (1869).⁶⁸

⁶⁴ Γ. Γιαννακόπουλος, ό.π, σ. 165-169

⁶⁵ ό.π, 169-179

⁶⁶ Μάγερ, ό.π, τομ. 3, σ. 316

⁶⁷ Όταν οι αρχές σταματούσαν την κυκλοφορία της «Αμάλθεια», εκδίδονταν στη θέση της η εφημερίδα «Πρόοδος», βλ. Γ. Γιαννακόπουλος, ό.π, σ.179

⁶⁸ Γ. Γιαννακόπουλος ό.π, σ.179

Κεφάλαιο 3

Συνοικίες και δρόμοι

Οι δρόμοι της παλιάς Σμύρνης με εξαίρεση την Προκυμαία και τη Παράλληλο γνωστή ως Παραλλέλι ήταν στενοί και λιθόστρωτοι με πολλές στοές και πάντα καθαροί. Ήταν αισθητή η έλλειψη πινακίδων και ενώ οι συνοικίες και οι δρόμοι έπαιρναν συνήθως την ονομασία είτε από τα επαγγέλματα που επικρατούσαν όπως για παράδειγμα Κουγιουμτζίδικα (χρυσοχοεία), Σεκερτζίδικα (ζαχαροπλαστεία) είτε από την εθνικότητα που πλεόναζε ή που είχε πρωτοκατοικήσει όπως Φραγκομαχαλάς, Μαλτέζικα, Εβραϊκή και Χιώτικα. Άλλες συνοικίες ονομάστηκαν από τη συστάδα δένδρων που υπήρχαν εκεί όπως οι συνοικίες της Συκαμιάς, του Πλατάνου και της Αλυγαριάς. Επίσης, υπήρχαν δρόμοι που πήραν το όνομά τους από τον πρώτο επαγγελματία που εγκαταστάθηκε εκεί όπως του Ψωμά το αλάνι, του Σουρή του μπακάλη ο δρόμος, της Μπυραριάς του Προκόπη κ.α. Κάποιοι δρόμοι και συνοικίες είχαν περίεργα και κακόηχα ονόματα όπως της Λολής το σοκάκι και οι Κοπριές αλλά και άλλες συνοικίες με ποιητικές ονομασίες όπως η Συνοικία του Γαλάζιου και των Ρόδων. Ακόμα, μεγάλοι ιδιοκτήτες ή διακεκριμένοι πολίτες που πρωτοκατοίκησαν έδωσαν τα ονόματά τους σε σμυρναϊκούς δρόμους όπως του Χατζηστάμου και του Υψηλάντη. Επιπλέον, οι βερχανέδες (στοές) πήραν το όνομα τους από τον ιδιοκτήτη τους όπως του Εσαγιάν, όπου βρισκόταν τα γραφεία και τυπογραφεία της εφημερίδας «Αμάλθεια» ενώ κάποιοι άλλοι δρόμοι πήραν ή διατήρησαν από τα χάνια που βρίσκονταν στην περιοχή, για παράδειγμα το Αρά χάνι και της Μαντάμας το χάνι. Το 1908 η Δημαρχία της Σμύρνης προσπάθησε να εκτουρκίσει τα ονόματα πολλών ελληνικών συνοικιών και δρόμων αλλά οι Έλληνες της περιοχής ποτέ δεν το αποδέχτηκαν και διατήρησαν τις δικές τους ονομασίες.⁶⁹

Η έντονη κοινωνική ζωή απέδιδε στη Σμύρνη τον χαρακτήρα και την φυσιογνωμία μιας ευρωπαϊκής πόλης που όμοια της δεν υπήρχε στην Ανατολή. Οι κατεξοχήν δημόσιοι χώροι που συγκέντρωναν ανθρώπους αποτελούσαν τον

⁶⁹ Χ. Σολομωνίδης, Της Σμύρνης, σ. 26-27

καθημερινό τόπο αναψυχής των κατοίκων της περιοχής. Η Πούντα, ο προσφιλέστερος περίπατος των Σμυρναίων μέχρι το 1880 ήταν μια αμμώδη περιοχή στο άκρο σημείο της Σμύρνης.⁷⁰

Επίσης, άλλος γνωστός περίπατος είναι το «Jardin Des Fleurs» ήταν ένας ανθόκηπος που συγκέντρωνε την ελίτ της Σμύρνης.⁷¹ Η Καντίνα, μια παραδοσιακή συνοικία με περιποιημένες μονώροφες κατοικίες, κοντά στα Περιβόλια, ήταν μια περιοχή όπου οι Σμυρναίοι προτιμούσαν για να κάνουν την περατζάδα τους, στους ωραίους δρόμους της ενώ η γέφυρα του Μέλη ποταμού γνωστή ως «Γέφυρα των Καραβανιών», υπήρξε το κατεξοχήν ανοιξιάτικος περίπατος των Σμυρναίων.⁷²

Η Αγγλική σκάλα ή Αγγλική Αιμασία ή Μαλτέζικη σκάλα ήταν ένα ανοιχτό τμήμα με έντονη κοσμική κίνηση καθώς εκεί υπήρχαν πολύ γνωστά στέκια της Σμύρνης όπως το καφενείο του Σταυρινού, το επιθαλάσσιο καφενείο Κιβωτός καθώς και άλλα κέντρα αναψυχής όπως το καφενείο του Ερμή, η Ένωσης, το Θέατρο Αλάμπρα, το καφενείο του Λουκά, που αργότερα ονομάστηκε καφέ Φώτη και το Καπετάν Πάολο.

Τα περιβόλια, ήταν ο λατρεμένος περίπατος των Σμυρναίων τις Κυριακές και την εποχή του Πάσχα, όπου χόρευαν το σμυρναϊκό μπάλο με τη συνοδεία σαντουριού.⁷³ Δημιουργήθηκε το 1858 με τη δημιουργία της σιδηροδρομικής γραμμής Σμύρνης-Αϊδινίου. Η Προκυμαία, το περίφημο Κε, ο πιο νέος χρονολογικά περίπατος άρχισε να κατασκευάζεται από το 1867 από τη γαλλική εταιρία Dussaud και ολοκληρώθηκε το 1874.⁷⁴ δίνοντας το Ευρωπαϊκό πρόσωπο στη Σμύρνη. Η προκυμαία χωρίζονταν σε δύο μέρη. Το ένα μέρος ήταν η εμπορική ζώνη της περιοχής με τα γραφεία, τις ναυτιλιακές επιχειρήσεις και τις αποβάθρες ενώ το κοσμικό τμήμα, ήταν ένα περιποιημένος χώρος αναψυχής και διασκέδασης.⁷⁵

Στη κοσμική πλευρά συναντάει κανείς ελληνικά θέατρα, ιταλικά θέατρα, λέσχες, κινηματογράφους, ζυθοπωλεία, ζαχαροπλαστεία. Κάποια γνωστά στέκια ήταν η λέσχη Σπόρτινγκ κλαμπ, το Θέατρο Σμύρνης, το Καφέ Φώτη, και τα καφενεία,

⁷⁰ Χ. Σολομωνίδης, Της Σμύρνης, Αθήνα, 1957

⁷¹ Ο.π, σ. 29-30

⁷² Ο.π, σ.

⁷³ Ο.π. σ.30

⁷⁴ Μ. Σμυρνέλη, *Σμύρνη, η Αησιμονημένη Πόλη, 1830-1930:Μνήμες ενός μεγάλου Μεσογειακού Λιμανιού*, σ. 159

⁷⁵ Γ. Γιαννακόπουλος, ό.π, σ. 67-68

Ποσειδών, Γκράτζ, Βουδαπέστη, Κόρσο, Λούνα Παρκ, Μιμήκου⁷⁶ καθώς επίσης και τα ξενοδοχεία Huck και Kraemer⁷⁷.

Η Σμύρνη μία πόλη με εξαιρετική ομορφιά, το μεγαλύτερο λιμάνι της Μικρασιατικής Ακτής, χτισμένη αμφιθεατρικά στους πρόποδες του Πάγος. Το 1867-1877 αποκτά αποβάθρα και τις προσδίδει την όψη μιας εκσυγχρονισμένης πολιτείας και αποκτά εμπορική δύναμη. Η κοινωνία της Σμύρνης αποτελείται κυρίως από Έλληνες, Φράγκους, Αρμένιους, Εβραίους και Τούρκους. Η Σμύρνη διαφέρει από τις άλλες πόλεις λόγω της εθνοτικής και θρησκευτικής ταυτότητας των κατοίκων της. Έτσι έχουμε κατανομή του πληθυσμού σε συνοικίες ανάλογα με την ταυτότητα τους. Από το 1870 και έπειτα δείχνει να μην υφίσταται σαφής αυτός ο διαχωρισμός του πληθυσμού σε εθνοτικές και θρησκευτικές ζώνες.

Η αρμένικη συνοικία βρίσκεται σε κεντρικό σημείο της Σμύρνης. Μετά τη πυρκαγιά του 1845 έγινε η ανοικοδόμηση της νέας αρμένικης συνοικίας βάση αρχιτεκτονικού ή πολεοδομικού σχεδίου. Τα σπίτια με μοντέρνο σχεδιασμό και δρόμοι ευθυγραμμισμένοι και κάθετοι στους δύο κεντρικούς άξονες που συνδέουν την πόλη με τη περιφέρεια. Η Αρμένιοι περήφανοι για τη συνοικία τους η οποία ξεχώριζε έντονα δίπλα στη τούρκικη και εβραϊκή συνοικία. Σε αυτήν βρίσκεται το καθολικό σχολείο Μεκχитарιστών Πατέρων καθώς και σχολικά ιδρύματα βορειοαμερικάνικων προτεστάντων αλλά και όλα τα αρμενικά αποστολικά ιδρύματα⁷⁸. Οι Αρμένιοι ήταν δραστήριοι και δημιουργικοί. Είχαν ένα ωραίο αναγνωστήριο που είχε δημιουργηθεί το 1869 η διατηρούσαν πολλά φιλανθρωπικά ιδρύματα όπως το Νοσοκομείο τους. Διέπρεπαν στο εμπόριο και είχαν μεγάλα καταστήματα στο Φραγκομαχαλά.⁷⁹

Η εβραϊκή συνοικία βρίσκεται κοντά σε πρώην εμπορικές συνοικίες. Ξεχωρίζει για τις συναγωγές και τα λουτρά για τελετουργικούς σκοπούς. . Οι Εβραίοι είχαν καλές σχέσεις με το Οθωμανικό κράτος (οι συνοικίες τους ήταν δίπλα) και κράτησαν το γλωσσικό τους ιδίωμα. Κατά τους Ευρωπαίους περιηγητές περιγράφεται ως συνοικία που δεν διακρίνεται για τη καθαριότητά της και ότι όλες οι λοιμώδεις ασθένειες είχαν την εστία τους στη εβραϊκή συνοικία.⁸⁰

⁷⁶ Χ. Σολομωνίδης, σ.62

⁷⁷ Γ. Γιαννακόπουλος, ό.π, σ.68

⁷⁸ Η. Georgelin., Σμύρνη: Από τον Κοσμοπολιτισμό έως τους Εθνικισμούς, σ.54-55

⁷⁹ Χ. Σολομωνίδης, Της Σμύρνης, σ. 119

⁸⁰ Η. Georgelin, ό.π, σ.55

Η μουσουλμανική συνοικία εκτείνεται μακριά από τη παραλία στις πλαγιές του όρους Πάγος κοντά στο χώρο των παζαριών. Ο πληθυσμός της αγρότες και εργάτες επί των πλείστων δίνουν μία εικόνα της συνοικίας να στερείται οικονομικές δραστηριότητες. Η Οθωμανική Διοίκηση της Σμύρνης ενδυναμώνει την συνοικία έχοντας εκεί το Δημαρχείο, τις φυλακές και το στρατόπεδο. Τα τζαμιά είναι λίγα και διακριτικά.⁸¹

Η φράγκικη συνοικία ή ευρωπαϊκή συνοικία ή αλλιώς Φραγκομαχαλάς εκτείνεται κατά μήκος της πρώην Ευρωπαϊκής Οδούς, παραλιακή πόλη του Λεβάντε και κατοικούσαν σε αυτή ευρωπαίοι έμποροι που εκπατρίστηκαν. Υπήρξε μία από τις πιο γνωστές συνοικίες της Σμύρνης. Οι Φράγκοι μεγαλέμποροι κατείχαν τα ωραιότερα και μεγαλύτερα μαγαζιά της πόλης. Τα frenkhane, τα σπίτια του Φραγκομαχαλά έβλεπαν την θάλασσα κάτι που ευνοούσε ώστε να γίνει φόρτωση και εκ φόρτωση τω εμπορευμάτων. Επίσης, αξιοσημείωτες είναι οι πνευματικές, πολιτιστικές και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις. Οι Σμυρναίοι από τους Φράγκους γνώρισαν και αγάπησαν την Ευρωπαϊκή κουλτούρα, όπου υιοθετούσαν και επωφελούνταν κάθε τι χρήσιμο και νεωτεριστικό.⁸²

Μετά το 1830, τόσο οι παραχωρήσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στις Ευρωπαϊκές δυνάμεις όσο και οι μεταρρυθμίσεις τις περιόδου Τανζιμάτ μαζί με τις μεταναστεύσεις που ακολούθησαν αύξησαν τον ελληνορθόδοξο πληθυσμό της Σμύρνης. Παρατηρητές αναφέρουν ότι γύρω στο 1881 οι Έλληνες και Αρμένιοι έφτασαν στο δημογραφικό τους απόγειο ενώ ο τουρκικός πληθυσμός μειώνεται αισθητά. Επίσης, παρατηρείται ένας έντονος κοινωνικός μετασχηματισμός της ορθόδοξης κοινότητας της Σμύρνης. Η επιρροή των Ιδεών του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού όπως επίσης και των προτεσταντικών ιδεών από τη δράση προτεστάντων Ιεραποστόλων δημιουργούν νεοτερισμούς που αμφισβητούν θρησκευτικά και εκπαιδευτικά θέματα και η εκκλησία αντιδρά. Στην παιδεία η ελληνική κοινότητα της Σμύρνης⁸³ μεριμνά με την ίδρυση εκπαιδευτικών ιδρυμάτων όπως η Ευαγγελική Σχολή που ιδρύθηκε το 1733 από έλληνες εμπόρους, το Φιλολογικό Γυμνάσιο το 1809. Ακόμη, ιδρύεται και το πρώτο σχολείο εκπαίδευσης κοριτσιών το Κεντρικό Παρθεναγωγείο Αγία Φωτεινή και αποκτά μεγάλη φήμη.

⁸¹ H.Georgelin, ό.π, σ.56

⁸² Φάλμπος, Φ., *Σμυναϊκά μελετήματα*, Αθήνα, 1980, σ.123-126

⁸³ Κατοικεί στην ανατολική μεριά της ευρωπαϊκής συνοικίας βλ. Μ. Σμυρνέλη, Σμύρνη, η Λησμονημένη Πόλη, 1830-1930:Μνήμες ενός μεγάλου Μεσογειακού Λιμανιού, σ.151

Επίσης, το 1881 οι Φιλεκπαιδευτική Εταιρία ιδρύει ένα ακόμη Παρθεναγωγείο που ονομάζεται Ομήριο. Και τα δύο αναγνωρίζονται ως ισότιμα με το Αρσάκειο Αθηνών. Η επιδημία της χολέρας αφήνει πολλά ορφανά και έτσι κρίθηκε αναγκαίο η ίδρυση του Ελληνικού Ορφανοτροφείου το 1870. Αρχές του 20^{ου} αιώνα ιδρύεται και το δημόσιο Βρεφοκομείο της Σμύρνης. Αξιοσημείωτες είναι και οι λέσχες που ιδρύθηκαν όπως το 1819 η Εμπορική Λέσχη που μετονομάστηκε Γραική Λέσχη 1841 και το 1898 μετονομάστηκε πάλι σε Ελληνική Λέσχη. Άλλες γνωστές λέσχες της ελληνικής συνοικίας είναι το περίφημο Σπόρτινγκ κλαμπ, η Λέσχη κυνηγών και η Νέα Λέσχη ενώ παράλληλα ιδρύονται στη περιοχή οι αθλητικοί σύλλογοι Πανιώνιος και Απόλλων.⁸⁴

⁸⁴ Μ. Σμυρνέλη, ό.π, σ.80-84

Κεφάλαιο 4

Η μουσική

Η πολυπολιτισμική σύνθεση της κοινωνίας της Σμύρνης αναμφισβήτητα επηρέασε την πολιτιστική της δραστηριότητα σε όλους τους τομείς έκφρασης και δημιουργίας. Η πολυποίκιλη πνευματική κινητικότητα της πόλης, εξαιτίας της έντονης κοινωνικής διαστρωμάτωσης είχε ως αποτέλεσμα να εμφανίσει ένα μουσικό δίκτυο πληθωρικό δημιουργώντας ένα σύνθετο ρεπερτόριο που θα ανταποκρίνεται σε κάθε κοινωνική τάξη.

Η αστική τάξη της πόλης διασκέδαζε σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα, οι άνθρωποι των χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων συχνάζαν κυρίως σε λαϊκά στέκια, οι μεσοαστοί μπορούσαν να κινηθούν πιο ελεύθερα, ενώ για άλλες ομάδες ανθρώπων βαθιά θρησκευόμενες, οι θρησκευτικές τελετές αποτελούσαν το δικό τους μέσω έκφρασης.

Η λόγια ευρωπαϊκή μουσική είχε απήχηση στην υψηλή κοινωνία και εμφανίζονταν μέσα σε χώρους όπως τα εντυπωσιακά θέατρα, που παίζονταν μελοδράματα από ελληνικούς και ξένους λυρικούς θιάσους και τα κοσμικά κέντρα της Προκυμαίας, όπως αναφέρει η «Αμάλθεια», στα οποία δίνονταν συναυλίες κλασσικής μουσικής. Πρόγραμμα κλασσικής μουσικής συναυλίας στο Κράιμερ, δημοσιεύεται στην εφημερίδα στις 25 Δεκέμβρη του 1912⁸⁵: «Πρόγραμμα των μουσικών τεμαχίων άτινα θα παιχθώσι υπό της Ρωμουνικής ορχήστρας κατά την εσπέραν την σήμερον [...]». Η ελίτ της πόλης διασκέδαζε και σε χοροεσπερίδες, στις οποίες υπήρχαν μουσικοί που εκτελούσαν κλασσικά κομμάτια. Η εμφάνιση της δυτικής μουσικής στον αστικό χώρο της Σμύρνης θα επηρεάσει ιδιαίτερα το ελληνικό στοιχείο. Πολλοί Σμυρνιοί θα ακολουθήσουν σπουδές στην ευρωπαϊκή μουσική σε φημισμένα Ωδεία του εξωτερικού και θα αφήσουν ένα μεγάλο έργο, με συμφωνίες, όπερες, κονσέρτα, μουσική δωματίου κ.α. Σημαντικοί εκπρόσωποι είναι ο Μανώλης Καλομοίρης, Γιάννης Κωνσταντινίδης, Τ. Ξανθόπουλος, Α. Αλμπέρτης και Δ. Μιλανάκης. Σημαντική είναι και η δραστηριότητα της Ελπίδα Λαμπελέτ στο χώρο του μελοδράματος, με τη διεύθυνση ορχήστρας μελοδραματικού θιάσου.

⁸⁵ Ζυθοπωλείον Κράιμερ, *Αμάλθεια*, 25 Δεκέμβρη 1912. σ.530

Τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα θα εμφανιστεί στη Σμύρνη ένα λαϊκό μουσικό είδος που εκπροσωπεί κυρίως από ελληνόφωνους καλλιτέχνες, που θα ξεχωρίσουν μέσα από τη λαϊκή μουσική τους έκφραση. Οργανωμένοι σε ορχήστρες, οι καλλιτέχνες εμφανίζονται σε μουσικούς χώρους όπως το «καφέ αμάν» καθώς και σε λαϊκά στέκια της περιοχής όπως καφενεία, να παρουσιάζουν ένα πλούσιο ρεπερτόριο επηρεασμένο από Βαλκάνια, Εγγύ και Μέση Ανατολή. Η μουσική θα αποκτήσει ένα ιδιαίτερο και ξεχωριστό, τοπικό μουσικό ιδίωμα, το οποίο θα εμπλουτίσει τη τέχνη της μουσικής. Ένα ακόμα δημοφιλές σχήμα είναι η Εστουδιαντίνα, η οποία θα ιδρυθεί το 1898 από τους Βασίλη Σιδέρη και Αριστείδη Περιστέρη με την ονομασία «Πολιτάκια»⁸⁶, συνεχώς μεταβαλλόμενο ως προς τη σύνθεση των μουσικών που συμμετέχουν, των οργάνων και του ύφους του ρεπερτορίου⁸⁷, που αποτελείται από διάφορα επιμέρους ορχηστρικά σύνολα όπως ορχήστρες τύπου Ince Saz, μαντολινάτες και λαϊκές ορχήστρες που εκτελούσαν κομμάτια από λαϊκό ρεπερτόριο της περιοχής, των βαλκανίων και της Ευρώπης.⁸⁸

Τα λαϊκά στρώματα συμμετέχουν και σε χορευτικές συγκεντρώσεις, όπως τα περίφημα μπαλάκια. Τα μπαλάκια, ήταν χορευτικές εκδηλώσεις που γίνονταν στη γιορτή της Παναγίας (15 Αυγούστου) στο Μπουρνόβα και στη γιορτή του Αγίου Ιωάννου (25 Ιουνίου) στο Μπουτζά. Το χορευτικό γεγονός διαρκούσε 3 έως 5 μέρες και είχε πολύ μεγάλη απήχηση στο ελληνικό στοιχείο της περιοχής. Αρχίζουν μετά τον Εσπερινό σε μία άδεια αίθουσα, με ασβεστομένους τοίχους και με εργόχειρα στολίδια, τα περίφημα κοπανάκια, πιτσίλια και κοχάκια που έμπλεκαν οι Μπουρνοβαλιές⁸⁹. Σημαντικό γεγονός είναι και η ίδρυση της Εκκλησιαστικής Μουσικής σχολής στη Σμύρνη, που λειτούργησε από το 1911 έως το 1922.

Επίσης, αξιοσημείωτη είναι η θρησκευτική μουσική που συναντάμε στη μουσουλμανική κοινότητα της Σμύρνης τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα. Ακόμα οι χώροι συγκέντρωσης των Mevlevi και άλλων μυστικιστικών μουσουλμανικών ταγμάτων θα λειτουργήσουν ως κέντρα θρησκευτικής μουσικής έκφρασης και δημιουργίας. Τέλος, στην εβραϊκή κοινότητα μουσικοί, όπως Isak

⁸⁶ Π. Κούναδης, *Εις Ανάμνησιν Στιγμών Ελκυστικών: κείμενα γύρω από το ρεμπέτικο*, τομ.2, Αθήνα, Κατάρτι, 2003, σ.266

⁸⁷ Α.Καλυβιώτης, *Σμύρνη: Η Μουσική Ζωή 1900-1922*, Αθήνα, Music Corner & Τήνελλα, 2002, σ.72-72

⁸⁸ Ν. Ανδρικός, ό.π, σ.43

⁸⁹ Χ. Σολομωνίδης, *Της Σμύρνης*, σ. 103-110

Barki, Santo Sikari και Isak Algazi θα αποτελέσουν τον πυρήνα της εβραϊκής θρησκευτικής μουσικής⁹⁰.

⁹⁰ Ν. Ανδρίκος, ό.π, σ.43-44

Κεφάλαιο 5

Το θέατρο στη Σμύρνη

Η εμφάνιση του θεάτρου στη Σμύρνη συνδέεται με την εγκατάσταση των Γάλλων, Άγγλων και Ολλανδών που μαζί με του Έλληνες και τους Αρμένιους θα μετατρέψουν την πόλη σε ένα εμπορικό και πολυπολιτισμικό κέντρο. Το 1657, παίζεται στο γαλλικό προξενείο ο Νικομήδης του Κορνηλίου, η πρώτη ιδιωτική παράσταση της Σμύρνης⁹¹. Τον Μάρτιο του 1799, σε μία παράσταση αυστριακών ακροβατών γίνεται συμπλοκή μεταξύ Ζακυνθίων με ομάδα γενίτσαρων, όπου θα προκληθεί σφαγή του ελληνικού στοιχείου, γνωστό σαν Ρεμπελιό της Σμύρνης⁹². Επίσης, παίζεται το 1825, στον όμιλο ερασιτεχνών, ο «Αρταξέρξης» του Μεταστάσιου μεταφρασμένο στα ελληνικά.⁹³ Από το 1841 η πόλη αποκτά το θέατρο «Ευτέρπη», όπου παίζουν γαλλικοί, ιταλικοί μελοδραματικοί θίασοι. Η πρώτη ελληνική παράσταση δίνεται 3 Φλεβάρη 1845 στο «Ευτέρπη» με την ιταλική κωμωδία ο «Μανιώδης».⁹⁴ Από το 1856 με την έκδοση του Χάτι Χουμαγιούν, θα εξασφαλιστεί ελευθερία, σε κοινωνικό και πνευματικό επίπεδο στους ελληνορθόδοξους με αποτέλεσμα η καλλιτεχνική έκφραση να φτάσει στο απόγειο της και κατ' επέκταση και το θέατρο. Οι σημαντικοί συντελεστές της άνθισης του είναι οι περιοδεύοντες ελληνικοί θίασοι, οι ντόπιοι ελληνικοί θίασοι, επαγγελματίες και ερασιτέχνες, και οι άνθρωποι του πνεύματος της Σμύρνης που με την συγγραφή, μετάφραση και έκδοση θεατρικών έργων. Η πρώτοι επαγγελματικοί θίασοι, που ήρθαν από την Αθήνα, γνώρισαν επιτυχία και έγιναν πολύ αγαπητοί στο κοινό της πόλης. Ο πρώτος περιοδεύον θίασος, ήταν ο θίασος του Διονυσίου Ταβουλάρη, ο μεταγενέστερος Μένανδρος. Το παράδειγμα ακολουθεί ο Δημοσθένης Αλεξιάδης. Οι θίασοι θα συνεχίσουν να έρχονται στο λιμάνι την Σμύρνης μέχρι την μεγάλη καταστροφή της πόλης. Οι ελληνικοί θίασοι πρόζας που συναντάμε στη Σμύρνη είναι του Νίκου Καρδοβίλλη, Ευαγγελίας Παρασκευοπούλου, Ευάγγελου Παντόπουλου,

⁹¹ Χ. Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη, σ.10

⁹² Χ. Σολομωνίδης, ό.π, σ. 24

⁹³ Χ. Σολομωνίδης, ό.π, σ.47

⁹⁴ Χ. Σολομωνίδης, ό.π, σ.58

Δημητρίου Κοτοπούλη, Κων. Χριστομάνος, Περικλή Χριστοφορίδη, Θωμά Οικονόμου, Κυβέλης, Απέργη, Ελεονόρα Λοράνδου, Κυβέλη-Ανδριανού, Μαρίκας Κοτοπούλη-Τηλέμαχου Λεπενιώτη, Σύνδεσμος Ελλήνων Ηθοποιών. Πέρα από την πρόζα, γνώρισε μέρες δόξας και το λυρικό μελόδραμα. Σπουδαίοι ήταν, ο ωδικός θίασος Ροδόπουλου, θίασος Λαύραγκα ή αλλιώς Ελληνικός Μελοδραματικός Θίασος, που παίζονται γνωστά ελληνικά και ξένα μελοδράματα. Στη συνέχεια το μελόδραμα θα δώσει τη θέση του στην οπερέτα όπου εμφανίζεται από το 1909-1922. Σημαντικοί οπερετικοί θίασοι ήταν του Ι. Παπαϊωάννου (με πρωταγωνίστρια Μ. Κολλυβά), και ο οπερετικός θίασος Λαγκαδά.⁹⁵

Τα μουσικοθεατρικά είδη

Όπερα

Η όπερα είναι μία κοσμική μουσική σύνθεση με σκηνική δράση που αποτελείται από σολιστικά μέρη, χορωδία και ορχήστρα. Προέρχεται από τη λατινική λέξη *opus* που σημαίνει έργο και συγγενεύει με την ιταλική έκφραση «*opera in musica*» γενικός όρος για τα μελοδραματικά έργα⁹⁶.

Η γέννηση της όπερας εμφανίζεται χρονολογικά στο τέλος της ιταλικής Αναγέννησης (τέλος 16ου αιώνα αρχές 17ου αιώνα) στη Φλωρεντία από ένα κύκλο διανοούμενων, εκ των οποίων ποιητών και μουσικών, οι οποίοι εμπνευσμένοι από τη μουσική των αρχαίων Ελλήνων και αναβιώνοντας την αντίληψη της αρχαίας τραγωδίας (συνδυασμός ποίησης, μουσικής και χορού) δημιουργούν ένα νέο μουσικό δραματικό είδος. Αυτή η προσπάθεια μίμησης του αρχαίου ελληνικού δράματος φαίνεται να αποτυπώνεται για πρώτη φορά στο δραματικό ποίημα «Δάφνη» (1594) του ποιητή Οκτάβιου Ρινουντσίνι, με θέμα βασισμένο στην αρχαία ελληνική μυθολογία (πάλι μεταξύ Απόλλωνα και Πύθωνα), που μελοποίησε ο Ιάκωβο Πέρι καθώς και στη θρησκευτική όπερα *La rappresentazione d'anima e di corpo* του Εμίλιο ντε Καβαλιέρι. Οι ίδιοι καλλιτέχνες δημιούργησαν την «Ευρυδίκη», το παλιότερο μουσικό κείμενο που διασώζεται μέχρι σήμερα σε παρτιτούρα. Τον 17ο αιώνα της Μπαρόκ εποχής, μετά την μονωδία με συνοδεία οργάνων, που προήγαγε ο Ιούλιος

⁹⁵ Οι θίασοι αναφέρονται στο βιβλίο του Χ. Σολομωνίδης, *Το θέατρο στη Σμύρνη*

⁹⁶ Ο.Τολικά, *Παγκόσμιο Λεξικό της Μουσικής*, Αθήνα, Στοχαστής, 199 σ. 346

Κατσίνι, δημιουργείται η όπερα με χορωδιακά μέρη, με πρώτα δείγματα ήταν οι όπερες «Δάφνη» (1608) και «Φλώρα» (1628) του Μάρκο ντα Γκαλιάνο. Το λαμπερό ύφος, και τα πλούσια σκηνικά και μηχανικά μέσα που χρησιμοποιήθηκαν, ήταν η αρχή για να περάσει η όπερα πιο πολύ στο χώρο του θεάματος. Στη συνέχεια, αφού οι αντιπρόσωποι της ρωμαϊκής σχολής του Μπαρόκ συνέχισαν το εύθυμο ύφος και εισήγαγαν ένα κωμικό στοιχείο στη όπερα. Αυτό το κωμικό στοιχείο, ήταν η αφορμή για να μετατραπεί η όπερα από είδος ψυχαγωγίας της αριστοκρατίας σε λαϊκό είδος ευρύτερης απήχησης. Οι συνθέτες της εποχής αυτής αντλώντας στοιχεία από αρχαίους μύθους και γεγονότα της καθημερινής ζωής δημιούργησαν ένα ελαφρύ ύφος με απλά μουσικά θέματα και άριες. Σημαντικότεροι συνθέτες της εποχής, ο Φραγκίσκο Καβάλλι (Ξέρξης, Ο ερωτευμένος Ηρακλής) Μάρκος Αντώνιος Τσέστι (Η μεγαλοφροσύνη του Αλεξάνδρου) και Κλαούντιο Μοντεβέρντι (Ορφέας). Τον 18ο αιώνα του Κλασικισμού, αυτή η μουσική ενότητα δράματος και θεάματος αποκτάει ένα πιο συντηρητικό ύφος, που ξεκινάει με τον λιμπρετίστα Απόστολο Τσένο (Apostolo Zeno), ο οποίος προσπάθησε να δώσει περισσότερη συνοχή στο δράμα, να παρουσιάσει χαρακτήρες-πρότυπα αξιών και να τα αφαιρέσει τα κωμικά επεισόδια. Στη συνέχεια, ακολουθεί ο Πιέτρο Μεταστάζιο (Pietro Metastazio) που και αυτός με τη σειρά του, στηρίζοντας τη θεματολογία του σε αρχαίους μύθους προβάλλει ηθικά στοιχεία και εξιδανικευμένους χαρακτήρες.⁹⁷

Η απόκλιση των κωμικών στοιχείων δημιούργησε την opera seria (σοβαρή όπερα) που εμφανίζεται έντονα από τα τέλη του 17ου αιώνα στα έργα του Αλεσσάντρο Σκαρλάττι και άλλων συνθετών στη Νεάπολη της ίδιας περιόδου, γι' αυτό συχνά την αποκαλούν και ναπολιτάνικη όπερα. Στο σοβαρό ναπολιτάνικο είδος όπερας θα επικρατήσει η εξιδανίκευση τόσο στην υπόθεση όσο και στους ήρωες του έργου ενώ η μουσική είναι οργανωμένη με καθορισμένα σε αριθμό ρετσιτατίβι και άριες.

Από τα μέσα του 18ου αιώνα δημιουργείται και η όπερα μπούφα, κωμική όπερα που γεννήθηκε στο τέλος της εποχής του Μπαρόκ μέσα από τα ιντερλούδια που παίζονταν ανάμεσα στις πράξεις της όπερα σέρια. Από τη όπερα σέρια έχει κρατήσει το ρετσιτατίβο και την άρια ενώ ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της είναι το φινάλε, μακρύ καταληκτικό μέρος που συμμετέχουν όλοι οι κύριοι χαρακτήρες.⁹⁸

Παράλληλα με την όπερα μπούφα, στα μέσα του 18ου αιώνα δημιουργείται η κωμική όπερα (opera comic), ένας είδος όπερας που έγινε ευρέως γνωστό και

⁹⁷ Εκδοτική Αθηνών, *Μουσική*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 2007 σ.110-118

⁹⁸ Ο.Τολικά, *Παγκόσμιο Λεξικό της Μουσικής*, Αθήνα, Στοχαστής, 199 σ.220

αγαπητό σε πολλές χώρες. Τα λιμπρέτα γράφονταν στη γλώσσα της κάθε χώρας και αναπτύχθηκε με βάση τα εθνικά χαρακτηριστικά τους.

Στη Γαλλία του 19^{ου} αιώνα αναπτύχθηκε με κύριο εκφραστή τον Τζιάκομο Μεγιερμπερ η όπερα γκράντ (μεγάλη όπερα) σοβαρού ύφους, με ρεαλιστικό χαρακτήρα που αναπαριστούσε συνήθως ιστορικά γεγονότα.

Οπερέτα

Η οπερέτα μεταφράστηκε στα ελληνικά σαν *μελοδραμάτιον* δηλαδή μικρό μελόδραμα ενώ ο Karl Net την ονομάζει “έντεχνο λαϊκό τραγούδι”⁹⁹ και αποτελεί ουσιαστικά μία κωμωδία με προσφιλή θεματολογία και διαλόγους σε πρόζα. Η λέξη προέρχεται από την ελληνική «μέλος», δηλαδή μουσική, και με αυτή τη ρίζα τον 18^ο αιώνα αποκτά τη σημασία του μουσικού δράματος με το νόημα που επικρατεί ακόμα και σήμερα στην λέξη μελόδραμα.¹⁰⁰

Σύμφωνα με τον θεατρικό συγγραφέα William Gillette, πρώτο μελόδραμα θεωρείται ο Πυγμαλίων (Λυών 1770) βασισμένο σε λιμπρέτο του Jean Jacques Rousseau. Η καινοτομία του έργου βρίσκεται στο γεγονός ότι ο διάλογος δεν παρεμβάλλεται στη μουσική αλλά ακούγονται ταυτόχρονα, κάτι που το διαχωρίζει ουσιαστικά με την όπερα. Μέχρι τα τέλη του 18^{ου} αιώνα ο διαχωρισμός όπερας-οπερέτας δεν είχε διευκρινιστεί αλλά το 1800 παίρνει τη σημασία που επικρατεί μέχρι σήμερα, θεατρικό έργο με συνοδεία μουσικής.¹⁰¹

Η οπερέτα ήταν γνωστή στο αθηναϊκό κοινό από τη δεκαετία του 1870 όταν επισκέφτηκε την Αθήνα ο πρώτος γαλλικός οπερετικός θίασος αλλά ξεκίνησε στην πρωτεύουσα τις πρώτες δεκαετίες του 1900 με πρώτη προσπάθεια τον Σεπτέμβριο του 1908 από τον θιασάρχη Αντώνιο Νίκα με την οπερέτα «Μαμζέλ Νιτούς» του Herve η οποία σημείωσε μεγάλη επιτυχία. Στη συνέχεια, η δημιουργία του πρώτου οπερετικού θιάσου από τον Ι. Παπαϊωάννου ήταν το κίνητρο για να ανθίσει αυτό το νέο εύθυμο είδος στην Ελλάδα, έχοντας μεγάλη ανταπόκριση από το κοινό, που δυστυχώς δεν θα καταφέρει να επιζήσει μετά τα δεινά του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.¹⁰²

Κωμειδύλλιο

⁹⁹ Κ. Nef, *Ιστορία της Μουσικής*, Αθήνα, Ν.Βότσης, 1985, σ.605

¹⁰⁰ J. Smith, *Μελόδραμα*, Αθήνα, Ερμής, 1981

¹⁰¹ J. Smith, *ό.π.*, σ.9-11

¹⁰² Κ. Nef, *ό.π.*, σ.605-606

Κωμειδύλλιο ονομάστηκε η μουσική κωμωδία ηθογραφικών τάσεων που άκμασε στις αρχές της δεκαετίας του 1890 (1889 – 1896). Προσδιοριστικό στοιχείο του είδους είναι το τραγούδι και η μουσική ενώ το ηθογραφικό στοιχείο είναι επηρεασμένο από το γαλλικό του πρότυπο, το βόντβιλ (vaudeville)¹⁰³, θεατρικό είδος που έγινε γνωστό από τους λυρικούς θιάσους που έκαναν περιοδεία στην Ελλάδα και αποδίδεται με τους όρους βωδεβίλλειον, ιλαρομελόδραμα, ωδόδραμα, πεζωδία, μελοκωμωδία.¹⁰⁴ Τα τραγούδια του είναι συνήθως μελωδίες από γνωστά έργα γαλλικών επιτυχιών. Το κωμειδύλλιο έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της θεματολογίας του ελληνικού θεάτρου, καθώς πρόσθεσε στοιχεία της καθημερινότητας των ανθρώπων την εποχή εκείνη, κάνοντας το είδος αυτό πιο προσιτό σε όλες τις κοινωνικές τάξεις.¹⁰⁵ Το κωμειδύλλιο σταμάτησε μετά το 1896 όταν τη θέση του πήραν το Δραματικό ειδύλλιο με τα ρομαντικά και λαογραφικά του στοιχεία και η Επιθεώρηση, που ήταν ουσιαστικά η σάτιρα της εποχής.¹⁰⁶

Η διαφορά μεταξύ οπερέτας και κωμειδυλλίου είναι αισθητή. Η οπερέτα σε αντίθεση με το κωμειδύλλιο είναι επηρεασμένη από τη γαλλική και βιεννέζικη οπερέτα καθώς και τη γαλλική φάρσα. Η οπερέτα εκτός από το μοντέρνο ύφος, διατηρεί τις λυρικές υφολογικές τεχνοτροπίες, τα ντουέτα, τα χορωδιακά μέρη και την ορχηστρική μουσική, στοιχεία που δεν υπάρχουν στο κωμειδύλλιο. Το κωμειδύλλιο, αντιθέτως, παρόλη την επιρροή από τα ευρωπαϊκά πρότυπα, υφολογικά είναι πιο κοντά στην ελληνική μουσική ενώ η θεματολογία του στηρίχτηκε στα δεδομένα της ελληνικής κοινωνίας και στην καθημερινότητα των ανθρώπων.

Μελοδραματικοί θίασοι

Οι μελοδραματικοί θίασοι συμμετέχουν στην καλλιτεχνική ζωή της Σμύρνης ήδη από το 1842. Σύμφωνα με τον Χ. Σολομωνίδη, ο Ιταλικός Μελοδραματικός Θίασος φτάνει στην πόλη και η πρώτη παράσταση στο καινούργιο θέατρο «Ευτέρπη» δόθηκε στις 13 Φεβρουαρίου 1842.¹⁰⁷ Η θεατρική κίνηση στην πόλη της Σμύρνης

¹⁰³ Ι. Τσακατσιάνος, *Θεατρικά Έργα 1876-1898 : Από το κωμειδύλλιο στο μελόδραμα*, Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη Ζακύνθου, Ζάκυνθος, 2008, σ.16

¹⁰⁴ Θ. Πανταζόπουλος, *Το Κωμειδύλλιο*, τόμος 1, Αθήνα, Ερμής, 1981, σ.33

¹⁰⁵ Θ. Πανταζόπουλος, *Το Κωμειδύλλιο*, τόμος 1, σ.92-93

¹⁰⁶ Ε. Μεταλίδου, *Αποδελτίωση των μουσικοθεατρικών ειδήσεων της εφημερίδας «Σκριπ» κατά την περίοδο Α' εκδόσεων της 1893-1895*, πτυχιακή εργασία, Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής Άρτα, σ.29-32

¹⁰⁷ Χ. Σολομωνίδης, *Το θέατρο στη Σμύρνη*, σ.103

ενισχύεται από τους ξένους θιάσους καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, καθώς η πόλη έχει προνοήσει, δημιουργώντας και χειμερινά θέατρα, όπως το θέατρο του Γυμνασιακού Κύκλου: «Οι θίασοι, οίτινες άλλοτε επεσκέπτοντο την πόλι μας κατά το χειμώνα, έδιδον σειρά παραστάσεων εν τω θεάτρω του Γυμν.κύκλου. Δηλαδή ήρχοντο νοέμβριο και ανεχώρουν κατά τα τέλη ιανουαρίου, τουτέστι έδιδον 30 και 40 παραστάσεις.». ¹⁰⁸

Ελληνικοί Μελοδραματικοί Θίασοι

Μελοδραματικός θίασος Λαυράγκα

Ο μελοδραματικός θίασος του Λαυράγκα ή αλλιώς ο Ελληνικός Μελοδραματικός θίασος, όπως αναφέρεται και στον Τύπο της Σμύρνης δημιουργήθηκε το 1898 και ανέβασε τη πρώτη του παράσταση το 1900 που ήταν η «Μποέμ» του Πουτσίνι. ¹⁰⁹ Αποτελούνταν από πολύ σημαντικά ονόματα της εποχής εκείνης, όπως ο τενόρος Γιάννης Αποστόλου και ο υψίφωνος Νίκος Μωραΐτης, ενώ πολύ σημαντικός συνεργάτης του Λαύραγκα ήταν ο αρχιμουσικός Λουδοβίκος Σπινέλλης. Ο θίασος που γνώρισε και δόξες αλλά και δυσκολίες έκανε περιοδείες και εκτός Ελλάδας όπως Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, και Αίγυπτο λειτούργησε μέχρι και το 1943, υπό τον Τότη Καραλίβανο αφού ο Λαύραγκας αποσύρθηκε το 1935. ¹¹⁰

Μελοδραματικός Θίασος Παπαϊωάννου

Ο θίασος Παπαϊωάννου ήταν ο πρώτος οπερετικός θίασος που δημιουργείτε στην Ελλάδα. Τίμησε με την παρουσία του τα θέατρα της Σμύρνης όπου ανταποκρίθηκε επιτυχώς σε ένα κοινό με εκλεπτυσμένου γούστο πιο κοντά στα ευρωπαϊκά πρότυπα. Στο θίασο του έλαβαν μέρος καταξιωμένοι καλλιτέχνες του είδους, όπως ο Νίκος Αφεντάκης: «Μεθαύριον ο ελληνικός κωμειδουλιακός θίασος του κ. Παπαϊωάννου όστις θα δώση σειράν παραστάσεων εν τω θεάτρω του Γυμν. Κύκλου αρχόμενος από της εσπέρας του προσεχούς σαββάτου. Εν τω θιάσω τούτω πρωταγωνιστούσι τρεις αοιδοί, η κ. Κλ. Τριφυλλάκη. Η δεσπ. Δενδρινού και η κ. Δαμασκού. Υψίφωνον έχει τον κ. Αφεντάκη.» ¹¹¹

¹⁰⁸ Συμυρναϊκή Ηχώ, *Αμάλθεια*, τχ8867, 1 Δεκέμβρη 1907, σ.308

¹⁰⁹ Α.Χατζηαποστόλου, *Η Ιστορία του Ελληνικού Μελοδράματος*, Αθήνα, 1949, σ.50

¹¹⁰ Δ. Λαύραγκας, *Τα Απομνημονεύματά μου*, Αθήνα

¹¹¹ Θίασος Παπαϊωάννου, *Αμάλθεια*, τχ.9703 12 Οκτώβρη 1910, σ.375

Ιταλικοί μελοδραματικοί θίασοι

Ιταλικός μελοδραματικός θίασος

Πρόκειται για τον πρώτο ιταλικό μελοδραματικό θίασο εμφανίζεται στη πόλη της Σμύρνης σύμφωνα με τον Χ. Σολομωνίδη. Στάθηκε πολύ δύσκολο να βρεθούν κάποια στοιχεία παραπάνω για τον θίασο αυτό. Επομένως, ό,τι ξέρουμε για τον ιταλικό θίασο είναι ότι φτάνει στη Σμύρνη και δίνει την πρώτη του παράσταση στις 13 Φλεβάρη 1842.¹¹²

Ιταλικός μελοδραματικός θίασος Καστελλάνο

Για τον ιταλικό μελοδραματικό θίασο Καστελλάνο δυστυχώς δεν βρέθηκαν πληροφορίες. Παρόλα αυτά από τις πληροφορίες που αντλήθηκαν μέσα από την εφημερίδα έγινε αντιληπτό ότι ήταν ένας θίασος άρτια καταρτισμένος και με μεγάλη επιτυχία στη περιοχή της Σμύρνης. Η εφημερίδα «Αμάλθεια» τη Δευτέρα 30 Απριλίου 1907 αναφέρει: «Την εβδομάδα τούτην αφίκνεται ενανταύθα, όπως δώση σειράν εκ δέκα παραστάσεων εν τω θεάτρω του Γυμν. Κύκλου ο εν Κω)πόλει δίδων παραστάσεις ιταλικός μελοδραματικός θίασος του κ. Καστελλάνο [...] Ενέργειαι γίνονται όπως ο θίασος Καστελλάνο μετά το πέρας των εν τω θεάτρω του Γυμν. Κύκλου παραστάσεων του, δώσει σειρά εκ των 30 παραστάσεων εν τω νέω θερινό θεάτρω «Παρθενών» (πρώην Ολύμπια).» Ο θίασος ούτως μεταξύ των έργων του έχει το μελόδραμα του Έλληнос μουσουργού κ. Σαμαρά «Δεσποινίς Μπελίλ».»¹¹³

Ιταλικός μελοδραματικός θίασος Λαμπρούνα

Αυτός ο ιταλικός θίασος που έκανε εμφανίσεις τόσο στην Ελλάδα όσο και στη πόλη της Σμύρνης άνηκε στον Ιταλό Φραντζέσκο Λαμπρούνα. Για τον Ιταλό θιασάρχη δεν έχουν γραφτεί πάντα καλά λόγια: «Ένας από τους θιάσους αυτούς¹¹⁴ ανήκει στον Ιταλό Φραντζέσκο Λαμπρούνα και συμβαίνει να είναι αξιοθρήνητος. Ο Λαμπρούνας προκειμένου να δώση την παράστασιν και να εισπράξει, αδιαφορεί για όλα. Εάν αίφνης, από την ορχήστρα του, που την αποτελούσαν 5-6 όργανα, έλειπε το φλάουτο, το αντικαθιστούσε ο ίδιος με το σφύριγμά το [...] Ένα βράδυ που δεν υπήρχε πρωταγωνίστρια, ο Ραφαέλε,¹¹⁵ τραγουδούσε το μέρος της με φωνή γυναικεία

¹¹² Χ. Σολομωνίδης, ό.π, σ.103

¹¹³ Θίασος Καστελλάνο, *Αμάλθεια*, τχ.8684, 30 Απριλίου 1907, σ.83

¹¹⁴ Εννοεί τους ξένους θιάσους που επισκέπτονταν κατά διαστήματα την πόλη της Αθήνας

¹¹⁵ Αδερφός του Λαμπρούνα που είχε την ικανότητα να μιμείται πολλές φωνές

-φαλτσέτο-[...] Μερικοί χορωδοί από το Ελλην. Μελοδράματος, είχαν καταφύγει υπό την πίεση της εσχάτης ανάγκης, στο Λαμπρούνα.»¹¹⁶

Πάραυτα, παρατηρείται ότι ο θίασος δεν αποτυγχάνει πάντα. Στο βιβλίο του Χ. Σολομωνίδη αναφέρεται ότι ο μελοδραματικός θίασος που έπαιζε μόνο ιταλικά μελοδράματα, είχε 30 όργανα και καταρτισμένους ηθοποιούς.¹¹⁷

Ακόμα μία σημαντική αναφορά που έχουμε για το θίασο είναι το 1880 όταν έρχεται στη Σμύρνη και αρχίζει παραστάσεις. Ανάμεσα στα έργα πρώτη θέση έχει το «Educante di Sorrento» (Μαθήτριες του Σορέντο) ενώ το 1884 έρχεται πάλι στη Σμύρνη, στο θέατρο «Αλάμπρα», με τραγουδίστρια την Λαπιέρ, όπου σημείωσε μεγάλη επιτυχία, παίζονταν γνωστά και αγαπητά έργα της εποχής, όπως «Ημέρα και νύχτα» και το «Μικρός Δουξ».¹¹⁸ Λίγα χρόνια αργότερα, το 1884, ο θίασος εμφανίζεται πάλι. Δίνει παράσταση με 25 γνωστά μελοδράματα, γεμίζει το θέατρο και έχει την τιμή να παρακολουθεί τις παραστάσεις του και ο Νομάρχης της Σμύρνης.

Ιταλικός μελοδραματικός θίασος Δεβρέν

Για τον ιταλικό μελοδραματικό θίασο του κ. Δεβρέν δεν έχουν βρεθεί πληροφορίες πέρα από τις πηγές της αποδελτίωσης. Σύμφωνα με την εφημερίδα «Αμάλθεια» η παρουσία του συγκεκριμένου θιάσου στο θεατρικό χώρο της Σμύρνης υπάρχει ήδη από το 1908 καθώς γίνονται αναφορές σε αυτόν, με πρώτη στις 1 Δεκέμβρη του 1908, κάνοντας αυστηρή κριτική για τον θίασο: «[...] Κατόπιν όμως ένεκα τις μη υποστηρίξεως εκ μέρους μας των διάφορων θιάσων, η σειρά των παραστάσεων έγειναν 10 ή το πολύ 15 και σήμερον ο φρόνιμος εργολάβος Δεβρέν μετρήσας των θεατρικών σφυγμών μας και ιδών ότι πάσχομε υπό υποθερμία, έρχεται μόν, αλλά δίδει τρεις μόνο παραστάσεις, όχι πλειοτέρας. Με τον δραματικό του θίασο έδωσε τρεις και την προσεχή εβδομάδα με τον κωμειδυλλιακόν του θίασον πάλι τρεις. Αλλ' εάν σήμερον ο Δεβρέν φαίνεται κάπως γενναιόδωρος, όσον αφορά την Σμύρνην, το επión έτος δεν θα είναι τόσον και θα δώση τότε ερχόμενος, ενταύθα μία μόνον παράστασιν, διότι δεν ηυχαιρίσθη και αυτός αρκούντως. [...] Αυτό ήταν όλο. Μας εδομίμασεν εις το δράμα ο γάλλος εργολάβος και έφυγεν. Την προσεχή εβδομάδα θα μας δοκιμάση και εις το κωμειδύλλιον και εάν εξακριβώση και πάλιν υποθερμία θεατρικήν, δεν θα επανέλθει πλέον [...]»¹¹⁹. Τελικά όμως ο θίασος ανταποκρίνεται στις προσδοκίες των θεατών σύμφωνα με την εφημερίδα: «Το δοθέν

¹¹⁶ Α.Χατζηαποστόλου, *Η Ιστορία του Ελληνικού Μελοδράματος*, Αθήνα, 1949, σ.36-37

¹¹⁷ Χ. Σολομωνίδη, *Το θέατρο της Σμύρνης*, Αθήνα, 1954 σ.84

¹¹⁸ Σολομωνίδη, ό.π, σ.105

¹¹⁹ Σμυρναϊκή Ηχώ, *Αμάλθεια*, τχ.8867, 1 Δεκέμβρη 1907, σ.308

προχθές το εσπέρας υπό του θιάσου του Δεβρέν κωμειδύλλιον « Η ημέρα και η νυξ »
εξετελείσθη λίαν επιτυχώς υφ' όλων των μελών του θιάσου.».¹²⁰

¹²⁰ Θέατρον Γυμν. κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8872, 7 Δεκεμβρίου 1907, σ.328

Κεφάλαιο 6

Ανάλυση Αποδελτίωσης

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί δίνονται όλες οι πληροφορίες που ανακτήθηκαν από την εφημερίδα «Αμάλθεια». Αξίζει να σημειωθεί ότι όσες πληροφορίες δεν διασταυρώθηκαν από έγκυρες επιστημονικές πηγές όπως ονόματα έργων και συντελεστών, δεν παρατίθενται στην παρούσα εργασία. Επίσης, παρατηρήθηκε μία φορά ένα λάθος ως προς την αναγνώριση του είδους στην περίπτωση «Ο Αγαπητικός της βοσκοπούλας» του Δ. Κορομηλά που παρουσιάζεται σαν κωμειδύλλιο αλλά πρόκειται για δραματικό ειδύλλιο. Επιπλέον, ένα ακόμα πρόβλημα που παρουσιάστηκε ήταν τα ξεθωριασμένα γράμματα και κάποιες τσαλακωμένες σελίδες με αποτέλεσμα να μην είναι ευδιάκριτες κάποιες σημαντικές πληροφορίες αλλά ευτυχώς αυτές οι περιπτώσεις ήταν λίγες και δεν εμπόδισαν την έρευνα σε μεγάλο βαθμό. Τέλος, δεν βρέθηκαν αρθρογράφοι στην αποδελτίωση.

Στη παρούσα εργασία αποδελτιώθηκαν όλα τα τεύχη της εφημερίδας που βρίσκονται σε ψηφιοποιημένη μορφή στη Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων από το έτος 1852 έως το 1922. Πιο συγκεκριμένα, από 4 Ιανουαρίου 1852- 28 Δεκεμβρίου του 1857, από 8 Ιανουαρίου 1865-28 Δεκεμβρίου του 1877, από 2 Ιανουαρίου 1888-14 Ιανουαρίου 1889, από 2 Απριλίου 1907-23 Δεκέμβρη 1908, από 18 Ιανουαρίου-16 Οκτωβρίου 1910, από 3 Ιανουαρίου-29 Δεκεμβρίου 1911, από 1 Ιουλίου-30 Δεκέμβρη 1912, από 1 Ιανουαρίου-31 Δεκεμβρίου 1913, και από 1 Μαρτίου-20 Αυγούστου 1922.¹²¹ Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι οι πληροφορίες που βρήκα κατά τα έτη 1852 έως και 1889 ήταν ελάχιστες.

Οι μουσικοθεατρικές πληροφορίες μέσα από την αποδελτίωση της «Αμάλθεια»: Συνθέτες και έργα

Αλεβύ (Halevy 1799-1862)

¹²¹ Π. Φ. Χριστόπουλος, *Εφημερίδες αποκείμενες στη Βιβλιοθήκη της Βουλής (1789 – 1970): περιγραφικός κατάλογος*, Αθήνα, Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών / Ε.Ι.Ε., 1993, σ.26

Ο Ζακ Φρόμενταλ-Ελί Λεβύ (Jacques Fromental-Elie Levy) ο λεγόμενος Αλεβύ ήταν Γάλλος συνθέτης και γεννήθηκε στο Παρίσι. Παρακολούθησε μαθήματα στο Κονσερβατόριο του Παρισιού στην ηλικία των 10 ετών. Ήταν καθηγητής της αρμονίας, της σύνθεσης και αντίστιξης στο Ωδείο του Παρισιού. Είναι γνωστός για την όπερά του «Η Εβραία».¹²²

«Η Εβραία» (La Juive , Παρίσι 1835)

Το περίφημο μελόδραμα σε γαλλικό λιμπρέτο του Ευγενίου Σκριμπ θα δοθεί στις 8 Μαΐου 1907 στο Θέατρο Γυμν. Κύκλου: «[...] την εσπέρα της σήμερον δίδεται υπό του θιάσου του κ. Καστελλάνο το μελόδραμα του Αλεβή «Η Εβραία», ενώ θα λάβει μέρος ο διάσημος υψίφωνος του παρισινού Μελοδράματος Κ. Εσκαλαΐς...»¹²³

Βάγκνερ Ρίχαρντ (Wagner 1813-1883)

Γερμανός συνθέτης και μαέστρος γεννημένος στη Λειψία της Γερμανίας όπου και σπούδασε. Ήταν ρομαντικός συνθέτης, πρωτοποριακός και θεωρείται από τους σημαντικότερους συνθέτες και μουσικολόγους του 19^{ου} αιώνα. Εκτός από συνθέτης ήταν παράλληλα δοκιμογράφος, ποιητής και διευθυντής ορχήστρας¹²⁴.

«Ζίγκφριντ» (Siegfried, 1876)

Η εφημερίδα αναφέρει ότι στις 11 και 13 Οκτώβρη του 1912 τη γνωστή όπερα του Βάγκνερ θα έχουν τη δυνατότητα να το παρακολουθήσουν στο κινηματογράφο του Θεάτρου Σμύρνης: «Αύριον μια έκπληξις! Το μελόδραμα του Βάγκνερ «Σιέγκφριδ» ταινία 200 μέτρων εις 3 μέρη. Πλούτος σκηνικών και αμφιέσεων πρωτοφανής»¹²⁵. Για τις 13 Οκτώβρη η εφημερίδα γράφει: «Βιταγραφ. Σιέγκφριδ, το θέμα του μελοδράματος του δαιμόνιου Βάγκνερ...»¹²⁶

Βέρντι Τζουζέπε (Verdi 1813-1901)

Ο Τζουζέπε Φορτουνίνο Φραντσέσκο Βέρντι ήταν Ιταλός μουσικοσυνθέτης ο οποίος αφιέρωσε τη ζωή του εξολοκλήρου στην όπερα ενώ θεωρείται ο πιο σημαντικός Ιταλός συνθέτης όπερας του 19^{ου} αιώνα. Η πορεία της καριέρας του ξεκινάει από το 1840 ενώ αγγίζει τον βερισμό και την σύγχρονη εποχή.¹²⁷ Έγραψε

¹²² Ε. Βυλερμόζ, *Ιστορία της Μουσικής*, Αθήνα, Υποδομή, 1979, σ.21

¹²³ Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8691, 8 Μαΐου 1907, σ.111

¹²⁴ C.Headington, *Η Ιστορία της Δυτικής Μουσικής: Από την αρχαιότητα στις μέρες μας*, Αθήνα, Gutenberg, 1998, σ.79

¹²⁵ Θέατρον Σμύρνης- Κινηματογράφος, *Αμάλθεια*, τχ.10313, 10 Οκτώβρη 1912, σ.308

¹²⁶ Θέατρον Σμύρνης- Κινηματογράφος, *Αμάλθεια*, τχ.10316, 13 Οκτώβρη 1912, σ.320

¹²⁷ M. Ulrich, *Ατλας της Μουσικής*, Φίλιππος Νάκας, 1995, σ.441

μεγάλα δραματικά έργα με χαρακτηριστικό γνώρισμα τον ανθρωποκεντρισμό και παραθέτει δραματικά στοιχεία που συγκινούν το κοινό του, βασικό στοιχείο του ιταλικού ρομαντισμού που ανήκει¹²⁸.

«Ερνάνης» (Ernanis, Βενετία 1844)

Για την όπερα «Ερνάρης» σε τέσσερις πράξεις σε λιμπρέτο του Φραντσέσκο Μαρία Πιάβε βασισμένη στο ομώνυμο έργο του Βίκτωρ Ουγκώ γράφει η εφημερίδα για πρώτη φορά στις 16 Δεκέμβρη του 1866: « [...] και χθές Ερνάνης».¹²⁹

Για ακόμη μια φορά η εφημερίδα γράφει για την όπερα στις 15 Μαΐου 1910: «Την αύριο κυριακήν αφικνείται εις την πόλιν μας ο ελληνικός μελοδραματικός θίασος υπό την διεύθυνσιν του κ. Λαύραγκα. Ο θίασος άρχεται των παραστάσεων του αυθημερόν την εσπέραν εν τω θεάτρω του Γυμν. Κύκλου δια του μελοδράματος «Ερνάρη» του Βέρδη [...] Υψίφωνοι του θιάσου είναι αι κυρίαί Αρτεμίδες Κυπαρίσση, Βικτώρια Θεοδωρίδου, μεσόφωνος η κ. Ελένη Βλαχοπούλου, υψίφωνοι άνδρες οι κ. κ. Βακαρέλης και Αγγελόπουλος και βαθύφωνοι οι κ. κ. Βλαχόπουλος και Χατζή Αποστόλου. Ο χορός αποτελείται εκ 30 προσώπων και ορχήστρας πλήρης υπό τη διεύθυνσιν του κ. Λαύραγκα. Ο θίασος εκτός των γνωστών μελοδραμάτων θα εκτελέση [...] ως και την «Διδώ» του Λαύραγκα.».¹³⁰

Η εφημερίδα αναφέρει ότι ο Ερνάρης θα παιχτεί πάλι από τον ελληνικό μελοδραματικό θίασο στις 20 Μαΐου 1910¹³¹, καθώς και στις 2 Ιουνίου του ίδιου χρόνου, στο νέο θερινό θέατρο Κράιμερ από τον ίδιο θίασο.¹³²

«Λουίζα Μίλλερ» (Luisa Miller, Νάπολη 1849)

Πρόκειται για λογοτεχνική όπερα γραμμένη πάνω στο ιταλικό λιμπρέτο του Σαλβαντόρε Καμμαράνο, βασισμένο στο έργο του Φρίντριχ Σίλλερ. Η εφημερίδα στις 13 Νοέμβρη 1869 γράφει ότι την προηγούμενη βδομάδα δόθηκε παράσταση με τη «Λουίζα Μίλλερ».¹³³

«Ριγκολέτο» (Rigoletto, Βενετία 1871)

Ο θίασος Καστελλάνο στις 17 Μαΐου 1907 ανεβάζει την όπερα του Βέρντι στο Θέατρο Γυμν. Κύκλου: «Την εσπέραν της σήμερον εν τω θεάτρω του Γυμν.

¹²⁸ Ζ. Στέμαν, *Ιστορία της Ευρωπαϊκής Μουσικής*, Αθήνα, Ζαχαρόπουλος, 2004, σ.270-271

¹²⁹ Έλληνο-Σμυρναϊκόν, *Αμάλθεια*, τχ.1452, 16 Δεκέμβρη 1866, σ.199

¹³⁰ Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.9576, 15 Μαΐου 1910, σ.371

¹³¹ Ελληνικό Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.9577, 20 Μαΐου 1910, σ.375

¹³² Ελληνικό Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.9594, 2 Ιουνίου 1910, σ.441

¹³³ Θεατρικά, *Αμάλθεια*, τχ.1604, 13 Νοέμβρη 1869, σ.503

Κύκλου δίδεται η προαγγελθείσα ευεργετική παράστασις υπέρ της υψιφώνου κ. Δόντζι Μαγκρίνη καθ' ἣν τελεσθήσεται το μελόδραμα του Βέρδη «Ριγκολέτο».»¹³⁴

Περισσότερες αναφορές κάνει η εφημερίδα για το έργο, οι οποίες είναι στις 12 Ιανουαρίου 1908: «Την εσπέραν της σήμερον δίδεται υπό του ελληνικού μελοδραματικού θιάσου το τετράπρακτο μελόδραμα του Βέρδη «Ριγκολέτο», εν ᾧ πρωταγωνιστεί ο βαρύτονος κ. Βακαρέλης και εν ᾧ την θυγατέρα του γελοτοποιού υποκριθήσεται η υψίφωνος κ. Κοκκίνη. Εἰς το μελόδραμα τούτο το μέρος του υψιφώνου θα εκτελέσῃ ο ἕτερος των υψιφώνων κ. Μωραΐτης.», στις 27 Ιανουαρίου 1908 που ανεβαίνει πάλι από τον ελληνικό μελοδραματικό θίασο¹³⁵ και στις 21 Μαΐου 1910, πάλι από το θίασο Λαύραγκα, με την υψίφωνο Αρτ. Κυπαρίσση¹³⁶.

«Τραβιάτα» (La Traviata, Βενετία 1853)

Για την όπερα σε τρεις πράξεις σε λιμπρέτο του Μ.Φ Πιαβέ που είναι βασισμένο στο έργο του Αλέξανδρου Δουμά «Η κυρία με τις καμέλιες» και που αφορούσε προβλήματα της εποχής, θα εμφανιστεί στις 7 Μαΐου 1907 στο Θέατρο Γυμν. Κύκλου: «Την εσπέρα της σήμερον δίδεται υπό του μελοδραματικού θιάσου του κ. Καστελλάνο το μελόδραμα του Βέρδη «Τραβιάτα», εν πρωταγωνιστεί η υψίφωνος κ. Μαγκρίνη.»¹³⁷. Η Τραβιάτα παίζεται πάλι από τους ίδιους συντελεστές στις 11 Μαΐου του 1907¹³⁸.

Η «Αμάλθεια» αναφέρει πάλι το έργο στις 23 Ιανουαρίου 1908: « Σήμερον άρχεται η δευτέρα περίοδος των παραστάσεων του ελλ. Μελοδραματικού θιάσου και δίδεται η πρώτη παράστασις [...] Εκτελεσθήσεται το τετράπρακτον μελόδραμα του Βέρδη « Τραβιάτα», ενώ εν τη Βιολέτταν υποδυθήσεται η υψίφωνος κ. Κοκκίνη και τον Αλφέρδον ο υψίφωνος κ Μωραΐτης...»¹³⁹ ενώ παίζεται παλι στις 9 Φεβρουαρίου του ίδιου χρόνου.¹⁴⁰

Σύμφωνα με την εφημερίδα στις 22 Μαΐου 1910, στις 23 Μαΐου η «Τραβιάτα» θα παιχτεί στο Γυμν. Κύκλο από ελλ. μελόδραμα με Μαργαρίτα την Αρτ. Κυπαρίσση¹⁴¹ ενώ θα εμφανιστεί πάλι στις 14 Αυγούστου 1922 στο θέατρο Κυβέλης: «[...] το δε εσπέρας Δευτέρα εμφάνισις του κ. Δελρύ εις την «Τραβιάτα »

¹³⁴ Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8700, 17 Μαΐου 1907, σ.143

¹³⁵ Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8912, 26 Ιανουαρίου 1908, σ.47

¹³⁶ Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.9581, 21 Μαΐου 1910, σ.391

¹³⁷ Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8690, 7 Μαΐου 1907, σ.107

¹³⁸ Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8694, 11 Μαΐου 1907, σ.123

¹³⁹ Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8902, 23 Ιανουαρίου 1908, σ.55

¹⁴⁰ Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8923, 9 Φεβρουαρίου 1908, σ.11

¹⁴¹ Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.9582, 22 Μαΐου 1910, σ.395

και πρώτη εμφάνισης της λυρικής υψιφώνου κ. Σεραζένη εν τω προσώπο της Βιολέττας όπερ είναι εκ των μεγάλων επιτυχιών της. Αύριο δευτέραν δύο παραστάσεις, απογευματινή και εσπερινή. »¹⁴²

«Τροβατόρε» (Il Trovatore, Ρώμη 1853)

Ο Τροβαδούρος είναι μια όπερα σε 4 πράξεις από τον Βέρντι σε ιταλικό λιμπρέτο των Λεών Εμμανουήλ Μπαρντάρ και Σαλβαντόρ Καμαράνο. Για το έργο αυτό γράφει η εφημερίδα ότι στις 13 Αυγούστου 1922 στο θέατρο Κυβέλης: «Σήμερα [...] απογευματινή με το «Τροβατόρε» την προχθεσινήν επιτυχίαν του θιάσου .¹⁴³

«Χορός Μεταμφιεσμένων» (Un ballo in maschera, Ρώμη 1859)

Πρόκειται για μία όπερα σε τρεις πράξεις με μουσική του Βέρντε και λιμπρέτο του Αντόνιο Σόμα, έργο που λογοκρίθηκαν καθώς το θέμα της όπερας αφορά την δολοφονία του βασιλιά της Σουηδίας. Σύμφωνα με την «Αμάλθεια» Ο θίασος Καστελάνο ανεβάζει στις 16 Μαΐου 1907 το μελόδραμα του Βέρντι: «Την εσπέραν της σήμερον εν τω θεάτρω Παρθενών (πρώην Ολύμπια) δίδεται υπό του θιάσου του κ. Καστελάνο το μελόδραμα Βέρδη «Χορός μετημφιεσμένων» έν ώ θα λάβωση μέρος η υψίφωνος κ. Μπορέλη, η μεσάφωνος κ. Δημητρίου, ο υψίφωνος κ. Μπαταΐν, ο βαρύτονος κ. Μολίνα και ο βαθύφωνος κ. Βεκίνη.»¹⁴⁴. Ο ίδιος θίασος ανεβάζει πάλι το μελόδραμα στις 22 Μαΐου 1907 με τον υψίφωνο κ. Μπαταΐνη, με βαθύφωνο τον κ. Βεκίονη, και με υψίφωνο την κ. Μπωρέλη¹⁴⁵.

Γκουνώ Σαρλ (1818-1893)

Ήταν θεατρικός συγγραφέας και λιμπρετίστας. Γεννήθηκε στο Παρίσι και πήρε τα πρώτα μαθήματα μουσικής από την πιανίστα μητέρα του και στη συνέχεια σπούδασε στο Ωδείο των Παρισίων. Το 1839 του απονέμετε το βραβείο της Ρώμης. Είναι γνωστός για τη μελοποίηση «Άβε Μαρία», τις όπερες «Φάουστ», «Ρωμαίος και Ιουλιέτα» και ένα μεγάλο αριθμό θρησκευτικών έργων και τραγουδιών.¹⁴⁶

«Φάουστ» (Faust, Παρίσι 1859)

Για την όπερα σε πέντε πράξεις σε λιμπρέτο του Τ. Μπαρμπιέρ και Μ. Καρέρ η «Αμάλθεια» αναφέρει ότι στις 27 Ιανουαρίου 1908 ο ελληνικός μελοδραματικός

¹⁴² Θέατρον Κυβέλης, *Αμάλθεια*, τχ.19221, 14 Αυγούστου 1922, σ.274

¹⁴³ Θέατρο Κυβέλης, *Αμάλθεια*, τχ.1922, 13 Αυγούστου 1922, σ.272

¹⁴⁴ Θέατρον Παρθενών, *Αμάλθεια*, τχ.8699, 16 Μαΐου 1907, σ.139

¹⁴⁵ Θίασος Καστελλάνο, *Αμάλθεια*, τχ.8703, 22 Μαΐου 1907, σ.159

¹⁴⁶ Κ.Nef, *Ιστορία της Μουσικής*,

θίασος παίζει «Φάουστ»: «[...] δ' εσπέραν της αύριον επαναλαμβάνεται το «Φάουστ»¹⁴⁷, ενώ άλλη μία παράσταση με το ίδιο έργο θα ανέβει στις 25 Μαΐου 1910 από τον ελληνικό μελοδραματικό θίασο.¹⁴⁸

Λεκόγκ Αλεξάντερ Σαρλέ (Lecoq 1832-1918)

Γάλλος συνθέτης που γεννήθηκε στο Παρίσι όπου και σπούδασε. Ξεκίνησε τα καλλιτεχνικά του βήματα μαθαίνοντας πιάνο αλλά στη συνέχεια αφοσιώθηκε πιο πολύ στη σύνθεση. Σπούδασε στο Κονσερβατόριο του Παρισιού και υπήρξε επίσης συνθέτης οπερέτας και όπερας κομίκ.¹⁴⁹

«Η Μέρα και η Νύχτα» (Le Jour et la Nuit, Παρίσι 1881)

Για την όπερα σε τρεις πράξεις του Λεκόγκ η εφημερίδα γράφει στις 3 Δεκέμβρη του 1907: « Και την μεν εσπέρας της τετάρτης εκτελεσθήσεται το κωμειδύλλιον «Le jour et la nuit [...]».¹⁵⁰ Για άλλη μια φορά αναφέρεται το έργο στις 7 Δεκεμβρίου 1907: «Το δοθέν προχθές το εσπέρας υπό του θιάσου του Δεβρέν κωμειδύλλιον « Η ημέρα και η νύξ » εξετελίσθη λίαν επιτυχώς υφ' όλων των μελών του θιάσου.»¹⁵¹.

«Η Κόρη της Μαντάμ Αγκώ» (La fille de Madame Angot, Παρίσι 1872)

Για την δημοφιλή οπερέτα σε τρεις πράξεις η εφημερίδα «Αμάλθεια» γράφει στις 3 Δεκέμβρη του 1907: «Και την μεν εσπέρας της τετάρτης εκτελεσθήσεται το κωμειδύλλιον «Le jour et la nuit», την εσπέρα της πέμπτης «La fille de Madame Angot [...]»¹⁵²

Λεονγκαβάλο Ροντζέρο (Leoncavallo 1857-1919)

Ιταλός συνθέτης όπερας και λιμπρετίστας. Γεννήθηκε στη Νάπολη και σπούδασε μουσική στη Μαγιέλα και λογοτεχνία στη Μπολόνια. Ξεκίνησε την καριέρα του σαν πιανίστας στην Αίγυπτο και αργότερα δίδαξε πιάνο στο Παρίσι. Επιπλέον, υπήρξε από τους πρώτους συνθέτες που ασχολήθηκε με την ηχογράφηση δίσκων γραμμοφώνου.¹⁵³

¹⁴⁷ Ελληνικό Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8912, 26 Ιανουαρίου 1908, σ.67

¹⁴⁸ Ελληνικό Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.9584, 25 Μαΐου 1910, σ.405

¹⁴⁹ Ο.Τολικά, Παγκόσμιο Λεξικό Μουσικής, Αθήνα, Στοχαστής, σ.229

¹⁵⁰ Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ8868, 3 Δεκέμβρη 1907, σ.312

¹⁵¹ Θέατρον Γυμν. κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ8872, 7 Δεκεμβρίου 1907, σ.328

¹⁵² Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ8868, 3 Δεκέμβρη 1907, σ.312

¹⁵³ Συλλογικό έργο, λήμμα « Λεονκαβάλο», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ 38, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα, 1997, σ.137

«Ζαζά» (Zaza, Μιλάνο 1900)

Σύμφωνα με την εφημερίδα της Πέμπτη 10 Μαΐου 1907 η οπερέτα σε λιμπρέτο και μουσική του Λεονγκαβάλο «Ζαζά» παίζεται στο Θέατρο του Γυμν. Κύκλου: «Την εσπέρα της σήμερον δίδεται υπό του θιάσου του κ. Καστελάνο το μελόδραμα «Ζαζά»»¹⁵⁴

«Παλιάτσοι» (Pagliacci, Μιλάνο 1892)

Η εφημερίδα για τη μονόπρακτη όπερα στο τεύχος 13 Ιανουαρίου 1908 αναφέρει: «[...] και το δίπρακτον μελόδραμα του Λεονγκαβέλο «Παλιάτσοι» εξετελέσθη προχτές το εσπέρας μετ' επιτυχίας. Η υψίφωνος κ. Κοκκίνη συνήρπασε το ακροατήριον, ο υψίφωνος κ Μωραΐτης υπερέρρεσεν εν τη μονωδία α' πράξεως «Γέλα, παλιάτσε» ως και ο βαρύτονος κ. Βακαρέλης, άπαντες δε επέσπασαν ζωηρότατα χειροκροτήματα.»¹⁵⁵

Πάλι θα δοθεί παράσταση με αυτό το έργο, σύμφωνα με την εφημερίδα, στις 29 Μαΐου 1910 από τον ελληνικό μελοδραματικό θίασο: «Το ελληνικόν μελόδραμα δίδει τας τελευταίας παραστάσεις του σήμερον και αύριον. Την εσπέραν της σήμερον δίδεται [...] οι «Παλιάτσοι»[...].»¹⁵⁶

Λέχαρ Φρανς (Lehar 1870-1948)

Αυστριακός συνθέτης και μαέστρος. Γεννήθηκε στη Ουγγαρία και θεωρείται ο σημαντικότερος μουσικοσυνθέτης μετά τον Γιόχαν Στράους. Ξεκίνησε τις σπουδές του στο βιολί αλλά στη πορεία αφοσιώθηκε στη σύνθεση. Η οπερέττα που τον καθιέρωσε διεθνώς ήταν η «Εύθυμη Χήρα».¹⁵⁷

«Εύθυμη Χήρα»

Για την ιδιαίτερα επιτυχημένη οπερέτα του Λέχαρ αναφέρει αρκετές φορές η εφημερίδα όπως στις 26 Σεπτεμβρη 1910 γράφει ότι στο Γυμν. Κύκλο θα παιχτεί η «Εύθυμη Χήρα»: «Την εσπέραν της αύριον δίδεται η «Εύθυμη Χήρα» εν ώ θα εμφανισθή το πρώτον η δεσπ. Κολυβά.»¹⁵⁸

Το έργο σύμφωνα με την εφημερίδα θα εμφανιστεί πάλι στη σκηνή της Σμύρνης στις 29 Οκτωβρίου 1911 ξανά στον Γυμν. Κύκλο «Την εσπέρα της σήμερον

¹⁵⁴ Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ8693, 10 Μαΐου 1907, σ.119

¹⁵⁵ Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ8902, 13 Ιανουαρίου 1908, σ.43

¹⁵⁶ Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ9581, 29 Μαΐου 1910, σ.423

¹⁵⁷ Συλλογικό έργο, λήμμα «Λέχαρ», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ 38, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997, σ.237

¹⁵⁸ Θέατρο Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ9690, 26 Σεπτεμβρη 1910, σ.323

δίδεται το ωραίο μελοδραμάτιον του Λέχαρ «Εύθυμος Χήρα».¹⁵⁹ ενώ η εφημερίδα στις 5 Νοέμβρη γράφει ότι θα εμφανιστεί πάλι την ίδια χρονιά στις 6 Νοέμβρη: «[...] την μεταμεσημβρίαν της αύριον η «Εύθυμος Χήρα»...»¹⁶⁰

Η «Αμάλθεια» γράφει για ακόμη μια φορά στις 30 Δεκεμβρη 1912: «Αύριο πραγματικός θρίαμβος. Μεταξύ άλλων θαυμάσιων ταινιών «Η Εύθυμος χήρα», το πρωτοχρονιάτικον δώρον του Θεάτρου Σμύρνης.»¹⁶¹

Ενώ από την καινούργια χρονιά του 1913 γράφει η εφημερίδα για τις 3 Ιανουαρίου: «Σήμερα, κατά γενικήν αναζήτησιν η «Εύθυμος χήρα».¹⁶²», για τις 5 Ιανουαρίου: «Σήμερα και αύριον κατά γενικήν αναζήτησιν, Η Εύθυμος χήρα...»¹⁶³, για τις 6 Ιανουαρίου 1913¹⁶⁴ και για τις 8 Ιανουαρίου 1913¹⁶⁵.

«Κόμης του Λουξεμβούργου»

Η εφημερίδα στις 5 Οκτώβρη 1910 γράφει ότι στο Γυμν. Κύκλο εμφανίστηκε με τη συμμετοχή της Κολυβά η οπερέτα «Κόμης του Λουξεμβούργου» του Λέχαρ για πρώτη φορά.¹⁶⁶ Η παράσταση επαναλαμβάνεται και την επόμενη μέρα στις 6 Οκτώβρη 1910 με μεγάλη επιτυχία. Το έτος 1911 θα δοθεί στις 16 Ιανουαρίου που θα είναι η τελευταία παράσταση του θιάσου: «Το εσπέρας [...] του συμπαθούς βαθύφωνου κ. Μητσούρα με τον «Κόμητα του Λουξεμβούργου» [...] όστις μεθαύριον αναχωρεί εκ της πόλεως μας.»¹⁶⁷, στις 27 Οκτωβρίου στον Γυμν. Κύκλο με πρωταγωνίστρια την Δενδρινού¹⁶⁸, στις 30 Οκτώβρη ¹⁶⁹στις 20 Δεκέμβρη 1911: «Την εσπέραν την αύριον, επί την εορτή της Α'. του έτους των καθολικών, η ελλην. οπερέττα θα δώση έκτακτον απογευματινήν παράστασιν [...] την εσπέραν της Τρίτης δοθήσεται ο «Κόμης του Λουξεμβούργου».»¹⁷⁰

Λομπάρντο Κάρλο (Carlo Lombardo 1869-1959)

Θεωρείτε ο πατέρας της ιταλικής οπερέτας. Καταγόταν από ευγενή οικογένεια και σπούδασε στο Ωδείο Majella.

¹⁵⁹ Θέατρο Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ10020, 29 Οκτώβρη 1911, σ.448

¹⁶⁰ Ελληνική Οπερέττα, *Αμάλθεια*, τχ10026, 5 Νοέμβρη 1911, σ.474

¹⁶¹ Θέατρον Σμύρνης, *Αμάλθεια*, τχ10391, 29 Δεκέμβρη 1912, σ.542

¹⁶² Θέατρο Σμύρνης- Κινηματογράφος, *Αμάλθεια*, τχ10394, 3 Ιανουαρίου 1913, σ.7

¹⁶³ Θέατρο Σμύρνης- Κινηματογράφος, *Αμάλθεια*, τχ10396, 5 Ιανουαρίου 1913, σ.15

¹⁶⁴ Θέατρο Σμύρνης- Κινηματογράφος, *Αμάλθεια*, τχ10397, 6 Ιανουαρίου 1913, σ.19

¹⁶⁵ Θέατρο Σμύρνης- Κινηματογράφος, *Αμάλθεια*, τχ10398, 8 Ιανουαρίου 1913, σ.23

¹⁶⁶ Θέατρο Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ9699, 7 Οκτώβρη 1910, σ.357

¹⁶⁷ Ελληνική Οπερέττα, *Αμάλθεια*, τχ9780, 16 Ιανουαρίου 1911, σ.43

¹⁶⁸ Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ10018, 27 Οκτώβρη 1911, σ.440

¹⁶⁹ Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ10020, 29 Οκτώβρη 1911, σ.448

¹⁷⁰ Ελληνική Οπερέττα, *Αμάλθεια*, τχ10063, 18 Δεκεμβρίου 1911, σ.630

«Η δούκισσα του Μπαλ Ταμπάρν» (La duchessa del Bal Tabarin 1917)

Σύμφωνα με την «Αμάλθεια» η οπερέτα σε τρεις πράξεις «Δούκισσα του Μπαλ Ταμπάρν» θα παρουσιαστεί στη σκηνή της Σμύρνης στις 29 Μαρτίου 1922 από τον Ιταλικό Θίασο οπερέτας της Μαριόν Οδέττης: «Απόψε υπό του Ιταλικού Θιάσου οπερέτας η «Δούκισσα του Μπαλ Ταμπάρν» του Carlo Lombardo εις 3 πράξεις».¹⁷¹

Μασκάνι Πέτρο (1863-1945)

Γεννήθηκε στη Τοσκάνη και ήταν μαέστρος και συνθέτης της όπερας. Έγινε γνωστός για το έργο «Καβαλερία Ρουστικάννα» το οποίο θεωρείται ένα από τα χαρακτηριστικότερα δείγματα βερισμού.¹⁷²

«Καβαλιέρα Ρουστικάννα» (Cavalleria Rusticana 1889)

Για την μονόπρακτη όπερα που καθιέρωσε τον βερισμό στο λυρικό θέατρο, το τεύχος στις 21 Ιανουαρίου 1908 γράφει: «Η προσθεσινή παράστασις της «Καβαλερίας Ρουστικάννα» του Μασκάνη [...] οίτινες προχθές εκπλήρωσαν κυριολεκτικώς το θέατρον του Γυμν. Κύκλου και παταγωδών εχειροκρότησαν και ανευφήμησαν την υψίφωνο κ. Μωραϊτήν, τον τρίτον βαρύτονον κ. Μητσούραν και τον καλλίφωνον χορόν του θιάσου»¹⁷³. Η εφημερίδα γράφει ότι το έργο θα παιχτεί πάλι στις 29 Μαΐου 1910 από τον ελληνικό μελοδραματικό θίασο.¹⁷⁴

Μέγερμπερ Τζιάκομο (Meyerbeer 1791-1864)

Ήταν Γερμανός συνθέτης όπερας, εβραϊκής καταγωγής. Από μικρός σπούδασε πιάνο και έπειτα συνέχισε τις σπουδές στην μουσική στη Γερμανία και στην Αυστρία.¹⁷⁵

«Οι Ουγενότοι» (Huguenots, Παρίσι 1836)

Αναφορά στη πεντάπρακτη γαλλική όπερα σε λιμπρέτο του Ε. Σκριμπ και Ε. Ντεσαν γίνεται μόνο μία φορά στο τεύχος στις 22 Μαΐου 1907: «Ο θίασος Καστελλάνο θα δώση μίαν παράστασιν εν τω θεάτρω του Γυμν. Κύκλου καθ'ήν θα

¹⁷¹ Ιταλική Οπερέτα, *Αμάλθεια*, 29 Μαρτίου 1922, σ.40

¹⁷² Συλλογικό έργο, λήμμα «Μασκάνι», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ 40, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997, σ.431

¹⁷³ Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ8907, 21 Ιανουαρίου 1908, σ.47

¹⁷⁴ Ελληνικό Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ9588, 29 Μαΐου 1910, σ.423

¹⁷⁵ Ε. Βυλερμόζ, *Ιστορία της Μουσικής*, σ.319

εκτελεσθή το μελόδραμα «Ουγγεγότοι» είς ο θα συμμετάσχη ο ενταύθα παρεπιδημών διάσημος υψίφωνος του παρισινού Μελοδράματος κ. Εσκαλαίς.»¹⁷⁶

Μπελίνι Βιντσέντζο (Bellini 1801-1835)

Ήταν Ιταλός συνθέτης από την Κατάνια της Σικελίας. Σπούδασε μουσική στο Ωδείο της Νάπολης. Ήταν ρομαντικός και αντιπροσώπευε την ελεγειακή μορφή του Ιταλικού μελοδράματος. Ξεχώρισε για την φυσικότητα της μουσικής του την οποία θαύμαζε και επηρεάστηκε ο Βάγκνερ στα πρώτα του έργα.¹⁷⁷

«Νόρμα» (Norma, 1831 Μιλάνο)

Η Νόρμα, το λυρικό δράμα σε δύο πράξεις του Βιντσέντζο Μπελίνι, με λιμπρέτο του Φ. Ρομάνη θα δοθεί από τον ελληνικό μελοδραματικό θίασο στις 27 Μαΐου 1910: «Την εσπέρα της σήμερον δίδεται το μελόδραμα «Νόρμα»»¹⁷⁸ λίγο πριν την αναχώρησή του από την πόλη.

Μπιζέ Ζωρζ (Bizet 1838-1875)

Ήταν Γάλλος συνθέτης και πιανίστας. Υπηρέτησε την κλασσική μουσική, όπερα και συμφωνία. Σπούδασε μουσική στο Παρίσι και ενώ υπήρξε διακεκριμένος πιανίστας προτιμούσε τη σύνθεση. Καταξιώθηκε σαν συνθέτης μετά το θάνατο του αφήνοντας πίσω ένα από τα πιο σημαντικά και γνωστά έργα παγκοσμίως, την «Κάρμεν».¹⁷⁹

«Κάρμεν» (Karmen 1845)

Η γνωστή παγκοσμίως γαλλική όπερα του Ζωρζ Μπιζέ με λιμπρέτο γραμμένο από τον Ανρί Μειλάκ και Λουδοβίκο Αλεβύ θα εμφανιστεί στη πόλη της Σμύρνης τα έτη 1907, 1908 και 1922. Η πρώτη εμφάνιση θα είναι στο θέατρο Γυμν. Κύκλου στις 12 Μαΐου 1907: «Την εσπέραν της σήμερον δίδεται εν τω θεάτρω τούτω υπό του θιάσου του κ. Καστελλάνο το μελόδραμα του Μπιζέ «Κάρμεν»»¹⁸⁰

Στις 12 Φεβρουαρίου 1908 εμφανίζεται πάλι: «Η σημερινή τελευταία και αποχαιρετιστήριος παράστασης του ελλ. μελοδραματικού θιάσου, όπερ ένα μήνα έτερψε τους φιλομούσους και όπερ απερχομένον καταλείπει τερπιθύμους

¹⁷⁶ Θίασος Καστελλάνο, *Αμάλθεια*, τχ.8703, 22 Μαΐου 1907, σ.159

¹⁷⁷ Ε. Βυλερμόζ, ό.π, σ.315

¹⁷⁸ Ελληνικό Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.9586, 27 Μαΐου 1910, σ.415

¹⁷⁹ Ε. Βυλερμόζ, *Ιστορία της Μουσικής*, Αθήνα, Υποδομή, 1979, σ.350

¹⁸⁰ Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8695, 12 Μαΐου 1907, σ.127

αναμνήσεις, θα επισύρη αναμφιβόλως μεγάλη συρροή ακροατών. Κατά την παράστασιν ταύτην δοθήσεται ή α'. πράξις της «Κάρμεν», η β'. και η τελευταία πράξις της «Φαβορίτας» και η τελευταία πράξις της «Τόσκας»»¹⁸¹

Επίσης, η όπερα Κάρμεν παρουσιάζεται στο κινηματογράφο Παρίσι στις 4, 5, 6, 9,10 Μαρτίου του 1922 σε 6 μεγάλα μέρη με πρωταγωνίστρια την Πόλα Νεγκρι. Το συνοδεύει πλήρη Ορχήστρα που εκτελεί όλη τη μουσική του έργου: «Την ερχόμενη Δευτέρα εις το Παρίσι η αθάνατη όπερα «Κάρμεν» με την πολυθέλητρον Πόλα Νέγκρι.»¹⁸²

Μπόιτο Αρίγκο (Boito 1842-1918)

Ήταν Ιταλός συνθέτης, ποιητής και λιμπρετίστας. Σπούδασε μουσική στο Μιλάνο και από νέος διακρίθηκε και ως ποιητής ενώ μελοποιούσε ο ίδιος τα έργα του. Έγραψε μόνο δύο όπερες και από αυτές διασώθηκε μόνο η μία, η όπερα «Μεφιστοφελής».¹⁸³

«Μεφιστοφελής» (Mefistofele, Μιλάνο 1867)

Η μοναδική όπερα του Αρίγκο Μπόιτο ο «Μεφιστοφελής» σύμφωνα με το τεύχος 12 Μαΐου 1907 θα δοθεί στις 13 του ίδιου μήνα: «με τιμάς ηλαττωμένας και την εσπέραν δίδεται η τελευταία παράστασις του θιάσου, καθ'ήν εκτελεσθήσεται το μελόδραμα του «Μπόϊτο» Μεφιστελής, εις ο θα λάβη μέρος ο διάσημος βαθύφωνος του θεάτρου του Σαν Κάρλο της Νεαπόλεως κ. Σερνάκουλο.»¹⁸⁴

Ντονιτσέτι Γκαετάνο (Donizetti 1797-1848)

Ιταλός ρομαντικός συνθέτης, πολύ γνωστός για το οπερετικό του έργο και θεωρείτε ένας από τους κύριους εκπροσώπους του Μπελ Κάντο. Σπούδασε μουσική στην Μπολόνια και από πολύ νωρίς ασχολήθηκε με το μελόδραμα. Ενώ τα πρώτα έργα του δεν γνώρισαν επιτυχία, τα έργα της ωριμότητάς του χάρισαν την αθανασία.

185

«Λουκία Λάμερμουρ» (Lucia di Lammermoor, Παρίσι 1839)

Το τραγικό μελόδραμα με το ιταλικό λιμπρέτο του Σαλβατόρε Καμαράνο θα ανέβει στις 3 Μαΐου 1907 στο Θέατρο Γυμν. Κύκλου «Την εσπέρα της σήμερον

¹⁸¹ Ελληνικό Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8925, 12 Φεβρουαρίου 1908, σ.119

¹⁸² Είς το Παρίσι, *Αμάλθεια*, τχ.10393, 1 Ιανουαρίου 1913, σ.3

¹⁸³ Συλλογικό έργο, λήμμα « *Αμάλθεια*», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ 7, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997

¹⁸⁴ Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8695, 12 Μαΐου 1907, σ.127

¹⁸⁵ Ε. Βυλερμόζ, *Ιστορία της Μουσικής*, Αθήνα, Υποδομή, 1979, σ.313

δίδεται υπό του θιάσου του κ. Καστελλάνο το τετράπρακτον μελόδραμα του Δονιζέττη «Λουκία του Λάμερμουρ»...»¹⁸⁶

Το μελόδραμα εμφανίζεται παλι στις 9 Ιανουαρίου 1908 στο Θέατρο του Γυμν. Κύκλου όπου ο Λαύραγκας ξεκινάει τις παραστάσεις του με πρώτο έργο τη «Λουκία του Λάμερμουρ»: «Σήμερον εν τω θεάτρω του Γυμν. Κύκλου δίδει την πρώτη παράστασιν του ο ελλ. Μελοδραματικός θίασος, κατ' αυτήν δεν, ως εγράψαμεν, θα εκτελεσθή το τετράπρακτο μελόδραμα του Δονιζέττη «Λουκία του Λάμερμουρ»...»¹⁸⁷ Συμμετέχει και η Κοκκίνη. Σύμφωνα με το τεύχος στις 13 Ιανουαρίου 1908 το έργο παίχτηκε πάλι στις 10 Ιανουαρίου από τους ίδιους συντελεστές «[...] επανελήφθη η «Λουκία»...»¹⁸⁸ και στις 26 Μαΐου 1910 από τον ελληνικό μελοδραματικό θίασο με υψίφωνους την Αρτ. Κυπαρίσση και τον κ. Μωραΐτη.¹⁸⁹

«Φαβορίτε» (La Favorite, Παρίσι 1840)

Η γαλλική όπερα «Φαβορίτε» μετονομάστηκε σε «Ελεονώρα» γιατί η λέξη «φαβορίτα», που σημαίνει ευνοούμενη, έθιγε τις ευνοούμενες του σουλτάνου Χαμίτ, δηλαδή τις γυναίκες που είχε στο χαρέμι του.¹⁹⁰

Το τεύχος τις 17 Μαΐου του 1907 αναφέρει: «Εν τω θεάτρω «Παρθενών» την εσπέραν της αύριον δεν θα δοθή παράστασις, μεθαύριον δε θα εκτελεσθή η «Ελεονώρα»...»¹⁹¹

Ακόμα, η εφημερίδα γράφει για το έργο στο τεύχος 21 Ιανουαρίου του 1908: «Η προχθεσινή παράστασις της «Καβαλιέρα Ρουστικάνα» του Μασκάνη και της γ' πράξεως της «Ελεονώρας»[...]»¹⁹² ενώ το τεύχος στις 8 Φεβρουαρίου 1908 αναφέρει: «Την εσπέρα της σήμερον δίδεται υπό του ελλην. μελοδραματικού θιάσου δια πρώτην φοράν εφέτος το τετράπρακτον μελόδραμα «Φαβορίτα» εν ω πρωταγωνιστεί η άριστη μεσάφωνος κ. Νύμφη Μολινίδου.»¹⁹³

Η εφημερίδα αναφέρει ότι στη τελευταία παράσταση στις 12 Φεβρουαρίου 1908 θα παιχτεί πάλι το έργο: «Η σημερινή τελευταία και αποχαιρετιστήριος παράστασις του ελλ. μελοδραματικού θιάσου, όπερ ένα μήνα έτερψε τους

¹⁸⁶ Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8687, 3 Μαΐου 1907, σ.95

¹⁸⁷ Ελληνικό Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8897, 9 Ιανουαρίου 1908, σ.23

¹⁸⁸ Ελληνικό Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8902, 13 Ιανουαρίου 1908, σ.43

¹⁸⁹ Ελληνικό Μελόδραμα *Αμάλθεια*, τχ.9585, 26 Μαΐου 1910, σ.411

¹⁹⁰ Χ. Σολομωνίδης, ό.π, σ.177

¹⁹¹ Ιταλικό Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8700, 17 Μαΐου 1907, σ.143

¹⁹² Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8907, 21 Ιανουαρίου 1908, σ.47

¹⁹³ Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8922, 8 Φεβρουαρίου 1908, σ.107

φιλομούσους και όπερ απερχομένον καταλείπει τερψιθύμους αναμνήσεις, θα επισύρη αναμφιβόλως μεγάλη συρροή ακροατών. Κατά την παράστασιν ταύτην δοθήσεται ή α'. πράξις της «Κάρμεν», ή β'. και ή τελευταία πράξις της «Φαβορίτας» και ή τελευταία πράξις της «Τόσκας»»¹⁹⁴

Όφενμπαχ Ζακ (Offenbach 1819-1880)

Ο Ζακ Όφενμπαχ ήταν Γερμανός συνθέτης, πολιτογραφημένος Γάλλος. Γεννήθηκε στην Κολωνία και πέθανε στο Παρίσι. Ξεκίνησε τη καριέρα του ως βιολοντσελίστας αρχικά στο θέατρο Αμπιγκύ-Κομίκ και στη συνέχεια στην Όπερα Κομίκ. Το 1850 ανέλαβε τη διεύθυνση στο Τεάτρ-Φρανσαί ενώ το 1855 ίδρυσε ο ίδιος το θέατρο Μπουφ-Παριζιέν. Τα έργα του έγιναν ευρέως γνωστά το 1860 και παρουσιάστηκαν σε πολλά παριζιάνικα θέατρα όπως Βαριετέ και Παλαί Ρουαγιάλ. Ένα σπουδαίο έργο του, πρωτοποριακό ως προς τη σύνθεση είναι «Τα παραμύθια του Χόφμαν» (1880). Έγραψε πολλές μονόπρακτες οπερέτες όπως «Πεπίτο» (1853) και «Δύο τυφλοί» (1855) καθώς και όπερα μπουφ όπως «Παρισινή Ζωή» (1866) και «Ορφέας στον Άδη» (1858). Θεωρείται πρόδρομος της σύγχρονης μουσικής και ο συνθέτης που καθιέρωσε την οπερέτα.¹⁹⁵

«Η ωραία Ελένη» (La Belle Helen 1864)

Η οπερέτα του Όφενμπαχ παρουσιάζεται στην εφημερίδα «Αμάλθεια» στις 3 Δεκέμβρη 1908: «Εγράψαμεν ήδη ότι την εβδομάδα τούτην θα δώσει τρεις παραστάσεις εν τω θεάτρω του Γυμν. κύκλου ο γαλλικός κωμειδυλλιακός θίασος ύπο την διεύθυνσιν του κ. Δεβρέν [...] και την εσπέρα της Παρασκευής «La Belle Helene»»¹⁹⁶

Πονκιέλι Αμιλκάρε (Ponchielli 1834-1886)

Ιταλός μουσικοσυνθέτης, σπούδασε στο Ωδείο του Μιλάνου και από πολύ νέος ξεκίνησε να γράφει οπερέτες και διακρίθηκε ως συνθέτης από τα χρόνια που φοιτούσε στο Ωδείο. Θεωρείτε ένας από τους σημαντικότερους συνθέτες όπερας μετά τον Βέρντι.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8925, 12 Φεβρουαρίου 1908, σ.119

¹⁹⁵ Ο. Τολικά, ό.π, σ.357

¹⁹⁶ Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8868, 3 Δεκέμβρη 1908, σ.312

¹⁹⁷ Συλλογικό έργο, λήμμα « Πονκιέλι», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ 50, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997, σ.180

«Τζοκόντα» (Gioconda, Μιλάνο 1876)

Το λυρικό δράμα σε τέσσερις πράξεις πάνω σε λιμπρέτο του Αρίγκο Μπόιτο θα δοθεί στις 2 Μαΐου 1907 στο Θέατρο Γυμν. Κύκλου: «[...] την μεταμεσημβρίαν της σήμερον αφικνείται ενταύθα δια του Αιγυπτιακού ατμοπλοίου ο ιταλικός μελοδραματικός θίασος του κ. Καστελάνο, όστις αρχίζει αυθημερόν τας παραστάσεις του εν τω θεάτρω του Γυμν. Κύκλου δια του μελοδράματος του Ποντσιέλι «Ζοκόνδα».¹⁹⁸

Πουτσίνι Τζιάκομο (Puccini 1858-1924)

Ιταλός συνθέτης όπερας, καταγόταν από οικογένεια μουσικών και σπούδασε σύνθεση και εκκλησιαστική μουσική στο Μιλάνο. Θεωρείτε ο σημαντικότερος εκπρόσωπος του Ιταλικού βερισμού¹⁹⁹.

«Μποέμ» (la Bohem 1896)

Για την όπερα τεσσάρων πράξεων του Πουτσίνι σε λιμπρέτο του Τζουζέπε Τζακόζα και Λουίτζι Ίλικά που βασίστηκε στο μυθιστόρημα του Ανρί Μινζέρ “Σκηνές από την Μποέμικη Ζωή” γράφει η εφημερίδα στο τεύχος στις 12 Μαΐου 1907: «[...] αύριο δε απογευματινή η «Μποέμ»[...]»²⁰⁰.

Για άλλη μια φορά η εφημερίδα γράφει στις 10 Ιανουαρίου 1908 ότι: «Την εσπέραν της σήμερον εν τω θεάτρω του Γυμν. Κύκλου δίδεται η δεύτερη παράσταση του ελληνικού μελοδραματικού θιάσου, κατ’ αυτήν δ’ εκτελεσθήσεται το τετράπρακτον μελόδραμα του Πουτσίνι «Μποέμ»»²⁰¹

Σύμφωνα με την εφημερίδα, η όπερα «Μποέμ» θα παιχτεί ξανά στις 26 Ιανουαρίου 1908: «Την εσπέρα της σήμερον δίδεται [...] του Πουτσίνι «Μποέμ» [...]»²⁰² καθώς και στις 24 Μαΐου 1910: «[...] εκ την οποίαν Μιμή θα υποδηθή η ‘Αρτεμης Κυπαρίσση και τον Ροδόλφο ο πρώτην φοράν εμφανιζόμενος προς του σμυρναϊκού δημισίου υψίφωνος κ. Δ. Σπυρίδης.»²⁰³

«Τόσκα» (Tosca, Παρίσι 1903)

Για την όπερα σε τρεις πράξεις του Πουτσίνι σε λιμπρέτο του Τζουζέπε Τζακόζα και Λουίτζι Ίλικά που βασίστηκε στο δράμα του Βικτωριέν Σαρντού γράφει

¹⁹⁸ Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ8686, 2 Μαΐου 1907, σ.91

¹⁹⁹ C.Headington, *Η Ιστορία της Δυτικής Μουσικής: Από την αρχαιότητα στις μέρες μας*, Αθήνα, Gutenberg, 1998, σ.142

²⁰⁰ Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ8695, 12 Μαΐου 1907, σ.127

²⁰¹ Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ8670, 10 Ιανουαρίου 1907, σ.27

²⁰² Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ8912, 26 Ιανουαρίου 1908, σ.67

²⁰³ Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ9583, 24 Μαΐου 1910, σ.401

η εφημερίδα στο τεύχος 12 Μαΐου 1907: «Από της εσπέρας της προσεχούς κυριακής άρχεται των παραστάσεων του εκ τω νέω Θεάτρω «Παρθενών» (πρώην Ολύμπια) ο ιταλικός μελοδραματικός θίασος του κ Καστελάνο [...] Κατά την πρώτην ταύτην παράστασιν δοθήσεται η «Τόσκα» του Πουτσίνι με υψίφωνον την κ. Ορπελίνη [...] Δεν αμφιβάλλομεν ότι ο Καστελάνο θα συγκαταριθμίσει μεταξύ των προσώπων του νέου θιάσου και την λαμπράν υψίφωνον κ. Μαγρίνη, την τοσούτον άρεσαν ενταύθα.»²⁰⁴

Ακόμα, το τεύχος στις 15 Μαΐου 1907 λέει το εξής: «Ως γνωστόν, από την εσπέρα της προχθές εν τω νέω θεάτρω «Παρθενών» (πρώην Ολύμπια) ήρξατο των παραστάσεων του ιταλικός μελοδραματικός θίασος του κ. Καστελλάνο με την «Τόσκα» του Πουτσίνι.»²⁰⁵, ενώ τον επόμενο χρόνο, σύμφωνα με την εφημερίδα, το έργο θα παιχτεί στις 31 Ιανουαρίου 1908 από τον ελληνικό μελοδραματικό θίασο με την υψίφωνο κ. Κοκκίνη, τον υψίφωνο κ. Μωραΐτη και τον βαρύτονο κ. Βακαρέλη.²⁰⁶

Για άλλη μια φορά η εφημερίδα γράφει για αυτό το έργο στις 12 Φεβρουαρίου 1908: «Η σημερινή τελευταία και αποχαιρετιστήριος παράστασης του ελλ. μελοδραματικού θιάσου, όπερ ένα μήνα έτερψε τους φιλομούσους και όπερ απερχομένον καταλείπει τερπιθύμους αναμνήσεις, θα επισύρη αναμφιβόλως μεγάλη συρροή ακροατών. Κατά την παράστασιν ταύτην δοθήσεται ή α'. πράξις της «Κάρμεν», η β'. και η τελευταία πράξις της «Φαβορίτας» και η τελευταία πράξις της «Τόσκας.»²⁰⁷

Αρκετές φορές ακόμα αναφέρει παραστάσεις του έργου όπως στις 22 Μαΐου 1910 από τον ελληνικό μελοδραματικό θίασο.²⁰⁸ Επίσης, το έργο εμφανίζεται στις 12 Αυγούστου 1922 στο θέατρο Κυβέλης με τον υψίφωνο Δελερί: «Σήμερον ή «Τόσκα» με τον Δελρί, αύριον Σάββατον απογευματινήν.»²⁰⁹

Τσιλέα Φραντζέσκο (Francesco Cilea 1866-1950)

Ιταλός συνθέτης που σπούδασε στο Ωδείο της Νεάπολης όπου και έγραψε την πρώτη του όπερα « Τζίνα». Από το 1916 έως το 1935 ανέλαβε χρέη διευθυντή

²⁰⁴ Θεάτρον Παρθενών, *Αμάλθεια*, τχ8695, 12 Μαΐου 1907, σ.127

²⁰⁵ Θεάτρον Παρθενών, *Αμάλθεια*, τχ8698, 15 Μαΐου 1907, σ.135

²⁰⁶ Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ8915, 31 Ιανουαρίου 1908, σ.79

²⁰⁷ Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ8925, 12 Φεβρουαρίου 1908, σ.119

²⁰⁸ Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ9582, 22 Μαΐου 1910, σ.395

²⁰⁹ Θεάτρο Κυβέλης, *Αμάλθεια*, τχ19219, 12 Αυγούστου 1922, σ.270

στο Ωδείο Νεάπολης. Εκτός από όπερες έγραψε και μουσική δωματίου ενώ το πιο γνωστό του έργο είναι η όπερα «Ανδριανή Λεκουβρέρ»²¹⁰.

«Ανδριανή Λεκουβρέρ» (Andrienne Lecouvreur 1849)

Η όπερα σε 4 πράξεις του Φραντζέσκο Τσιλέα σε ιταλικό λιμπρέτο του Αρτούρο Κολαούτι (Arturo Colautti) παρουσιάζεται στην εφημερίδα στις 8 Νοεμβρίου 1907: «Ο γαλλικός θίασος Δεβρέν αφίκνεται εις την πόλιν μετά δεκαπενθήμερου. Ο θίασος αυτός θα δώση τρείς παραστάσεις, την 6)23, 7(24, 8(25 νοεμβρίου κατά πάσα δε πιθανότητα θα εκτελεσθώσι [...] «Ανδριανή Λεκουβριέρ» [...].²¹¹».

Τσουχατζιάν Ντεχρή

Μουσικοσυνθέτης αρμένικης καταγωγής που δυστυχώς δεν άφησε άλλα έργα και πληροφορίες έκτος από το αγαπητό μελόδραμα «Χορ-χορ Αγάς» που σημείωσε μεγάλη επιτυχία όσες φορές παίχτηκε στην Αθήνα²¹² και τη Σμύρνη.²¹³ Σύμφωνα με τον Χ. Σολομωνίδη το Σεπτέμβρη του 1910 έγινε πρόταση στον Παπαϊωάννου από τη κινηματογραφική εταιρία Πατέ στη Σμύρνη να παίξει ελληνικά και τούρκικα έργα. Το πρώτο που διαλέχτηκε να κινηματογραφηθεί ήταν το «Χορ-χορ Αγάς» σε μια τοποθεσία κοντά στο Μπουτζά, αλλά εξαιτίας των ποικιλόχρωμων παλιών τούρκικων ενδυμάτων εκνεύρισαν τους μουσουλμάνους της περιοχής, με αποτέλεσμα να διακοπεί η παράσταση.²¹⁴

«Λεμπλεπιτζή Χορ- χορ Αγάς»

Από τον θίασο Παπαϊωάννου ανεβαίνει το μελόδραμα «Χορ χορ Αγάς» στις 6 Ιανουαρίου 1911²¹⁵ ενώ γίνεται αναφορά και στις 6 Νοέμβρη 1911 ότι ο «Χορ χορ Αγάς» θα ανέβει πάλι: «Υπό του θιάσου του κ. Παπαϊωάννου δίδεται τη μεταμεσημβριάν της σήμερον το μελοδραμάτιον «Λεπλεπιτζής Χορ χορ Αγάς»[...]»²¹⁶. Σύμφωνα με την «Αμάλθεια» στις 5 Νοέμβρη του 1911: «[...] την μεταμεσημβριάν της αύριον [...] και την εσπέραν κατά γενικήν αναζήτησιν «ο Λεπλεπιτζής Χορχόρ αγάς».²¹⁷

²¹⁰ Συλλογικό έργο, λήμμα «Τσιλέα », Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ 58, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997

²¹¹ Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ8847, 8 Νοέμβρη 1907, σ.228

²¹² Βλέπε Α. Χατζηαποστόλου, ό.π, σ.25

²¹³ Χ. Σολομωνίδη, ό.π, σ.188

²¹⁴ Χ. Σολομωνίδη, ό.π, σ.197

²¹⁵ Θίασος Παπαϊωάννου, *Αμάλθεια*, τχ9772, 6 Ιανουαρίου 1911, σ.17

²¹⁶ Ελληνικήν Οπερέτταν, *Αμάλθεια*, τχ10027, 6 Νοέμβρη 1911, σ.474

²¹⁷ Ελληνικήν Οπερέτταν, *Αμάλθεια*, τχ10026, 5 Νοέμβρη 1911, σ.478

Χερβέ Φλόριμοντ Ρόντζερ (Florimond Ronger Herve)

Ήταν Γάλλος τραγουδιστής, μαέστρος, συνθέτης και λιμπρετίστας και σκηνικός ζωγράφος. Η πρώτη μεγάλη εμφάνιση του Χέρβε έγινε στο θέατρο του Παρισιού το 1848 με την οπερέτα «Ο Δων Κιχώτης και ο Σάντσο Πάντσα». Θεωρείται ως ο θεμελιωτής της οπερέτας.²¹⁸

«Μαμζέλ Νιτούς» (Mam' zelle Nitouche 1883)

Η εφημερίδα «Αμάλθεια» αναφέρει μόνο μία φορά την εξής οπερέτα στο Θέατρο Σμύρνης στις 3 Απριλίου 1922: «[...] εσπερινή με τη «Σανταλουτσία» (Μαμζέλ Νιτούς).²¹⁹

Ξύνδας Σπυρίδων (1812- 1896)

Έλληνας συνθέτης και κιθαρίστας. Γεννήθηκε στη Κέρκυρα και σπούδασε στη Νάπολη. Ήταν ένας από τους δημιουργούς της Επτανησιακής Σχολής. Ήταν μαθητής του Νικολάου Μάτζαρου, με τον οποίον ίδρυσε την Φιλαρμονική Εταιρία Κέρκυρας στην οποία και δίδασκε. Έγραψε πολλά έργα για κιθάρα, καντάδες και όπερες σε ιταλικά και ελληνικά λιμπρέτα. Το έργο του «Υποψήφιος Βουλευτής» είναι το πρώτο μελόδραμα που γράφτηκε από Έλληνα συνθέτη.²²⁰

«Ο Υποψήφιος Βουλευτής»

Στις 22 Μαΐου 1910 από τον ελληνικό μελοδραματικό θίασο στο Γυμνασιακό Κύκλο «[...] αύριο δε δύο παραστάσεις, μία την μεταμεσημβριανήν ώρ. 4 καθ'ήν εκτελεσθή «Ο υποψήφιος βουλευτής» [...]»²²¹

Λαυράγκας Διονύσιος (1860-1941)

Έλληνας συνθέτης και βιολονίστας. Γεννήθηκε στη Κεφαλλονιά και ήταν παιδί εύπορης οικογένειας. Σπούδασε στο Παρίσι και ανήκει στο ρεύμα της Επτανησιακής Μουσικής Σχολής. Θεωρείται ο θεμελιωτής του ελληνικού μελοδράματος και υπεύθυνος του θιάσου «Μένανδρος». Άφησε ένα σημαντικό

²¹⁸ Ο. Τολικά,ό.π, σ. 553

²¹⁹ Θέατρον Σμύρνης, *Αμάλθεια*, τχ.19191, 3 Απριλίου 1922, σ. 58

²²⁰ Ο. Τολικά,ό.π, σ.340

²²¹ Ελληνικό Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.9582, 22 Μαΐου 1910, σ. 395

συνθετικό έργο, με έργα συμφωνικής μουσικής, μελοδράματα, καντάδες όπως επίσης και έργα για βιολί και πιάνο και άσματα Θείας Λειτουργίας.²²²

«Διδώ»

Έργο του Πολύβιου Δημητρακόπουλου σε μουσική Δ. Λαυράγκα σύμφωνα με την εφημερίδα Αμάλθεια θα παιχτεί στις 15 Μαΐου 1910: «Την αύριο κυριακήν αφικνείται εις την πόλιν μας ο ελληνικός μελοδραματικός θίασος υπό την διεύθυνσιν του κ. Λαύραγκα. Ο θίασος άρχεται των παραστάσεων του αυθημερόν την εσπέραν εν τω θεάτρω του Γυμν. Κύκλου δια του μελοδράματος «Ερνάρη» του Βέρδη [...] του θιάσου είναι αι κυρίαι Αρτεμς Κυπαρίσση, Βικτώρια θεοδωρίδου, μεσόφωνος η κ. Ελένη Βλαχοπούλου, υψίφωνοι άνδρες οι κ. κ. Βακαρέλης και Αγγελόπουλος και βαθύφωνοι οι κ. κ. Βλαχόπουλος και Χατζή Αποστόλου. Ο χορός αποτελείται εκ 30 προσώπων και ορχήστρας πλήρης υπό τη διεύθυνσιν του κ. Λαύραγκα. Ο θίασος εκτός των γνωστών μελοδραμάτων θα εκτελέση την «Μερείλ» ως και την «Διδώ» του Λαύραγκα.»²²³.

Σαμαράς Σπυρίδων- Φιλίσκος (1861-1917)

Ο Σπύρος Σαμαράς γεννήθηκε στη Κέρκυρα και πρώτος δάσκαλός του υπήρξε ο συνθέτης Σπύρος Ξύνδας, ένας από τους γεννάρχες της Επτανησιακής Σχολής. Συνέχισε τις σπουδές του στην Αθήνα, στην Ιταλία και τη Γαλλία. Το συνθετικό του έργο περιλαμβάνει όπερες, οπερέττες και κλασικά τραγούδια. Έγινε γνωστός στο ελληνικό κοινό όταν μελοποίησε τον Ολυμπιακό Ύμνο, σε ποίηση του Κωστή Παλαμά. Ανήκει μουσικά στο κίνημα του Βερισμού.²²⁴

«Δεσποινίς ντε Μπελίλ» (Mademoiselle de Belle-Isle)

Η εφημερίδα γράφει ότι στις 2 Μαΐου 1907: «Διά του αιγυπτιακού ατμοπλοίου «Οσμανιέ» αφίκνεται σήμερον ενταύθα ο παγκοσμίου φήμης διάσημος ομογενής μουσουργός κ. Σπ. Σαμαράς, όστις και θα διευθύνη την ορχήστραν του θιάσου του κ. Καστελάνο κατά την εκτέλεση του μελοδράματός του « Δεσποινίς Μπελίλ.»²²⁵. Επιπλέον, στις 7 Μαΐου του 1907 η εφημερίδα αναφέρει ότι στις 6 του ίδιου μήνα στο Θέατρο του Γυμν. Κύκλου δίνεται πάλι με μεγάλη επιτυχία το μελόδραμα: «Καλλιτεχνική απόλαυσις εκ των σπανιωτάτων δια την πόλιν μας ήν η

²²² Γ. Ραντόπουλος, *Διονύσης Λαύραγκας 1860-1941: Ένας Ιδεολόγος της Μουσικής μας Ζωής: Από τη Ζωή και το Έργο του*, Αθήνα, Μουσική Εταιρεία “ Λαύραγκας”, 1993, σ. 44

²²³ Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.9576, 15 Μαΐου 1910, σ.371

²²⁴ Ο. Τολικά,ό.π, σ.424

²²⁵ Έλλην μουσουργός, *Αμάλθεια*, τχ.8686, 2 Μαΐου 1907, σ.91

εσπερίς η δοθείσα το εσπέρα της χθές εν τω Γυμν. Κύκλω. Πρό ακροατηρίου εκλεκτού, αποτελούμενου σχεδόν αποκλειστικώς εξ ομογενών, εκδόθη το μελόδραμα «Δεσποινίς Μπελίλ» του διαπρεπούς ομογενούς καλλιτεχνού κ. Σπύρου Σαμαρά, όστις και διηύθυνε την ορχήστραν. Η γλυκειά και επιβλητική μουσική του έργου υπερήρесе, δια ζωηροτάτων δε χειροκροτημάτων εκαλείτο εις το τέλος εκάστης πράξεως ο διακεκριμένος μουσουργός, όστις μετά την λήξιν της παραστάσεως επευφημήθη ενθουσιωδώς.»²²⁶

Η εφημερίδα αναφέρει ότι το μελόδραμα θα παιχτεί παίλι στις 9 Μαΐου 1907 Θέατρο Γυμν. Κύκλου «Τόσο λαμπρώς συγκεκριμένος θίασος του κ. Καστελάνο δίδει τας τελευταίας παραστάσεις του. Σήμερον θα εκτελεσθή το ωραίον έργον του ομογενούς μουσουργού κ. Σαμαρά, «Δεσποινίς Μπελίλ»...»²²⁷

Κωμειδύλλια

Κορομηλάς Δημήτριος (1850-1898)

Ήταν θεατρικός συγγραφές, δημοσιογράφος και εκδότης. Γεννήθηκε στη Αθήνα και σπούδασε στο πανεπιστήμιο της Λειψίας ενώ παράλληλα ασχολήθηκε και με τη δημοσιογραφία. Στο θέατρο καθιέρωσε το κωμειδύλλιο και το δραματικό ειδύλλιο και έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στη εξέλιξη της θεματολογίας του ελληνικού θεάτρου.

«Η τύχη της Μαρούλας»

Το αγαπημένο προς το κοινό τρίπρακτο κωμειδύλλιο εμφανίζεται δύο φορές στην Σύμυνη, μια φορά στις 9 Σεπτέμβρη του 1907: «Την μεταμεσημβρίαν της αύριον δίδεται το κωμειδύλλιον του Κορομηλά «Η τύχη της Μαρούλας»...»²²⁸ και μια φορά στο Θέατρο Παραδείσου στις 6 Αυγούστου του 1908: «Την εσπέραν τις σήμερον δίδεται το κωμειδύλλιο «Η τύχη της Μαρούλας» του αιμνήστου Κορομηλά.»²²⁹

Κόκκος Δημήτριος (1856-1891)

²²⁶ Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8690, 7 Μαΐου 1907, σ.107

²²⁷ Θέατρο Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8692, 9 Μαΐου 1907, σ.115

²²⁸ Θέατρα, *Αμάλθεια*, τχ.8796, 8 Σεπτεμβρίου 1907, σ.27

²²⁹ Παράδεισος, *Αμάλθεια*, τχ.9078, 6 Αυγούστου 1908, σ.118

Ο Δημήτριος Κόκκος γεννήθηκε στην Ανδρίτσαινα και σπούδασε Νομική στην Αθήνα. Κατά τη διάρκεια της σύντομης ζωής του και εργάστηκε σαν γραμματέας ελληνικό Προξενείο της Τεργέστης και έπειτα διορίστηκε σαν γραμματέας στο Υπουργείο Οικονομικών. Οι «Γέλωτες» ήταν πρώτη του ποιητική συλλογή ενώ στη συνέχεια έγινε γνωστός στο ευρύ κοινό με τη συγγραφή των στίχων στο κωμειδύλλιο «Η τύχη της Μαρούλας», στου «Μπαρμπα Λινάρδος», στη «Η λύρα του γέρω Νικόλα» και στο «Καπετάν Γιακουμή». Ύπηρξε ένας από τους θεμελιωτές του κωμειδυλλίου μαζί με τον Δημήτριο Κορομηλά.²³⁰

«Ο Μπάρμπα-Λινάρδος»

Η «Αμάλθεια» αναφέρει για το εξής κωμειδύλλιο: «Τη μεταμεσηβριαν της αύριο δίδεται ευεργετική παράσταση υπέρ του κωμικού Καντανιώτη, εκτελεσθήσεται δε το κωμειδύλλιον «Μπάρμπα Λινάρδος.»²³¹

Το Θέατρο

Η δημιουργία των θεάτρων είχε ως αποτέλεσμα αύξηση στην έλευση ξένων λυρικών θιάσων. Πριν εμφανιστούν οι ξένοι περιοδεύοντες θίασοι η καλλιτεχνική δραστηριότητα στη Σμύρνη στηρίζονταν σε καλλιτεχνικούς συλλόγους που είχαν ιδρυθεί στη πόλη, όπως για παράδειγμα, “αρμένικος θίασος” ή ο “θίασος ερασιτεχνών”, και σε αυτόχθονες καλλιτέχνες, επαγγελματίες ή ερασιτέχνες. Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται τα θέατρα που αναφέρονται στα αποτελέσματα της αποδελτίωσης.

Θέατρο Γυμνασιακού Κύκλου

Τον Αύγουστο του 1893 ιδρύεται η διάσημη λέσχη Sporting Club ή αλλιώς θέατρο Γυμνασιακού Κύκλου, όπως τον αποκαλούσαν και οι σμυρναϊκές εφημερίδες. Η λέσχη εκτός από το αναγνωστήριο, την καφετέρια, τις αίθουσες σφαιριστηρίου και χαρτοπαιγνίων και έναν προσεγμένο κήπο, όπου συγκεντρώνονταν η ελίτ της Σμύρνης για να παρακολουθήσουν τους καλοκαιρινούς μήνες την εκλεκτή μουσική ορχήστρα, συγκοινωνούσε και με μια μεγαλοπρεπή αίθουσα θεάτρου, που είχε σκηνή πλήρως εξοπλισμένη²³². Ο αρχιτέκτονας που επιμελήθηκε το κτίριο ήταν ο Π.

²³⁰ Αρχείο Ελλήνων Λογοτεχνών: Κόκκος Δημήτριος, Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, [ιστοσελίδα], 2008, <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=461&t=170>

²³¹ Θέατρα, *Αμάλθεια*, τχ.8814, 29 Σεπτεμβρίου 1907, σ.95

²³² Χ. Σολομωνίδης, *Της Σμύρνης*, 1957, σ. 940

Βιτάλης. Σε σύντομο χρονικό διάστημα ολοκληρώθηκαν οι εργασίες της ανέγερσης του και σε τέσσερις μήνες παραδόθηκε το καινούργιο θέατρο του Σπόρτινγκ Κλαμπ. Το νέο θέατρο διαθέτει ένα καλαίσθητο και πολυτελή χώρο, με σύγχρονες εγκαταστάσεις, επαρκή φωτισμό, με βυσσινή βελούδο και χρυσωμένες αναπαυτικές καρέκλες. Την περιγραφή του Σπόρτινγκ μας δίνει στα εγκαίνια του ένας δημοσιογράφος: «Το νέον θέατρον είναι μεγάλη τετράγωνος αίθουσα, μετά πλουσίων ποικιλιμάτων εις τον όροφον και ωραίου και μεγάλου πολυελέου, μετά 40 φανών αερίου. Εκτός των φανών τούτων υπάρχουν και άλλοι εις τους τρεις τοίχους της αιθούσης, ώστε η αίθουσα φωτίζεται επαρκώς. Το δάπεδο είναι αμφιθεατρικώς κατασκευασμένο, τοιουτοτρόπως δε δύνανται εκ της θέσεως των οι θεαταί να βλέπωσιν απροσκόπτως εις την σκηνήν, αφού μάλιστα ουδείς επιτρέπεται να φέρη πύλον κατά τη παράστασιν, και το μέρος της ορχήστρας είναι πολύ χαμηλότερον του κυρίου δαπέδου. Η Αίθουσα δύναται να περιλάβη 600 ανθρώπους καθημένους επί πλουσίων εδρών. Προς της αιθούσης υπάρχει διάδρομος στενότερος του δέοντος δυστυχώς και υπεράνω του διαδρόμου και της εισόδου δωμάτιον χρησιμεύον και ως διάδρομος και ως καπνιστήριον. Υπάρχουν επίσης εις τον διάδρομον ένθεν και ένθεν της εισόδου δύο δωμάτια, το μεν ως κυλικεΐον , το δε έτερον δια τα επανωφόρια, αλεξιβρόχια κλπ. Η σκηνή επίσης είναι αρκούντως ευρύχωρος και πεποικιλμένη δια πολλών χρυσωμάτων, αι δε σκηνογραφίαι εισίν ωραιόταται κατασκευασθείσαι εις Νεάπολιν»

(Εφημερίδα Νέα Σμύρνη, φύλλο 24 Οκτωμβρίου 1894)

Το «Sporting Club» το 1920 μετονομάστηκε σε θέατρο «Κυβέλη».

Θέατρο Σμύρνης

Το 1911 γίνεται η ανέγερση του «Θεάτρου Σμύρνης» (πρώην Ολύμπια και Παρθενών) το οποίο θεωρείται ένα από τα ωραιότερα θέατρα των Βαλκανίων και της Ανατολής. Είναι έργο του αρχιτέκτονα Ιγνατίου Βαφειάδη. Η καλλιτεχνικές διακοσμήσεις που φέρει το θέατρο είναι έργα του εξαίρετου γλύπτη Πολυχρόνη Ρενιέρη. Η αρχιτεκτονική του, απλή και αρμονική, σύμφωνα με τα πρότυπα του περίφημο Σατελέ. Είχε δύο σειρές θεωρεία με αναπαυτικά καθίσματα, εξώστη, υπερώο, όπως επίσης και ένα μεγάλο Φουαγιέ όπου λειτουργούσε ένα μπαρ. Η σκηνή

του θεάτρου εντυπωσιακή με σκηνογραφίες Γερμανών καλλιτεχνών καθώς επίσης και ένας μεγάλος κρυστάλλινος πολυέλαιος που φώτιζε την αίθουσα. Το νέο θέατρο εγκαινιάζεται με το έργο «Μαμά Κολιμπρί» του θιάσου Κοτοπούλη-Λεπενιώτη. Στο θέατρο Σμύρνης έδωσαν επίσης παραστάσεις οι θίασοι Piccoli²³³, ο Θίασος της Κυβέλης καθώς και γαλλικοί θίασοι παίζουν διαδοχικά το 1912.²³⁴

Ηθοποιοί

Οι ηθοποιοί των θιάσων είχαν μια ξεχωριστή θέση στη κοινωνία της Σμύρνης. Ήταν για το κοινό της πόλης φορέας δυτικού πολιτισμού που με την παρουσία τους δημιουργούσαν ένα κλίμα ευχάριστο και επιθυμητό. Αυτό φαίνεται φυσικά και στις δημοσιεύσεις της εφημερίδας όπως αυτή στο τεύχος 10 Ιανουαρίου 1908 που αναφέρεται στον ελληνικό μελοδραματικό θίασο του Λαύραγκα: «[...] πρόκειται περί συμπαθών καλλιτεχνών, αποκτησάντων την εκτίμηση ολοκλήρου της ημετέρας κοινωνίας, ήν έτερψαν δια της λαμπράς φωνής [...]»²³⁵. Κάποιες φορές βέβαια δεν λείπουν τα αρνητικά σχόλια όπως είδαμε, για παράδειγμα στη περίπτωση του μελοδραματικού θιάσου Δεβρέν, χωρίς αυτό όμως να σημαίνει ότι το κοινό δεν είναι πρόθυμο να δώσει ευκαιρίες σε κάτι που αγαπάει πάρα πολύ όπως είναι το μελόδραμα. Παρόλη την έρευνα, δεν ήταν εφικτό να βρεθούν πληροφορίες για κάποιους ηθοποιούς, ειδικά για τους ξένους.

Αγγελόπουλος Γιάννης(1881-1943)

Διαπρεπής βαρύτονος με σπουδαία πορεία στο Ελληνικό Μελόδραμα. Ξεκίνησε από μικρή ηλικία μαθήματα μουσικής στο Ωδείο Λόντερ όπου έκανε μαθήματα τραγουδιού με την Νίνα Φωκά και θεωρητικά με τον Κ. Μπέμερ. Το 1908 ξεκίνησε ως χορωδός στο Γ' Ελληνικό μελόδραμα.²³⁶

Αφεντάκη Έλλη

Υψίφωνος, με εξαιρετική ομορφιά και ταλέντο στην υποκριτική. Ερμήνευσε άριστα ελληνικές και ξένες οπερέτας και καθιερώθηκε σαν πρωταγωνίστρια της

²³³ Θίασος που αποτελούνταν από παιδιά μικρής ηλικίας που έπαιζαν μελοδράματα βλ. Χ. Σολομωνίδης, *Το θέατρο της Σμύρνης*, σ.205

²³⁴ Χ. Σολομωνίδης, *Το θέατρο της Σμύρνης*, σ.2

²³⁵ Σμυρναϊκή Ηχώ, *Αμάθεια*, τχ.8895, 10 Ιανουαρίου1908, σ.27

²³⁶ Α. Χατζηαποστόλου, ό.π, σ.108

ελληνικής οπερέτας. Κατά τη διάρκεια της ζωής της τέλεσε ρόλο θιασάρχη και υπήρξε σύζυγος του Νίκου Αφεντάκη.²³⁷

Βακαρέλης Κώστας (1877-1913)

Ένας από τους πρωτεργάτες του ελληνικού μελοδράματος. Εμφανιζόταν άλλοτε ως βαρύτονος και άλλοτε σαν τενόρος. Εκτός από την εξαιρετική φωνή ήταν σπουδαίος και στην υποκριτική. Δεν θέλησε ποτέ να μάθει μουσική σε κάποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα, είχε αναμφισβήτητα έμφυτο το ταλέντο του.²³⁸

Βλαχοπούλου Ελένη (1876-1933)

Η Ελένη Βλαχοπούλου (το γένος Θεοδωρίδου) είχε καταγωγή από τη Οδησσό και προέρχονταν από ευκατάστατη οικογένεια. Ξεκίνησε να κάνει μαθήματα φωνητικής στην Οδησσό μαζί και το 1902 όταν συνάντησε τον Λαύραγκα στην Αθήνα άρχισε αμέσως να συμμετέχει στον ελληνικό μελοδραματικό θίασο. Υπήρξε πολύ καλή συνεργάτης και διέθετε καλό χαρακτήρα. Αφιέρωσε όλη της τη ζωή στο μελόδραμα, μέχρι το θάνατο της. Παντρεύτηκε τον Μιχάλη Βλαχόπουλο και απέκτησε μαζί του τέσσερα παιδιά.²³⁹

Βλαχόπουλος Μιχάλης

Ο βαθύφωνος Βλαχόπουλος Μιχάλης γεννήθηκε στην Αθήνα και από μικρή ηλικία αφοσιώθηκε στη μουσική και τη ζωγραφική. Υπήρξε σημαντικό πρόσωπο στην ιστορία του ελληνικού μελοδράματος όπου και υπηρέτησε μέχρι το τέλος της ζωής του. Είχε ένα ευρύ ρεπερτόριο και υποδύθηκε όλους τους ρόλους με μεγάλη επιτυχία. Ήταν παντρεμένος με τη Ελένη Θεοδωρίδου και απέκτησε μαζί της τέσσερα παιδιά, εκ των οποίων η μικρότερη Ζωή Βλαχοπούλου-Χατζηϊωάννου ασχολήθηκε με το τραγούδι και υπήρξε σοπράνο στη Λυρική Σκηνή.²⁴⁰

Κολ(λ)υβά Μελπομένη (1893- 1981)

Υπήρξε πρωταγωνίστρια στην επιθεώρηση και στην οπερέτα. Συνεργάστηκε με τους θιάσους Παπαϊωάννου και Σαμαρτζή καθώς και σχημάτισε και δικού της θιάσου²⁴¹.

Κοκκίνη Στέλλα (1874-1954)

²³⁷ Τ. Καλογερόπουλος, *Το Λεξικό της Ελληνικής Μουσικής*, σ.289

²³⁸ Α. Χατζηαποστόλου, ό.π, σ.114

²³⁹ Α. Χατζηαποστόλου, ό.π, σ. 117

²⁴⁰ Α. Χατζηαποστόλου, ό.π, σ. 119

²⁴¹ Τ. Καλογερόπουλος, ό.π, τόμ. 3 σ. 213

Λυρική Σοπράνο και σύζυγος του Νικολάου Κοκκίνη που συνεργάστηκαν μαζί όλα τα χρόνια της πορείας της. Απέδωσε ρόλους εξαιρετικούς όπως το «Ριγκολέτο» και την «Λουκία Λάμερμουρ».²⁴²

Κυπαρίσση Άρτεμης (1886-1968)

Σοπράνο από τις διαπρεπέστερες στον ελληνικό χώρο που ξεκίνησε τις σπουδές της στο Ωδείο Αθηνών και μετά το γάμο της, το 1904 με τον Αλέκο Κυπαρίση, συνέχισε τις σπουδές της στο Παρίσι (1907). Είχε μια λαμπρή πορεία στο χώρο του Ελλην. Μελοδράματος παίζοντας όλα τα γνωστά έργα και έμεινε στον Ελληνικό Μελοδραματικό θίασο μέχρι το τέλος του. Αργότερα συνέχισε την καριέρα της σαν καθηγήτρια φωνητικής²⁴³.

Μωραΐτης Νίκος (1880-1938)

Διακεκριμένος τενόρος, που αφιερώθηκε ολοκληρωτικά στο ελληνικό μελόδραμα. Υπήρξε βασικός πρωταγωνιστής του Γ' Ελληνικού Μελοδράματος και εμφανίστηκε σε πολλές παραστάσεις σε χώρες του εξωτερικού.²⁴⁴

²⁴² Α. Χατζηαποστόλου, ό.π, σ.134

²⁴³ Α. Χατζηαποστόλου, ό.π, σ.137

²⁴⁴ Τ. Καλογερόπουλος, ό.π, τόμ. 4 σ. 306

Κεφάλαιο 7

Συμπέρασμα

Μέσα από την αποδελτίωση της εφημερίδας «Αμάλθεια» ήταν πιο εύκολη και στοχευμένη η έρευνα για τη μουσικοθεατρική κίνηση της πόλης. Πέρα από τις σημαντικές πληροφορίες που αντλήθηκαν για τους μελοδραματικούς θιάσους και τα έργα τους, που αυτός ήταν ουσιαστικά ο στόχος της εργασίας, έγινε πιο κατανοητή η κατάσταση που επικρατούσε στον ευρύτερο χώρο του θεάτρου. Η «Αμάλθεια» εκτός από τα θεατρικά δρώμενα, ενημέρωνε τους αναγνώστες για κάθε γεγονός που συνέβαινε στην περιοχή της Σμύρνης, έτσι ο αναγνώστης έχει την δυνατότητα να αποκομίσει μια πιο ολιστική άποψη για το Ευρωπαϊκό πρόσωπο της πόλης τον 19^ο και 20^ο αιώνα και πως αυτό αποτυπώθηκε μέσα από την καθημερινότητα και την ψυχαγωγία.

Όσον αφορά το αποτέλεσμα του περιεχομένου της αποδελτίωσης, τα περισσότερα μουσικοθεατρικά είδη που παίζονταν ήταν κυρίως όπερες μετά οπερέτες και λιγότερες αναφορές γίνονταν για τα κωμειδύλλια. Αυτό το αποτέλεσμα είναι κάπως αναμενόμενο, λαμβάνοντας υπόψη ότι οι όπερες ποσοτικά είναι πολύ περισσότερες από τις οπερέτες και τα κωμειδύλλια, ενώ οι οπερέτες, και αυτές με την σειρά τους παίζονταν πιο συχνά από τα κωμειδύλλια, για τον ίδιο ακριβώς λόγο. Σύμφωνα με τις αναφορές της εφημερίδας κάποια έργα παρατηρούνται πιο συχνά από κάποια άλλα, ειδικά όταν σημείωναν μεγάλη επιτυχία (είσπραξη και αντίδραση κοινού) κάτι που δείχνει πως το ρεπερτόριο διαμορφώνονταν σύμφωνα με τις απαιτήσεις των θεατών.

Όπως προαναφέρθηκε στο κεφάλαιο με τους μελοδραματικούς θιάσους, η θεατρική κίνηση και η έλευση ξένων θιάσων διαρκούσε όλο το χρόνο. Σύμφωνα με την «Αμάλθεια» κάποιοι θίασοι έρχονταν τακτικά και έκαναν πολλές εμφανίσεις. Κάποιες φορές η ατμόσφαιρα δεν ήταν τόσο φιλική, κάνοντας φανερή την απαίτηση του κοινού για τα μουσικοθεατρικά δρώμενα της πόλης. Επιπλέον, η εφημερίδα ανέφερε πιο έντονα τα θεατρικά δρώμενα των μελοδραματικών θιάσων από ότι των άλλων θεατρικών παραστάσεων. Ειδικά όταν αφορούσε για μελοδραματικούς θιάσους που έρχονταν από Ελλάδα ή εξωτερικό η στήλη είχε ειδική αφιέρωση για

αυτό το γεγονός κάτι που δείχνει πόσο σημαντική ήταν η παρουσία των λυρικών θιάσων στη Σμύρνη.

Από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, με τη δημιουργία μεγαλοπρεπών θεάτρων, όπως ο Γυμνασιακός Κύκλος και το Θέατρο Σμύρνης, η πόλη της Σμύρνης δημιουργεί υποδομή για να υποδεχτεί τους ξένους θιάσους. Γρήγορα δημιουργείται μια σημαντική θεατρική εμπορική κίνηση με επαγγελματίες καλλιτέχνες, με αποτέλεσμα η πόλη της Σμύρνη να μετατραπεί σε θεατρική πιάτσα. Όπως γίνεται αντιληπτό το θέατρο δεν είναι μόνο διασκέδαση αλλά και ένα βιοποριστικό μέσο και πολλές φορές για κάποιους καλλιτέχνες αρκετά κερδοφόρο.

Δεδομένου ότι κάθε μουσική παραγωγή σύμφωνα με τον J. Attali²⁴⁵, δεν έχει μόνο αισθητική αλλά και μια πολιτικό-οικονομική αξία, το μουσικό αυτό περιβάλλον ήταν σε άμεση σύνδεση και με την τοπική οικονομία και τα ευρύτερα εμπορικά δίκτυα. Μουσικά καταστήματα που εμπορεύονταν όργανα, παρτιτούρες, γραμμόφωνα, δίσκους, εργαστήρια κατασκευαστών, δημιούργησαν ένα νέο μουσικό-εμπορικό δίκτυο, το οποίο υποστήριζε τη μουσική ζωή της πόλης. Αυτό φαίνεται μέσα από στήλες της εφημερίδα όπως αυτή στις 20 Δεκεμβρίου 1869: «Μεγάλη Αποθήκη Κλειδοκυμβάλων. Εκ των άριστων εργοστασίων της Βιέννης και της Γερμανίας [...]»²⁴⁶.

Σε αυτό το πλαίσιο αλλαγών της πόλης, συμπεριλαμβάνεται και η μουσική εκπαίδευση. Σε μια πόλη όπου ανθούσαν, ξενόγλωσσες κυρίως, σχολές που διευθύνονταν συνήθως από τις παροικίες ή από θρησκευτικά ιδρύματα, είναι λογικό η μουσική εκπαίδευση να εισάγει στο σμυρναϊκό έδαφος ότι γινόταν στη Δύση. Μπάντες, μαντολινάτες καθώς και ερασιτεχνικοί, μουσικοί, θεατρικοί και αθλητικοί όμιλοι προήγαγαν ένα εγγράμματο σύστημα μάθησης με δυτικό προσανατολισμό σε αντίθεση με το προφορικό σύστημα της λαϊκής μουσικής. Αναφορά κάνει και η εφημερίδα στις 7 Νοέμβρη 1913: «Ζητείται διδασκάλισσα της Γαλλικής δι' οικογένειαν εντιμοτάτην και γνωστήν του εξωτερικού. Εάν γνωρίζει και το κλειδοκύμβαλον η αμοιβή εσται μεγαλειτέρα [...]»²⁴⁷. Πολύ σημαντική αναφορά της εφημερίδας που αφορά την παιδεία της μουσικής είναι στις 13 Οκτώμβρη 1910: «Κατά σύστασιν πολλών εκ των φίλων του Σμυρναίου υψιφώνου κ. Κοκκίνη και της

²⁴⁵ J. Attali, *Θόρυβοι*, Αθήνα, Κέδρος, 1991 σ. 264

²⁴⁶ Αποθήκη Κλειδοκυμβάλων, *Αμάθεια*, τχ.1609, 20 Δεκέμβρη 1869, σ.514

²⁴⁷ Μικρά Εφημερίς, *Αμάθεια*, τχ.10642, 7 Νοέμβρη 1913, σ.412

αξ. Κυρίας αυτού τελειοφοίτου του Ωδείου της Βιέννης κ. Στέλλας Κοκκίνη ιδρύεται εν Σμύρνη Σχολή φωνητικής μουσικής [...]»²⁴⁸

Το μελόδραμα υπήρξε μια καλλιτεχνική έκφραση, ένα μέσο ψυχαγωγίας για το ευρύ κοινό, ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξης. Η θεματολογία του μελοδράματος επηρεάστηκε άμεσα από το κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι με αποτέλεσμα το μελόδραμα να επικρατήσει και να γίνει ένα από τα πιο αγαπητά θεατρικά είδη για το λαό της Σμύρνης.

²⁴⁸ Σχολή Φωνητικής Μουσικής, *Αμάλθεια*, τχ.9704, 13 Οκτώβρη 1910, σ. 379

Βιβλιογραφία

Αναγνωστοπούλου, Σ., *Μ. Ασία 19^{ος} αι.- 1919: Οι ελληνορθόδοξες Κοινότητες: από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος*, Αθήνα, Πεδίο, 2013

Ανδρίκος, Ν., *Η Εκκλησιαστική μουσική της Σμύρνης (1800-1922)*, Θεσσαλονίκη, Μέθεξις, 2012

Αργυροπούλου, Ρ., *Σμύρνη η Μητρόπολη του Μικρασιατικού Ελληνισμού, Η Ελληνική κοινότητα της Σμύρνης την Εποχή του Διαφωτισμού*, Αθήνα, Έφεσος

Βυλερμόζ, Ε., *Ιστορία της Μουσικής*, Αθήνα, Υποδομή, 1979

Γιαννακόπουλος Γ., *Σμύρνη, η Μητρόπολη του Μικρασιατικού Ελληνισμού Στην Σμύρνη πριν την καταστροφή: Σημειώσεις από ένα εικονικό ταξίδι*, Έφεσος, Αθήνα

Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο Υμηττού 20-23 Σεπτεμβρίου 2012, *Σμύρνη: η ανάπτυξη μιας μητρόπολης της Ανατολικής Μεσογείου (17ος αι.-1922)*, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 2016

Εκδοτική Αθηνών, Μουσική, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 2007

Θεοδοπούλου, Α., *Σμύρνη η Μητρόπολη του Μικρασιατικού Ελληνισμού, Η Ελληνική κοινότητα της Σμύρνης την Εποχή του Διαφωτισμού*, Αθήνα, Έφεσος

Καλογερόπουλος, Τ., *Το λεξικό της Ελληνικής Μουσικής*, Αθήνα, Γιαλλελή, 2001

Καλυβιώτης, Α., *Σμύρνη: Η Μουσική Ζωή 1900-1922*, Αθήνα, Music Corner & Τήνελλα, 2002

Λαύραγκας, Δ., *Τα Απομνημονεύματά μου*, Αθήνα

Μάγερ, Κ., *Ιστορία του Ελληνικού Τύπου*, τόμ.1, Αθήνα, Α. Δημόπουλος, 1957

Μεταλίδου, Ε., *Αποδελτίωση των μουσικοθεατρικών ειδήσεων της εφημερίδας «Σκριπ» κατά την περίοδο Α' εκδόσεων της 1893-1895*, πτυχιακή εργασία, Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής Άρτα

Μυστακίδου, Κ., *Η Μεγάλη Ιδέα στον Τύπο του Γένους: Ο Τύπος στην Ελλάδα και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (1800- 1923)*, Αθήνα, Πατάκη, 2004

Πανταζόπουλος, Θ., *Το Κωμειδύλλιο*, τόμος α', Αθήνα, Ερμής, 1981

Ραυτόπουλος, Γ., *Διονύσης Λαύραγκας 1860-1941: Ένας Ιδεολόγος της Μουσικής μας Ζωής: Από τη Ζωή και το Έργο του*, Αθήνα, Μουσική Εταιρεία “ Λαύραγκας”, 1993

Σολομωνίδης, Χ., *Το Θέατρο στη Σμύρνη*, Αθήνα, 1954

Σφέτας, Σ., *Εισαγωγή στη Βαλκανική Ιστορία: Από την Οθωμανική κατάκτηση των Βαλκανίων μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1354- 1918)*, τόμος 1, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 2009

Σμυρνέλη, Μ., *Σμύρνη, η Αησιμονημένη Πόλη, 1830-1930:Μνήμες ενός μεγάλου Μεσογειακού Λιμανιού*, Αθήνα, Μεταίχμιο

Σολομωνίδης, Χ., *Της Σμύρνης*, Αθήνα, 1957

Στέμαν, *Ιστορία της Ευρωπαϊκής Μουσικής*, Αθήνα, Ζαχαρόπουλος, 2004, Nef, Κ., *Ιστορία Ζ. της Μουσικής*, Αθήνα, Ν.Βότσης, 1985

Συλλογικό έργο, λήμμα «*Αμάλθεια*», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ 7, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997

Συλλογικό έργο, λήμμα «*Πονκιέλι*», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ 50, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997

Συλλογικό έργο, λήμμα «*Τσιλέα* », Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ 58, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997

Τολικά, Ο., *Παγκόσμιο Λεξικό της Μουσικής*, Αθήνα, Στοχαστής

Τσακατσιάνος, Ι., *Θεατρικά Έργα 1876-1898 : Από το κωμειδύλλιο στο μελόδραμα*, Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη Ζακύνθου, Ζάκυνθος, 2008

Χατζηαποστόλου, Α., *Η Ιστορία του Ελληνικού Μελοδράματος*, Αθήνα, 1949

Φάλμπος, Φ., *Σμυρναϊκά μελετήματα*, Αθήνα 1980

Χριστόπουλος, Π.Φ., *Εφημερίδες αποκείμενες στη Βιβλιοθήκη της Βουλής (1789 – 1970): περιγραφικός κατάλογος*, Αθήνα, Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών / Ε.Ι.Ε., 1993

Arslan, A., *Ο Ελληνικός Τύπος στο Οθωμανικό Κράτος*, Αθήνα, Επτάλοφος, 2004

Attali, J., *θόρυβοι*, Αθήνα, Κέδρος, 1991

Castellan, G., *Ιστορία των Βαλκανίων(14ο-20ο αιώνα)*, Αθήνα, Γκοβοστής, 1991

Headington, C., *Η Ιστορία της Δυτικής Μουσικής: Από την αρχαιότητα στις μέρες μας*, Αθήνα, Gutenberg, 1998, σ.79

Quataert, D., *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία: Οι Τελευταίοι αιώνες, 1700-1922*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2006

Zurcher, E., *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2004
Scherzer, C., *Σμύρνη: Γεωγραφική, Οικονομική και Πολιτιστική Θεώρηση*, τόμος 1, Αθήνα, Ιστορίτης, 1995
Smith, J., *Μελόδραμα*, Αθήνα, Ερμής, 1981
Ulric, M., *Άτλας της Μουσικής*, Φίλιππος Νάκας, ,1995, σ.441

Πηγές

Αρχείο Ελλήνων Λογοτεχνών: Κόκκος Δημήτριος, Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, [ιστοσελίδα], 2008,
<http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=461&t=170>
τελευταία πρόσβαση στις 30 Απριλίου 2017

Έλληνο-Σμυρναϊκόν, *Αμάλθεια*, τχ.1452, 16 Δεκέμβρη 1866, σ.199

Θεατρικά, *Αμάλθεια*, τχ.1604, 15 Νοέμβρη 1869, σ.503
Αποθήκη Κλειδοκυμβάλων, *Αμάλθεια*, τχ.1609, 20 Δεκέμβρη 1869, σ.514

Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8670, 10 Ιανουαρίου 1907, σ.27
Θιάσος Καστελλάνο, *Αμάλθεια*, τχ.8684, 30 Απριλίου 1907, σ.83
Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8686, 2 Μαΐου 1907, σ.91
Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8687, 3 Μαΐου 1907, σ.95
Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8690, 7 Μαΐου 1907, σ.107
Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8691, 8 Μαΐου 1907, σ.111
Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8692, 9 Μαΐου 1907, σ.115
Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8693, 10 Μαΐου 1907, σ.119
Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8694, 11 Μαΐου 1907, σ.123
Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8695, 12 Μαΐου 1907, σ.127
Θέατρον Παρθενών, *Αμάλθεια*, τχ.8698, 15 Μαΐου 1907, σ.135
Θέατρον Παρθενών, *Αμάλθεια*, τχ.8699, 16 Μαΐου 1907, σ.139
Ιταλικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8700, 17 Μαΐου 1907, σ.143
Θιάσος Καστελλάνο, *Αμάλθεια*, τχ.8703, 22 Μαΐου 1907, σ.159
Θέατρα, *Αμάλθεια*, τχ.8796, 8 Σεπτεμβρίου 1907, σ.27
Θέατρα, *Αμάλθεια*, τχ.8814, 29 Σεπτεμβρίου 1907, σ.95
Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8847, 8 Νοέμβρη 1907, σ.228
Σμυρναϊκή Ηχώ, *Αμάλθεια*, τχ.8867, 1 Δεκέμβρη 1907, σ.308
Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8868, 3 Δεκέμβρη 1907, σ.312
Θέατρον Γυμν. κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8872, 7 Δεκεμβρίου 1907, σ.328

Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8897, 9 Ιανουαρίου 1908, σ.23
Σμυρναϊκή Ηχώ, *Αμάλθεια*, τχ.8895, 10 Ιανουαρίου 1908, σ.27
Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8902, 13 Ιανουαρίου 1908, σ.43
Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8907, 21 Ιανουαρίου 1908, σ.47
Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8909, 23 Ιανουαρίου 1908, σ.55
Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8912, 26 Ιανουαρίου 1908, σ.67
Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8915, 31 Ιανουαρίου 1908, σ.79
Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8922, 8 Φεβρουαρίου 1908, σ.107
Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8923, 9 Φεβρουαρίου 1908, σ.111
Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.8925, 12 Φεβρουαρίου 1908, σ.119

Παράδεισος, *Αμάλθεια*, τχ.9078, 6 Αυγούστου 1908, σ.118
Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.8868, 3 Δεκέμβρη 1908, σ.312

Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.9576, 15 Μαΐου 1910, σ.371
Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.9577, 20 Μαΐου 1910, σ.375
Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.9581, 21 Μαΐου 1910, σ.391
Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.9582, 22 Μαΐου 1910, σ.395
Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.9583, 24 Μαΐου 1910, σ.401
Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.9584, 25 Μαΐου 1910, σ.405
Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.9585, 26 Μαΐου 1910, σ.411
Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.9586, 27 Μαΐου 1910, σ.415
Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.9588, 29 Μαΐου 1910, σ.423
Ελληνικόν Μελόδραμα, *Αμάλθεια*, τχ.9594, 2 Ιουνίου 1910, σ.441
Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.9690, 26 Σεπτεμβρίου 1910, σ.323
Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.9699, 7 Οκτώβρη 1910, σ.357
Θίασος Παπαϊωάννου, *Αμάλθεια*, τχ.9703, 12 Οκτώβρη 1910, σ.375
Σχολή Φωνητικής Μουσικής, *Αμάλθεια*, τχ.9704, 13 Οκτώβρη 1910, σ. 379

Θίασος Παπαϊωάννου, *Αμάλθεια*, τχ.9772, 6 Ιανουαρίου 1911, σ.17
Ελληνική Οπερέττα, *Αμάλθεια*, τχ.9780, 16 Ιανουαρίου 1911, σ.43
Καλλιτεχνική Εσπερίς, *Αμάλθεια*, τχ.9808, 17 Φεβρουαρίου 1911, σ.147
Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.10018, 27 Οκτώβρη 1911, σ.440
Θέατρον Γυμν. Κύκλου, *Αμάλθεια*, τχ.10020, 29 Οκτώβρη 1911, σ.448
Ελληνική Οπερέττα, *Αμάλθεια*, τχ.10026, 5 Νοέμβρη 1911, σ.474
Ελληνικήν Οπερέτταν, *Αμάλθεια*, τχ.10027, 6 Νοεμβρίου 1911, σ.478
Ελληνικήν Οπερέτταν, *Αμάλθεια*, τχ.10063, 18 Δεκεμβρίου 1911, σ.630

Θέατρον Σμύρνης-Κινηματογράφος, *Αμάλθεια*, τχ.10313, 10 Οκτώβρη 1912, σ.308
Θέατρον Σμύρνης-Κινηματογράφος, *Αμάλθεια*, τχ.10316, 13 Οκτώβρη 1912, σ.320
Ζυθοπωλείον Κράιμερ, *Αμάλθεια*, 25 Δεκέμβρη 1912, σ.530
Θέατρον Σμύρνης, *Αμάλθεια*, τχ.10391, 29 Δεκέμβρη 1912, σ.542

Είς το Παρίσι, *Αμάλθεια*, τχ.10393, 1 Ιανουαρίου 1913, σ.3
Θέατρον Σμύρνης-Κινηματογράφος, *Αμάλθεια*, τχ.10394, 3 Ιανουαρίου 1913, σ.7
Θέατρον Σμύρνης-Κινηματογράφος, *Αμάλθεια*, τχ.10396, 5 Ιανουαρίου 1913, σ.15
Θέατρον Σμύρνης-Κινηματογράφος, *Αμάλθεια*, τχ.10397, 6 Ιανουαρίου 1913, σ.19
Θέατρον Σμύρνης-Κινηματογράφος, *Αμάλθεια*, τχ.10398, 8 Ιανουαρίου 1913, σ.23
Μικρά Εφημερίς, *Αμάλθεια*, τχ.10642, 7 Νοέμβρη 1913, σ.412

Ιταλική Οπερέττα, *Αμάλθεια*, τχ.19182, 22 Μαρτίου 1922, σ.40
Θέατρον Σμύρνης, *Αμάλθεια*, τχ.19191, 3 Απριλίου 1922, σ.58
Θέατρον Κυβέλης, *Αμάλθεια*, τχ.19220, 13 Αυγούστου 1922, σ.272
Θέατρον Κυβέλης, *Αμάλθεια*, τχ.19219, 12 Αυγούστου 1922, σ.270
Θέατρον Κυβέλης, *Αμάλθεια*, τχ.19221, 14 Αυγούστου 1922, σ.274

Παράρτημα 1

Τεύχος	Ημερομηνία	Σελ.	Στήλη	Συνθέτης	Τίτλος	Είδος	
1452	16 Δεκέμβρη 1866	99	Έλληνο- Σμυρναϊκόν	Τζουζέπε Βέρντι	Ερνάρης	Όπερα	
1604	15 Νοέμβρη 1869	03	Θεατρικά	Τζουζέπε Βέρντι	Λουίζα Μίλλερ	Όπερα	
8670	10 Ιανουαρίου 1907	7	Ελληνικόν Μελόδραμα	Τζιάκομο Πουτσίνι	Μποέμ	Όπερα	
8686	2 Μαΐου 1907	1	Θέατρον Γυμν. Κύκλου	Σπυρίδων Σαμαράς	Δεσποινίς Μπελίλ	Όπερα	
8686	2 Μαΐου 1907	1	Θέατρον Γυμν. Κύκλου	Πονκίελι Αμιλκάρε	Τζοκόντα	Όπερα	
8687	3 Μαΐου 1907	5	Θέατρον Γυμν. Κύκλου	Ντονιτσέτι Γκαετάνο	Λουκία Λαμερμουρ	Όπερα	
8690	7 Μαΐου 1907	07	Θέατρο ν Γυμν. Κύκλου	Σπυρίδων Σαμαράς	Δεσποινίς Μπελίλ	Όπερα	
8690	7 Μαΐου 1907	07	Θέατρον Γυμν. Κύκλου	Τζουζέπε Βέρντι	Τραβιάτα	Όπερα	
8691	8 Μαΐου 1907	11	Θέατρον Γυμν. Κύκλου	Αλεβύ	Εβραία	Όπερα	
8692	9 Μαΐου 1907	15	Θέατρον Γυμν. Κύκλου	Σπυρίδων Σαμαράς	Δεσποινίς Μπελίλ	Όπερα	
8693	10 Μαΐου 1907	19	Θέατρον Γυμν. Κύκλου	Λεονγκαβάλο Ρουτζέρο	Ζαζά	Όπερα	
8 694	11 Μαΐου 1907	23	Θέατρον Γυμν. Κύκλου	Τζουζέπε Βέρντι	Τραβιάτα	Όπερα	
8 695	12 Μαΐου 1907	27	Θέατρον Γυμν. Κύκλου	Ζώρζ Μπιζέ	Κάρμεν	Όπερα	
8 695	12 Μαΐου 1907	27	Θέατρον Γυμν. Κύκλου	Αρίγκο Μπόιτο	Μεφιστοφέλη	Όπερα	
8 695	12 Μαΐου 1907	27	Θέατρον Γυμν. Κύκλου	Τζιάκομο Πουτσίνι	Μποέμ	Όπερα	

8695	12 Μαΐου 1907	27	Θέατρον Παρθενών	Τζιάκομο Πουτσίνι	Τόσκα	Όπερα	
8698	15 Μαΐου 1907	35	Θέατρον Παρθενών	Τζιάκομο Πουτσίνι	Τόσκα	Όπερα	
8699	16 Μαΐου 1907	39	Θέατρον Παρθενών	Τζουζέπε Βέρντι	Χορός Μεταμφιεσμένων	Όπερα	
8700	17 Μαΐου 1907	43	Ιταλικόν Μελόδραμα	Τζουζέπε Βέρντι	Ριγκολέτο	Όπερα	
8700	17 Μαΐου 1907	43	Ιταλικόν Μελόδραμα	Ντονιτσέτι Γκαετάνο	Φαβοριτέ (Ελεονώρα)	Όπερα	
8703	22 Μαΐου 1907	59	Θίασος Καστελλάνο	Τζουζέπε Βέρντι	Χορός Μεταμφιεσμένων	Όπερα	
8703	22 Μαΐου 1907	59	Θίασος Καστελλάνο	Μέγερμπερ Τζιάκομο	Οι Ουγενότοι	Όπερα	
8796	8 Σεπτεμβρίου 1907	7	Θέατρα	Δημήτριος Κορομηλάς	Η τύχη της Μαρούλας	Κωμειδύλλιο	
8814	29 Σεπτεμβρίου 1907	5	Θέατρα	Δημήτριος Κόκκος	Ο Μπάρμπα- Λινάρδος	Κωμειδύλλιο	
8847	8 Νοέμβρη 1907	28	Θέατρον Γυμν. Κύκλου	Τσιλέα Φραντζέσκο	Ανδριανή Λεκουβρέρ	Όπερα	
8868	3 Δεκέμβρη 1907	12	Θέατρον Γυμν. Κύκλου	Λεκόκ Αλεξάντερ Σαρλέ	Η Μέρα και η Νύχτα	Οπερέτα	
8868	3 Δεκέμβρη 1907	12	Θέατρον Γυμν. Κύκλου	Λεκόκ Αλεξάντερ Σαρλέ	Η Κόρη της Μαντάμ Ανγκό	οπερέτα	
8872	7 Δεκεμβρίου 1907	28	Θέατρον Γυμν. κύκλου	Λεκόκ Αλεξάντερ Σαρλέ	Η Μέρα και η Νύχτα	Οπερέτα	
8897	9 Ιανουαρίου 1908	3	Ελληνικόν Μελόδραμα	Ντονιτσέτι Γκαετάνο	Λουκία Λάμερμουρ	Όπερα	
8902	13 Ιανουαρίου 1908	3	Ελληνικόν Μελόδραμα	Ντονιτσέτι Γκαετάνο	Λουκία Λάμερμουρ	Όπερα	
8902	13 Ιανουαρίου	3	Ελληνικόν Μελόδραμα	Λεονκαβάλο Ρουτζέρο	Παλιάτσοι	Όπερα	

	1908						
8907	21 Ιανουαρίου 1908	7	Ελληνικόν Μελόδραμα	Ντονιτσέτι Γκαετάνο	Φαβοριτέ	Όπερα	
8907	21 Ιανουαρίου 1908	7	Ελληνικόν Μελόδραμα	Μασκάνι Πέτρο	Καβαλιέρα Ρουστικάνα	Όπερα	
8909	23 Ιανουαρίου 1908	5	Ελληνικόν Μελόδραμα	Τζουζέπε Βέρντι	Τραβιάτα	Όπερα	
8912	26 Ιανουαρίου 1908	7	Ελληνικόν Μελόδραμα	Τζουζέπε Βέρντι	Ριγκολέτο	Όπερα	
8912	26 Ιανουαρίου 1908	7	Ελληνικόν Μελόδραμα	Γκουνώ Σαρλ	Φάουστ	Όπερα	
8912	26 Ιανουαρίου 1908	7	Ελληνικόν Μελόδραμα	Τζιάκομο Πουτσίνι	Μποέμ	Όπερα	
8915	31 Ιανουαρίου 1908	9	Ελληνικόν Μελόδραμα	Τζιάκομο Πουτσίνι	Τόσκα	Όπερα	
8922	8 Φεβρουαρίου 1908	07	Ελληνικόν Μελόδραμα	Ντονιτσέτι Γκαετάνο	Φαβοριτέ	Όπερα	
8923	9 Φεβρουαρίου 1908	11	Ελληνικόν Μελόδραμα	Τζουζέπε Βέρντι	Τραβιάτα	Όπερα	
8925	12 Φεβρουαρίου 1908	19	Ελληνικόν Μελόδραμα	Ντονιτσέτι Γκαετάνο	Φαβοριτέ	Όπερα	
8925	12 Φεβρουαρίου 1908	19	Ελληνικόν Μελόδραμα	Ζώρζ Μπιζέ	Κάρμεν	Όπερα	
8925	12 Φεβρ. 1908	19	Ελληνικόν Μελόδραμα	Τζιάκομο Πουτσίνι	Τόσκα	Όπερα	
9078	6 Αυγούστου 1908	18	Παράδεισος	Δημήτριος Κορομηλάς	Η τύχη της Μαρούλας	Κωμειδύλλιο	

8868	3 Δεκέμβρη 1908	12	Θέατρον Γυμν. Κύκλου	Όφενμπαχ Ζακ	Η ωραία Ελένη	Οπερέτα	
9576	15 Μαΐου 1910	71	Ελληνικόν Μελόδραμα	Διονύσιος Λαυράγκας	Διδώ	Όπερα	
9576	15 Μαΐου 1910	71	Ελληνικόν Μελόδραμα	Τζουζέπε Βέρντι	Ερνάρης	Όπερα	
9577	20 Μαΐου 1910	75	Ελληνικόν Μελόδραμα	Τζουζέπε Βέρντι	Ερνάρης	Όπερα	
9581	21 Μαΐου 1910	91	Ελληνικόν Μελόδραμα	Τζουζέπε Βέρντι	Ριγκολέτο	Όπερα	
9582	22 Μαΐου 1910	95	Ελληνικόν Μελόδραμα	Ξύνδας Σπυρίδων	Ο Υποψήφιος Βουλευτής	Οπερέτα	
9582	22 Μαΐου 1910	95	Ελληνικόν Μελόδραμα	Τζιάκομο Πουτσίνι	Τόσκα	Όπερα	
9582	22 Μαΐου 1910	95	Ελληνικόν Μελόδραμα	Τζουζέπε Βέρντι	Τραβιάτα	Όπερα	
9583	24 Μαΐου 1910	01	Ελληνικόν Μελόδραμα	Τζιάκομο Πουτσίνι	Μποέμ	Όπερα	
9584	25 Μαΐου 1910	05	Ελληνικόν Μελόδραμα	Γκουνώ Σαρλ	Φάουστ	Όπερα	
9585	26 Μαΐου 1910	11	Ελληνικόν Μελόδραμα	Ντονιτσέτι Γκαετάνο	Λουκία Λάμερμουρ	Όπερα	
9586	27 Μαΐου 1910	15	Ελληνικόν Μελόδραμα	Μπελίνι Βιντσέντζο	Νόρμα	Όπερα	
9588	29 Μαΐου 1910	23	Ελληνικόν Μελόδραμα	Μασκάνι Πέτρο	Καβαλιέρα Ρουστικάνα	Όπερα	
9588	29 Μαΐου 1910	23	Ελληνικόν Μελόδραμα	Λεονγκαβάλο Ρουτζέρο	Παλιάτσοι	Όπερα	
9588	29 Μαΐου 1910	23	Ελληνικόν Μελόδραμα	Λομπάρντο Κάρλο	Η δούκισσα του Μπαλ Ταμπαρέν	Οπερέτα	
9594	2 Ιουνίου 1910	41	Ελληνικόν Μελόδραμα	Τζουζέπε Βέρντι	Ερνάρης	Όπερα	
9690	26 Σεπτέμβρη	23	Θέατρον Γυμν. Κύκλου	Λέχαρ Φρανς	Ο Υποψήφιος Βουλευτής	Οπερέτα	

	1910						
9699	7 Οκτώβρη 1910	57	Θέατρον Γυμν. Κύκλου	Λέχαρ Φρανς	Κόμης του Λουξεμβούργου	Οπερέτα	
9772	6 Ιανουαρίου 1911	7	Θίασος Παπαϊωάννου	Τσουχατζιάν Ντεχρή	Λεμπλεμιτζή Χορ- χορ Αγάς	Οπερέτα	
9780	16 Ιανουαρίου 1911,	3	Ελληνική Οπερέττα	Λέχαρ Φρανς	Κόμης του Λουξεμβούργου	Οπερέτα	
10018	27 Οκτώβρη 1911	40	Θέατρον Γυμν. Κύκλου	Λέχαρ Φρανς	Κόμης του Λουξεμβούργου	Οπερέτα	
10020	29 Οκτώβρη 1911	48	Θέατρον Γυμν. Κύκλου	Λέχαρ Φρανς	Κόμης του Λουξεμβούργου	Οπερέτα	
10020	29 Οκτώβρη 1911	48	Θέατρον Γυμν. Κύκλου	Λέχαρ Φρανς	Εύθυμη Χήρα	Οπερέτα	
10026	5 Νοέμβρη 1911	74	Ελληνική Οπερέττα	Τσουχατζιάν Ντεχρή	Λεμπλεμιτζή Χορ- χορ Αγάς	Οπερέτα	
10026	5 Νοέμβρη 1911	74	Ελληνική Οπερέττα	Λέχαρ Φρανς	Εύθυμη Χήρα	Οπερέτα	
10027	6 Νοεμβρίου 1911	78	Ελληνικήν Οπερέτταν	Τσουχατζιάν Ντεχρή	Λεμπλεμιτζή Χορ- χορ Αγάς	Οπερέτα	
10063	18 Δεκεμβρίου 1911	30	Ελληνικήν Οπερέτταν	Λέχαρ Φρανς	Κόμης του Λουξεμβούργου	Οπερέτα	
10313	10 Οκτώβρη 1912	08	Θέατρον Σμύρνης- Κινηματογράφος	Βάγκνερ Ρίχαρντ	Ζίγκφριντ	Όπερα	
10316	13 Οκτώβρη 1912	20	Θέατρον Σμύρνης- Κινηματογράφος	Βάγκνερ Ρίχαρντ	Ζίγκφριντ	Όπερα	
10391	29 Δεκέμβρη 1912	42	Θέατρον Σμύρνης	Λέχαρ Φρανς	Εύθυμη Χήρα	Οπερέτα	

10394	3 Ιανουαρίου 1913		Θέατρον Σμύρνης- Κινηματογράφος	Λέχαρ Φρανς	Εύθυμη Χήρα	Οπερέτα	
10396	5 Ιανουαρίου 1913	5	Θέατρον Σμύρνης- Κινηματογράφος	Λέχαρ Φρανς	Εύθυμη Χήρα	Οπερέτα	
10397	6 Ιανουαρίου 1913	9	Θέατρον Σμύρνης- Κινηματογράφος	Λέχαρ Φρανς	Εύθυμη Χήρα	Οπερέτα	
10398	8 Ιανουαρίου 1913	3	Θέατρον Σμύρνης- Κινηματογράφος	Λέχαρ Φρανς	Εύθυμη Χήρα	Οπερέτα	
19191	3 Απριλίου 1922	8	Θέατρον Σμύρνης, Αμάλθεια,	Χερβέ Φλόριμοντ Ρόντζερ	Μαμζέλ Νιτούς	Οπερέτα	
19219	12 Αυγούστου 1922	70	Θέατρον Κυβέλης	Τζιάκομο Πουτσίνι	Τόσκα	Όπερα	
19220	13 Αυγούστου 1922	72	Θέατρον Κυβέλης	Τζουζέπε Βέρντι	Τραβιάτα	Όπερα	
19221	14 Αυγούστου 1922	74	Θέατρον Κυβέλης	Τζουζέπε Βέρντι	Τραβιάτα	Όπερα	

